

Bariş Araştırmaları ve çatışma özümleri Dergisi

Journal of Peace Research and Conflict Resolution

- *Transdinyester Sorununun Konfederal Yaklaşım Temelinde Analizi*
Hakan KOLÇAK, Osman ERCAN

- *İsrail-Filistin atışmasına Yönelik Çin Dış Politikası: Filistin Yanlısı Söylemden Ara Buluculuk Diplomasisine*
Emine ALP

- *Çatışma özümünde Üçüncü Tarafların Zafiyeti: Rusya-Ukrayna Savaşı Örneği*
Burhan BARLAS

Cilt 11. Sayı 2.

2023

CICR

YALOVA UNIVERSITY
Center for International Conflict Resolution

e-ISSN 2147-544X

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/yalovabaccd>

BARIŞ ARAŞTIRMALARI VE ÇATIŞMA ÇÖZÜMLERİ DERGİSİ
JOURNAL OF PEACE RESEARCH AND CONFLICT RESOLUTION

Kısa Adı/ Abbreviated Title: BACAD

e-ISSN 2147-544X

Cilt (Volume)/ Sayı (No): 11(2) / Temmuz/July 2023

Yayınlanma Tarihi (Publication Date): 30/08/2023

Derginin Sahibi (Owner)

Yalova Üniversitesi (Yalova University)

Uluslararası Çatışma Çözümleri Uygulama ve Araştırma Merkezi
(International Conflict Resolution Application and Research Center)

Baş Editör (Editor in Chief)

Dr. Öğr. Üyesi Elif YILDIRIM, Yalova Üniversitesi (Yalova University)

Yabancı Dil Editörü (Foreign Language Editor)

Dr. Öğr. Üyesi Mahmut Kadir İŞGÜVEN, Bursa Teknik Üniversitesi (Bursa Technical University)

Yayın Kurulu (Editorial Board)

Doç. Dr. Murat ALAKEL, Yalova Üniversitesi (Yalova University)

Prof. Dr. Barış ÖZDAL, Uludağ Üniversitesi (Uludag University)

Prof. Dr. Uğur ÖZGÖKER, İstanbul Arel Üniversitesi (Istanbul Arel University)

Prof. Dr. Hasan KÖNİ, İstanbul Kültür Üniversitesi (Istanbul Kültür University)

Doç. Dr. Sezgin KAYA, Uludağ Üniversitesi (Uludag University)

Adres (Address)

Yalova Üniversitesi Çınarcık Yolu üzeri 2.km İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kat:1
YALOVA/Merkez 77200

Web

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/yalovabaccd>

DERGİ HAKKINDA/ ABOUT THE JOURNAL

Bariş Araştırmaları ve çatışma özümleri Dergisi, öncelikle Türkiye'deki bariş çalışmaları alanında tespit edilen eksikliklerin giderilmesini ve bariş çalışmalarının ve çatışma çözümlerinin akademik bir disiplin olarak yerleşik hale getirilmesini hedeflemektedir. Bu bağlamda dergi, bariş çalışmaları üzerine yoğunlaşan ve devletlerin ve toplumların yaşadıkları çatışmaları bilimsel temelde açıklamaya çalışan makaleler için bir platform oluşturmaktadır. Meydana gelen tarihi çatışmaların, diplomatik gelişmelerin ve çeşitli sorunların siyasal, sosyolojik, kültürel, ekonomik ve diğer boyutları ve tarihsel arka planları, çalışmaların odak noktasını oluşturmaktadır. Buradan hareketle Bariş Araştırmaları ve çatışma özümleri Dergisi farklı disiplinlerden istifade ederek ortak bir bakış açısının geliştirilmesini amaçlamaktadır.

Yayın dili, ***Türkçe ve İngilizce*** olan dergi; İktisat, İşletme, Kamu Yönetimi, Uluslararası İlişkiler, Hukuk, Siyaset Bilimi, Tarih, Sosyoloji, Toplumsal Cinsiyet alışmaları gibi sosyal bilimler alanında yapılan çalışmaları kapsamakta ve ***Ocak ve Temmuz*** aylarında olmak üzere ***yılda iki kez*** yayınlanmaktadır.

Journal of Peace Research and Conflict Resolution primarily aims to address the shortcomings identified in the field of peace studies in Turkey and to establish peace studies and conflict resolution as an academic discipline. In this context, the journal creates a platform for articles that focuses on peace studies and tries to explain the conflicts experienced by states and societies on a scientific basis. Political, sociological, cultural, economic and other dimensions and historical backgrounds of historical conflicts, diplomatic developments and various problems constitute the focal point of the studies. Thus, the Journal of Peace Research and Conflict Resolution aims to develop a common perspective by benefiting from different disciplines.

The Journal, which is published in ***Turkish and English***; covers studies in social sciences such as Economics, Business, Public Administration, International Relations, Law, Political Science, History, Sociology and Gender Studies and is published ***twice a year***, in ***January and July***.

İNDEKSLER / INDEXES

BU SAYININ HAKEMLERİ (REFEREES OF THIS ISSUE)

Prof. Dr. Halit Burç AKA	Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi
Doç. Dr. Kaan DİYARBAKIRLIOĞLU	Yalova Üniversitesi
Doç. Dr. Murat ALAKEL	Yalova Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi İbrahim İRDEM	Polis Akademisi
Dr. Öğr. Üyesi İshak TURAN	Yalova Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Safa YILDIRIM	Yalova Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi İlyas Fırat CENGİZ	Yalova Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Haluk DOĞAN	Yalova Üniversitesi

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

ARAŞTIRMA MAKALELERİ / RESEARCH ARTICLES

Transdinyester Sorununun Konfederal Yaklaşım Temelinde Analizi

An Analysis of the Transnistrian Issue Based on a Confederal Approach

Hakan KOLÇAK-Osman ERCAN

120-147

İsrail-Filistin Çatışmasına Yönelik Çin Dış Politikası: Filistin Yanlısı Söylemden Ara

Buluculuk Diplomasisine

Chinese Foreign Policy Toward the Israeli-Palestinian Conflict: From a Pro-Palestinian

Rhetoric to Mediation Diplomacy

Emine ALP

148-185

Çatışma Çözümünde Üçüncü Tarafların Zafiyeti: Rusya-Ukrayna Savaşı Örneği

The Vulnerability of Third Parties in Conflict Resolution: The Example of the Russia-Ukraine

War

Burhan BARLAS

186-224

TRANSDİNYESTER SORUNUNUN KONFEDERAL YAKLAŞIM TEMELİNDE ANALİZİ

* Hakan KOLÇAK

** Osman ERCAN

Öz

Transdinyester meselesi, bu makalede konfederal birlik perspektifinden incelenmektedir. Çalışmanın hareket noktası, Moldova'nın merkezi Kişinev yönetimi ile Tiraspol merkezli Transdinyester otoritesi arasında koronavirüs salgını döneminde görülen sınırlı iş birliği adımlarıdır. Kişinev-Tiraspol arasında pandemi döneminde beliren yumuşama, ideolojik farklılıkların ve tarihsel çatışmaların yarattığı düşman algısı ve yerleşmiş karşıtlıkların ikinci plana atılmasını temin edecek potansiyeli ortaya çıkarmıştır. Çalışmanın ana teması, uyumsuzluğun iki tarafının konfederalleşmeyi sağlayacak iş birliği ve ortaklık temelinde ortaya koyabileceği anayasal ve hukuki girişimlerin, düşman algısı ve ideolojik farklılıkları tedricî olarak ortadan kaldıracak olma potansiyelidir. Konfederalleşme, iki taraf için de ideolojik ya da bölgesel ve ülkesel sadakatlerin yerini konfederal yapılara olan bağlılığa bırakmasına imkân tanımaktadır. Tarihsel açıdan konfederalleşmenin beklenen bir çıktısı olarak beliren karşılıklı saygı ve güvene dayalı siyasi ve sosyal ortam sebebiyle Moldova ve Transdinyester, federalleşme veya konfederalleşme yolunda dönüşüm geçirebilecek kapasitededir. Zira bahsedilen bütünleşmeci hukuki yaklaşım, bazı devletlerce takip edilerek başarılı olmuştur. Tarihi örnekleri referans göstererek Transdinyester sorununu irdeleyen bu çalışma, Moldova'nın siyasi, ekonomik ve askerî kapasitesi ile Rusya-Ukrayna Savaşı kaynaklı faktörleri göz önünde bulundurmaktadır. Nihai olarak konfederalleşmenin muhtemel bir seçenek şeklinde ortaya konduğu çalışma ile yeterince incelenmemiş Transdinyester sorunu hususunda Türkçe öğretilere katkı sunulması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Moldova, Transdinyester, Donmuş İhtilaf, Konfederalizm, Egemenlik

AN ANALYSIS OF THE TRANSNISTRIAN ISSUE BASED ON A CONFEDERAL APPROACH

Abstract

This article examines the Transnistrian issue from the perspective of confederal unity. The starting point of this study is some limited cooperative steps between Chişinău and Tiraspol during the coronavirus outbreak. The softening relations of Chişinău and Tiraspol during the pandemic have revealed a potential that could push aside bilateral animosities and antagonisms created by ideological differences. The main theme of the study is the potential of the constitutional and legal initiatives to be put forward by the two sides of the conflict based on cooperation and partnership. The cooperation and partnership between the two would ensure confederalization to gradually eliminate animosities and ideological differences. Confederalization would allow both sides to replace ideological, regional, and national loyalties with confederal allegiances. Due to the political and social environment based on mutual respect and trust, which has historically emerged as an expected outcome of confederalization, Moldova and Transnistria are capable of transforming towards federalization or confederalization. This is because the aforementioned integrative legal approach has historically been successful in some states. This study examines the Transnistrian conflict by taking into account some examples of successful confederal unions and considers Moldova's current political, economic and military capabilities along with the ongoing Russo-Ukraine War. In this study, confederalization is argued as a possible option to solve the Transnistrian conflict and the ultimate aim of the study is to contribute to the literature in Turkish on the underresearched Transnistrian issue.

Keywords: Moldova, Transnistria, Frozen Conflict, Confederalism, Sovereignty

* Dr. Öğr. Üyesi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Kamu Hukuku Bölümü, hakan.kolcak@erdogan.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1185-4055

** Dr. Öğr. Üyesi, Ardahan Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, osmanercan@ardahan.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2186-8963

Giriş

Moldova'nın Transdinyester bölgesinin hukuki statüsünü belirleyen 173-XVI sayılı Kanun uyarınca Transdinyester özerk bir bölge olarak tanımlanmıştır. Fakat bağımsızlığını 1992 yılında ilan etmesinden itibaren bölge *de facto* bağımsız bir devlet görünümü arz etmiş, Moldova'ya olan bağlılığını reddetmiştir.¹ Moldova, Sovyet idaresinden 1991 yılında bağımsızlığını kazanmış ve uluslararası toplum tarafından egemenliği tanınmıştır. Sovyetler Birliği'ne sıkı bir bağlılık içerisinde olan Transdinyester bölgesinde ise Moldova'nın bağımsızlığı olumlu karşılanmamış ve iki tarafı savaşa götürecek bir süreci başlatmıştır (O'Loughlin, Kolossov & Toal, 2014, s. 424). Rus destekli yerel milis unsurların Moldova ordusuna karşı galibiyetiyle sonuçlanan savaşı takiben, 21 Temmuz 1992 tarihinde ateşkes antlaşması imzalanmış ve bu antlaşmayla bölgedeki çatışmalar dondurulmuştur (Coppieters, 2019, s. 25). 1992 tarihli ateşkes sonrası fiilî olarak mukavemet kazanan Transdinyester bağımsızlığı hiçbir egemen devlet tarafından tanınmamıştır (Ganohariti, 2020, ss. 175-192). Bu durum, Transdinyester'in günümüze kadar uluslararası hukuk nazarında sözde devlet statüsünde kalmasına neden olmuştur.

İdeolojik karşıtlıklar ve ulusal bağlılıklar ile çeşitli jeopolitik hesapların sonucunda Transdinyester sorununun çözümlenmesi konusunda çabalar 1995 sonrasında daha da artmıştır. Bahsi geçen çabalar, Moldova'nın uluslararası toplumca tanınan bölgesinde kontrolü sağlamak isteyen Moldova ile sözde devlet statüsünden kurtularak uluslararası tanınma arayan veya irredantist bir tasavvur olarak Rusya Federasyonu'na katılmayı hedefleyen Transdinyester arasında bir orta yol bulamamıştır. Kişinev (Moldova) ve Tiraspol (Transdinyester) otoriteleri arasında gerçekleştirilen uzlaşma çabalarının başarısız olması, sorunun iki tarafında da karşıtlıkların daha da yerleşmesine zemin hazırlamıştır (Blakkisrud & Kolstø, 2011, ss. 178-210; Dembińska & Mérand, 2019, ss. 15-30). İki taraf arasındaki uyuşmazlık ve karşıtlıklar, pandemi dönemine kadar etkisini ciddi anlamda göstermişse de pandemi döneminde ortaya çıkan özellikle sağlık alanında iş birliği gerekliliği, bahsi geçen karşıtlık ve

¹ Anılan Yasa için bkz: <https://cis-legislation.com/document.fwx?rgn=18356>, Erişim: 18.01.2021.

ayrılıkların ortadan kaldırılması konusunda umut verici olmuştur (Valiyeva, 2020, ss. 279-302; Wolfschwenger & Saxinger, 2020, ss. 356-368).

2020 Mart ayından itibaren dünyada çok boyutlu olarak değişim ve dönüşümleri beraberinde getiren koronavirüs pandemisi, Moldova ve Transdinyester arasında var olan ayrılık ve karşıtlıkları ikinci plana atacak derecede koordinasyon ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Zira Moldova'nın Transdinyester'de pandemi ile ortaya çıkan insani krize duyarsız kalmayarak destekte bulunması iki taraf arasında olumlu bir atmosferin belirmesine vesile olmuştur. Kişinev-Tiraspol arasında var olan tarihsel ve ideolojik farklılıklar ile karşıtlıkların bir anda çözülmesi pek de muhtemel değildir. Bununla birlikte, pandemi dönemi ile iki taraf arasında beliren yakınlaşma ve ikinci planda kalan uyuşmazlıklar, konfederalleşme adımları için uygun bir atmosfer oluşturmaktadır. Mevzubahis yakınlaşma vesilesiyle gerçekleştirilebilecek olan iş birliği ve koordinasyon adımları, konfederalleşmenin ilk adımları olarak ortaya çıkarılabilecektir. Tarihsel örneklerinden de anlaşılacağı üzere ilk olarak Transdinyester lehine sonuçlar ortaya koyacak olan konfederalleşme, daha ileri dönemlerde her iki topluma da faydalar sağlayacak bir birlik ortaya koyma potansiyeli taşımaktadır. Nitekim bilhassa Avrupa'da Almanya ve İsviçre gibi ülkelerde görülen ve nihai olarak siyasi devlet teşkilatlanmalarını federal hâle getiren örneklerden de konfederalleşmenin ciddi bir seçenek olduğu anlaşılacaktır.

Türkçe literatürde kendine yeteri kadar yer bulamayan Transdinyester sorununun çözümünde konfederal yaklaşımı ele alarak konu ile ilgili alana katkı niteliğinde olan bu çalışma, bölgedeki mevcut durumu değerlendirmeye dâhil etmiştir. Yeni bir anayasal konfederalizm seçeneğinin pandemi dönemiyle ortaya konan yakınlaşma ile gündeme gelebileceğini aktaran çalışma, öncelikle Transdinyester sorununun başlangıcını ve gelişimini tarihsel açıdan anlatmaktadır. Akabinde ise konfederalleşme basamaklarının Transdinyester sorununun çözümünde muhtemel katkılarını teorik ve pratik ülke uygulamaları üzerinden incelemektedir.

1. Transdinyester Meselesi: Tarihsel Arka Plan ve Güncel Durum

Başkent Tiraspol merkezli, Dinyester Nehri'nin doğu yakası ile Ukrayna'nın batı sınırı arasındaki küçük bölgede bulunan Transdinyester, Moldova'nın tek donmuş nitelikli çatışma bölgesidir (Wolff, 2011, ss. 863-865). Rusya Federasyonu'nun siyasi, ekonomik ve askerî etkisi altında olan Transdinyester, Rus ileri karakolu olarak görülen bir bölge hüviyetindedir (Tudoroiu, 2012, ss. 140-144). Abhazya ve Güney Osetya sorunlarının Gürcistan için Batı ile Rusya arasında ortaya çıkardığı ikilemin benzeri, Moldova özelinde Transdinyester meselesiyle tezahür etmektedir. Transdinyester meselesinin sarıh bir şekilde anlamlandırılabilmesi için tarihin değişik dönemlerinde büyük güçler arasında el değiştiren bu bölgenin tarihsel arka planını incelemek önem arz etmektedir. Bu noktada ilk olarak belirtmek gerekir ki; bölgenin tarihi, Moldova ve Romanya ile Rus/Sovyet tarihinden ayrılmayacak kadar birbiriyle bağlantılı durumdadır.

Karpat Dağları ve Dinyester Nehri'nin arasında bulunan alanda, günümüz Moldova Cumhuriyeti'nin topraklarının çoğunluğunu oluşturan kısımda, 14'üncü yüzyıldan 19'uncu yüzyılın başlarına kadar Boğdan Prensiği varlık göstermiştir (Burian, 2011, ss. 102-103). Prenslük, Dinyester Nehri ile Prut Nehri arasında kalan bölgede 1812 yılına kadar hâkim güç olarak mevcudiyetini korumuştur. Bahsi geçen bölge, 1812 yılında Rusya Çarlığı tarafından ele geçirilmesinden sonra Besarabya olarak anılmaya başlanmıştır (Graham, 1944, ss. 667-673). Stratejik ve ticari avantajlara sahip olan Besarabya, eski dönemlerden itibaren Türklerin, Avusturyalıların ve Rusların arasında çekişme konusu olan bir bölge olmuştur (Cusco, 2017, s. 6). İlk olarak Daçyalılar tarafından mesken edilen Besarabya, MÖ 7'nci yüzyıldan itibaren Karadeniz'de çeşitli koloniler kuran Yunan gruplar tarafından kontrol altına alınmıştır (Clark, 1927, s. 30; Mitrasca, 2002, s. 17). Yerel bir kabile lideri olan Burebistan, MÖ 1'inci yüzyılda bölgedeki Daçyalı ve Tuna Nehri'nin kuzeyindeki diğer bazı yerel halkları birleştirerek Daçya Krallığı'nı kurmuştur. Transdinyester'i de ilerleyen yıllarda ülkesel toprak bütünlüğüne dâhil eden Krallık, 300 yıl kadar egemen varlığını sürdürdükten sonra Roma İmparatorluğu'na bağlı bir koloniye dönüşmüştür (Clark, 1927, s. 30). Bölgedeki Roma hâkimiyeti, MS 274 yılına kadar devam etmiş; bu dönemden sonra sayısız topluluk göçüne şahitlik eden bölgede ne Romalılar ne de

Daçyalılar 13'üncü yüzyıla kadar egemen bir devlet oluşumuna gidebilmiştir (Mitrasca, 2002, ss. 17-18).

Besarabya bölgesi 13'üncü yüzyılda Tatar baskınlarına maruz kalmıştır. Aynı yüzyıldan itibaren Transilvanya, Eflak ve Boğdan olarak üç ayrı prenslik ortaya çıkmıştır. Bu prensliklerden ikisini (Eflak ve Boğdan) kuran Daçya ve Roma kökenli Rumenler, Transilvanya'nın da demografik yönden çoğunluk nüfusunu oluşturmuştur (Mitrasca, 2002, s. 17-18, 34). Siyasi oluşumları akabinde Macar, Osmanlı ve Leh güçlerine karşı çeşitli askerî mücadeleler sürdüren Eflak ve Boğdan Prenslikleri, neticelendirilen savaşların ardından Osmanlı İmparatorluğu'na bağlılıklarını bildirerek haraç ödemeye başlamıştır (Yüksel, 2019, s. 617). Söz konusu Prenslikler, Osmanlı himayesindeki mevcudiyetlerini 1806 yılında başlayan ve 1812 yılına kadar süren Osmanlı-Rus savaşına kadar sürdürmüştür.

Osmanlı-Rus savaşı ardından imzalanan Bükreş Antlaşması, Besarabya üzerindeki egemen gücü Çarlık Rusya olarak ilan etmiştir (Hitchins, 2014, s. 69). Rus hâkimiyetindeki Besarabya, 1850'li yıllara kadar geniş özerklik haklarından istifade etmiş; ancak takip eden süreçte çeşitli Ruslaştırma politikalarına maruz kalmıştır (Cusco, 2009, ss. 16-21; Cornea, 2011, ss. 63-64; Vahl & Emerson, 2004, s. 2). Bu kapsamda, bölgedeki hâkim dil olan Rumenceye yönelik sayısız asimilasyon politikası pratiğe dökülmüş ve Rusçanın gerek kamusal gerekse özel alandaki mutlak ağırlığı tesis edilmeye çalışılmıştır (Hegarty, 2001, ss. 124-128). Rumen kimliğini ortadan kaldırmayı gaye edinen uygulamalar sadece dilsel asimilasyon politikaları üretmekle kalmamış, demografik yönden bölgenin Ruslaştırılması için gündeme getirilen iskân politikaları yerel mevzuata dâhil edilmiştir (Livezeanu, 1995, ss. 89-128). Mevzubahis politikaların ürünü olarak bölgeye göç ettirilen Ruslar ve diğer etnik topluluklar, Besarabya'nın demografik yapısını ciddi oranda değiştirmiştir (Roper, 2001, s. 102). Şöyle ki; Rus hâkimiyeti öncesi dönemde bölge nüfusunun yüzde 85'inden daha

fazlasını oluşturan Moldovalılar, 1897 yılı itibarıyla bölge nüfusunun sadece yüzde 40'ını oluşturur hâle gelmiştir (Roper, 2001, s. 102).²

Besarabya'daki Rus egemenliği, 1914 yılında Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması ve sonrasında Rusya Çarlığı'nda vuku bulan Bolşevik Devrimi'ne kadar devam etmiş; 1917 yılının Ekim ayında gerçekleşen devrim akabinde bağımsızlığını ilan eden Besarabya, 27 Mart 1918 tarihinde Romanya Krallığı ile birleşmiştir.³ Bu birleşme, Transdinyester bölgesi ile Besarabya arasındaki ayrımın yerleşmesi bakımından önemli olmuştur (Roper, 2001, s. 102). Birinci Dünya Savaşı ile İkinci Dünya Savaşı arası dönemde Romanya Krallığı'nın hâkimiyeti altında kalan Besarabya, ülkesel açıdan Transdinyester bölgesini toprak bütünlüğüne dâhil etmemiştir (Cojocaru, 2006, s. 263). Söz konusu bölge, 1924 yılında Sovyetler Birliği tarafından oluşturulan Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne bağlı Moldova Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti (MÖSSC) hâline getirilmiştir. MÖSSC 1940 yılına kadar varlığını sürdürmüştür; Sovyetler Birliği'nin Besarabya'yı ele geçirmesinin ardından bu bölgeyle birleşerek Moldova Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne (MSSC) dönüştürülmüştür (Voronovici, 2020, s. 292).

Transdinyester bölgesindeki olumlu Rus etkisini MÖSSC döneminde bölgeye sağlanan statüyle tesis eden Moskova yönetimi, Transdinyester üzerindeki etkinliğini MSSC kurulduktan sonra da aynen devam ettirmiş; Sovyetler Birliği'nin 15 sosyalist cumhuriyetinden biri olan MSSC'nin siyasi hayatında Transdinyesterlilerin hâkimiyetine daima sıcak bakmıştır (Voronovici, 2020, s. 292). Besarabya'dan daha önce Sovyet idaresi altına giren ve Moskova nezdinde sadakatli bir bölge olarak tasvir edilen Transdinyester, Moskova yönetimi tarafından MSSC'nin ayrıcalıklı kısmı olarak algılanmıştır. Bu ayrıcalığın bir yansıması olarak; 1980'li yılların sonuna kadar Moldova Komünist Partisi Birinci Sekreterliği pozisyonuna Besarabya bölgesinden kimse atanmamış; bahsi geçen pozisyon sürekli bir şekilde Transdinyesterliler tarafından temsil edilmiştir. Sovyet döneminde sıklıkla kullanılan meşhur "Bakan

² Bu noktada ayrıca belirtmek gerekir ki, Eflak ve Boğdan Prenslüklerini de içine alarak 1859 yılında kurulan Romanya Krallığı, Ruslaştırma politikalarının sert bir şekilde uygulandığı dönemde Besarabya bölgesinin batı bölümünü egemenliği altına almıştır (Cojocaru, 2006, s. 263).

³ Bukovina ve Transilvanya bölgeleri de aynı yılın son döneminde kayıtlara geçen birleşme kararlarıyla Romanya Krallığı'na katılmıştır (Roper, 2001, s. 102).

olmak için Dinyester'in ötesinden [yani Transdinyester'den] olmak zorundasın" sözü de Transdinyester'in Moskova eliti gözündeki seviyesini göstermektedir (Isachenko & Schlichte, 2007, s. 19).

Siyasi ve toplumsal açıdan Transdinyester özelinde vuku bulan ayrıcalıklar, ekonomik alanda da kendisini hissettirmiştir (Vahl & Emerson, 2004, s. 4). Sovyet dönemi boyunca bir tarım bölgesi olarak nitelendirilen Besarabya'dan ekonomik açıdan çok daha iyi bir konuma sahip olan Transdinyester, MSSC'nin endüstriyel merkezi hâline gelmiş; ağır ve savunma sanayi konularında Moldova'nın başkenti hüviyetine bürünmüştür. Ek olarak, Transdinyester'deki bazı büyük ekonomik devlet teşekkülleri ayrıcalıklı statüyle donatılmış ve MSSC'den izole hâle getirilerek doğrudan merkezi Sovyet yönetimine bağlanmıştır. Transdinyester coğrafyasında mevcut bulunan ekonomik ayrıcalıklar, bölgedeki Rus nüfusunun artışını beraberinde getirmiştir (Isachenko & Schlichte, 2007, s. 19). Bu durum, bir taraftan bölgenin Sovyet bağlılığını sağlamlaştırmış, diğer taraftan ise bölgedeki Moskova etkisini yoğunlaştırıp Sovyet askerî mevcudiyetini kavileştirmiştir (King, 2000, ss. 183-184).

1940 yılında Sovyetler Birliği Dışişleri Bakanı Vyacheslav Molotov'un verdiği nota sonrasında Besarabya ve Bukovina'dan çekilerek bu bölgelerdeki Sovyet egemenliğini kabul eden Romanya Krallığı, çekildiği topraklar üzerindeki hâkimiyetini yeniden tesis etmek için 1941 yılında savaş ilan etmiştir (King, 2000, s. 184). Almanya'nın Sovyetler Birliği'ne saldırmasını fırsat bilen Rumen ordusu, Besarabya ve Bukovina dâhil olmak üzere Sovyetlere kaybettiği toprakları geri almıştır (Mitrasca, 2002, ss. 140-141). 1944 yılına kadar Rumen hâkimiyeti altında kalan Transdinyester bölgesinde Yahudi ve Çingenele karşı Rumen güçler tarafından etnik temizlik faaliyetleri yürütülmüş; bölgeye yönelik olarak irredantist tasavvurlara sahip olan Romanya Krallığı, Transdinyester'in Rumenleştirilmesi için kapsamlı asimilasyon politikaları yürütmüştür (Solonari, 2016, s. 587). Alman temelli nasyonel sosyalist (faşist) motiflerle şekillendirilmiş yayılcı ideolojiye sarılan Rumen yönetimine Besarabyalılarca bağlılık gösterilmiş; fakat benzeri bir tutum, Rumen hâkimiyetine karşı menfi bir tavır takınan Sovyet yanlısı Transdinyester halkı tarafından benimsenmemiştir (Hitchins, 2014, ss. 210-211). Bu durum, Besarabya ve

Transdinyester arasındaki temel ideolojik farklılıkları tekrardan gözler önüne sermiştir (Dumitru, 2010, s. 210).

1944 yılında Kızıl Ordu tarafından işgal edilen Romanya, 31 Ağustos günü Bükreş'in düşmesi sonrasında Sovyetler Birliği ile antlaşma imzalamak zorunda kalmış; Nazi ordusunun Romanya'nın bütününden geri çekilmesini takiben imzalanan barış antlaşmasıyla Besarabya ve Transdinyester yeniden Sovyet egemenliği altına girmiştir. Tekrardan vuku bulan Sovyet hâkimiyeti, sadece MSSC içerisinde Transdinyester'in ayrıcalıklı konumunu bir kez daha tesis etmekle kalmamış, 30 Aralık 1947'de Romanya'nın monarşiyi kaldırarak sosyalist nitelikli ve Sovyet uydusu konumunda olacak Romanya Halk Cumhuriyeti'ne (RHC) dönüşmesini de beraberinde getirmiştir (Dumitru, 2010, ss. 215-216). Komünist bir yönetimin kurulduğu RHC, 1965 yılında Romanya Sosyalist Cumhuriyeti'ne (RSC) dönüşmüştür. Varşova Paktı üyesi bir Doğu Bloku devleti olan RSC, Besarabya coğrafyasında Rusya Çarlığı döneminde Rumenlere karşı uygulanan asimilasyon politikalarını öne sürerek mevzubahis bölge üzerindeki hakkını yinelemiştir. Bu hak iddialarına cevaben adım atan Sovyet yönetimi, Rumen sosyalist rejimine sağladığı askerî desteği azaltmış ve Transilvanya'da uzun yıllardır yaşayan Macar azınlığın haklarını savunan bir politikaya geçiş yapmıştır (Braun, 1978, ss. 88-89).

Transdinyester üzerindeki irredantist Rumen arzuları, Kişinev yönetiminin 1989 yılında Latin alfabesine yeniden geçeceğini duyurmasıyla daha da artmıştır. Rumenleşmenin temel aracı olarak algılanan bu geçiş, Kiril alfabesini ve Rusçayı benimseyen Transdinyesterliler tarafından olumlu karşılanmamıştır. Mihail Gorbaçov liderliğindeki Sovyet yönetiminin etno-kültürel çeşitliliklere yönelik sergilemiş olduğu toleranstan destek alan Kişinev yönetimi, aynı yıl içerisinde ek bir adım atarak Rumenceyi devlet dili olarak ilan ederek Romanya ile yakın ilişkiler kurmak istemiş; Rumen yanlısı bu istek, Transdinyester coğrafyasında yerel kimliğe karşı açık bir tehdit olarak algılanmıştır (Blakkisrud & Kolstø, 2011, s. 195). Bu algı, Romanya ile birlik çağrısı yapan Besarabya ile Sovyet destekçisi Transdinyester arasındaki toplumsal kutuplaşmanın artmasına da sebep olmuştur (Dembińska, 2019, s. 301). Etno-kültürel temelli tansiyonun yükselmesi, 1990 yılında daha ileri bir boyuta geçmiş

ve Transdinyester'in tek taraflı bağımsızlık ilanını beraberinde getirmiştir (Voronovici, 2020, s. 296).

1991 yılının Ağustos ayında, Sovyet lideri Gorbaçov'un Batılı devletlere karşı tavizkâr tutumuna tepki olarak başarısız bir darbe teşebbüsü gerçekleştiğinde, Kişinev yönetimi Gorbaçov'a desteğini göstermiştir. Benzeri bir tutum, MSSC'den ayrıldığı ilan eden ve Sovyetler Birliği'nin dağılmadan kurtarılmasını hedefleyen Transdinyester yönetimi tarafından benimsenmemiştir (Marandici, 2020, ss. 61-82). Darbe girişimi sonrasında geri dönülmez bir şekilde çöküşe geçen Birlikten 27 Ağustos 1991 tarihinde ayrılan MSSC, Moldova Cumhuriyeti adıyla egemenliğini ilan etmiş; bağımsızlık ilanı, Kişinev yönetimi ile Transdinyester arasındaki kurumsal ipleri daha da germiştir (Sanchez, 2009, s. 155). Gergin atmosfer, ilerleyen süreçte sıcak çatışmaya da dönüşmüş ve yerel milis unsurlar ile Kişinev güçleri arasında Transdinyester'deki kamu kurumlarında kimin kontrolü sağlayacağı konusundaki uyuşmazlık askerî çatışmaya neden olmuştur (Mitrofanova, 2015, ss. 191-216). Mevzubahis savaş, 1 Mart 1992 tarihinde Birleşmiş Milletler'in (BM) Moldova Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını tanıması sonrasında fiilî olarak cereyan etmiştir. Rus askerî birliklerinin desteğini alan Transdinyester muhafızları ile Moldova güçleri arasındaki silahlı çatışmalar 1992 yılının Temmuz ayına kadar yoğun bir şekilde devam etmiştir (Cojocar, 2006, s. 262). Rus desteğini alan Transdinyester unsurlarının zaferiyle sonuçlanan savaş, 21 Temmuz 1992 tarihinde imzalanan ateşkes antlaşmasıyla neticelenmiştir (Kolossov & O'Loughlin, 1998, ss. 160-161). Bu antlaşma çerçevesinde çatışmaların dondurulduğu Transdinyester bölgesinde Rus, Moldovalı ve Transdinyesterli gruplardan oluşan barışı koruma güçleri konuşlandırılmıştır (Urse, 2008, ss. 58-59).

1992 yılındaki ateşkes kapsamında dondurulan çatışma, günümüze kadar bu statüsünü korumuştur (Harzl, 2021, ss. 163-179). Rus güçlerinin bölgeden çıkarılmasını, gerek Avrupa gerekse dünya kamuoyunda defalarca gündeme getiren Kişinev yönetimi ile Rus yanlısı tutumunu sürdüren Transdinyester otoriteleri arasında ateşkesin ilanı sonrası süreçte, bölgesel meseleyi nihai çözüme kavuşturmak için Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Teşkilatı (AGİT) himayesinde müzakereler sürdürülmüştür (Axyonova &

Gawrich, 2018, ss. 408-425; Cimmino, 2019, ss. 15-17). 2006 yılı itibarıyla herhangi bir neticeyi getirmeyen görüşmeler, Transdinyester otoritelerini 1990 yılından beri devam eden fiilî bağımsızlığı bir ileri adıma taşımak için teşvik etmiştir (Kosienkowski, 2020, ss. 183-207). Bu kapsamda, 17 Eylül 2006 tarihinde düzenlenen ve Moldova dâhil olmak üzere birçok egemen devlet ile AGİT ve Avrupa Birliği (AB) gibi çeşitli kuruluşlar tarafından da tanınmayan bağımsızlık referandumuna seçmenlerin katılımı yaklaşık olarak yüzde 79 seviyesinde gerçekleşmiştir. Referanduma katılanların yüzde 97'si Transdinyester bağımsızlığının iptal edilerek Moldova Cumhuriyeti'ne katılımı reddetmiştir (Patlis, 2018, s. 99). Bağımsızlığın korunması ve ileriye dönük olarak Rusya Federasyonu'na katılmaya yönelik ise güçlü bir seçmen desteği sağlanmış; referanduma katılanların yüzde 98'inin tercihi bu yönde olmuştur (Borsi, 2007, ss. 49-50).

Gerek 1990 yılındaki bağımsızlık ilanı gerekse 2006 yılındaki referandum sonrası süreçte fiilî düzlemde tatbik edilen Transdinyester bağımsızlığı, hiçbir egemen devlet tarafından tanınmamıştır. Transdinyester meselesinin çözümü için 1992 yılındaki ateşkesten beri aktif rol oynayan ve 1995 yılından itibaren Transdinyester'in fiilî başkenti Tiraspol'da bir ofis bulunduran AGİT, söz konusu meselenin çözümü ve Doğu Avrupa'da güvenliğin tesis edilmesi için pek çok teşebbüse öncülük etmiş olsa da günümüz itibarıyla bir neticeye varamamıştır (Roper, 2001, ss. 117-118; Borsi, 2007, s. 48). Kışinev yönetimi ile Tiraspol otoriteleri arasında mevcut bulunan husumetler ve karşılıklı güvensizlik, söz konusu neticeye ulaşamamada en önemli unsurlar olarak belirlemektedir. Tarihsel kökleri bulunan irredantist Rumen tasavvurlarının Besarabya ve Transdinyester bölgelerindeki yansımaları ile Sovyet döneminde iki bölge arasında pratik düzlemde kayıtlara geçen farklılıklar ve Sovyet sonrası süreçte yaşanan çatışmayla birlikte tezahür eden fiilî ayrılık döneminin etkileri, mevzubahis husumetlerin kökleşmesine ve güvensizliğin kurumsallaşmasına sebep olmuştur. Bu husumetler ve güvensizliğin bertaraf edilmesi Transdinyester meselesinin çözümü için en önemli adımlardan biri olarak gözükmektedir (Patlis, 2018, ss. 92-97). Mezkûr adımın atılması için öncü hamleler, küresel koronavirüs salgını döneminde kayıtlara geçmiştir.

2020 yılının Mart ayından itibaren dünyayı etkisi altına alan koronavirüs salgınının başlangıcından itibaren Tiraspol ve Kişinev arasında bir yakınlaşma söz konusu olmuştur. Zayıf bir sağlık sistemine ve salgına karşı savunmasız yaşlı bir nüfusa sahip Transdinyester için pandemiye karşı mücadele önem arz etmiştir. Sınır ve ideolojik yaklaşım ayırmadan Moldova'daki herkesi etkileyebilecek kapasitede olan salgın, Kişinev ve Tiraspol arasında iş birliği imkânı doğurmuştur. Bu bağlamda Moldova Transdinyester'den gelen kan örneklerini kendi laboratuvarlarında test yapmaya başlamıştır. Ek olarak, Transdinyester'den gelen uzman doktorlara eğitim veren Kişinev otoriteleri, bölgede test laboratuvarlarının kurulmasına da yardım etmiştir. Transdinyester'deki ağır hastaların Moldova'ya transfer edilmesinde tamamlanması gereken süreçlerin basitleştirilmesi ve kolaylaştırılması için gerekli olan adımlar da Kişinev yönetimi tarafından ayrıca atılmıştır (Crisis Group, 2020, ss. 9-10). Anlaşılacağı üzere; küresel manada bir sağlık krizi hâline gelen koronavirüs pandemisine karşı mücadelede Kişinev ve Transdinyester arasında iş birliği temelli bir yakınlaşma vuku bulmuştur (Lozka, 2021, ss. 98-99).

Kurumsal yakınlaşma, tarihten gelen kökleşmiş şüpheleri tamamen ortadan kaldırmaya yetmemiştir. Öyle ki, Moldova tarafı Tiraspol'un yaptığı koronavirüs testleri hakkında şeffaf davranmayacağını ve bu nedenle salgınla mücadelede etkili olunamayacağını belirtmiştir. Transdinyester tarafı ise, Moldova'nın yüksek öneme sahip tıbbi teçhizat ve malzemeleri sağlamayı geciktirdiğini; Kişinev yönetiminin küresel salgını Transdinyester'i Moldova ile bütünleştirmek için bir fırsat olarak kullandığını iddia etmiştir (Crisis Group, 2020, s. 10). İki taraf arasındaki karşılıklı güvensizlikten kaynaklanan ithamlar bir yana, yukarıda anlatılan salgınla mücadeledeki potansiyel iş birliği alanı, aslında iki taraf için de bir fırsat ortaya çıkarmıştır. Pandemiyle mücadele sürecinde sınırlı da olsa pratiğe dökülen sağlık alanındaki iş birliği, salgının devamında ve sonrasında diğer temel kamu hizmetlerine de sirayet edecek şekilde ilerletilebilecek boyuttadır. Söz konusu ilerleme, Transdinyester meselesinin nihai çözümüne katkı sunabilir. Çalışmanın devamında detaylandırılacağı üzere, bahsi geçen iş birliğinin konfedere bir siyasi formül ortaya konarak iki taraf için de faydalı bir formata dönüştürülmesi mümkün olabilir.

Konfederal yönetimin sağlayacağı imkân ve kabiliyetler marifetiyle iki toplum arasındaki var olan kurumsallaşmış husumetler ve karşılıklı güvensizlikler yekûnen bertaraf edilip Transdinyester meselesinin kalıcı çözümüne ulaşılması aslında olasıdır.

2. Transdinyester Sorununun Çözümü Olarak Konfederalleşme

Transdinyester, ampirik egemenlik için gerekli olan şartları taşımaktadır. Ancak bu şartların varlığı, günümüz itibarıyla uluslararası toplum tarafından kabul edilmemekte ve böylelikle Transdinyester'in yargısal egemenliği tesis edilememektedir. Önemle not etmek gerekir ki, konfederal formüller vasıtasıyla mevzubahis egemenliğin sağlanması mümkündür. BM üyeliği, yargısal egemenlik için nihai aşamadır. Mutlak bağımsızlık, bahse konu üyeliğin kazanılması için bir yoldur; fakat tek yol değildir (Baldacchino, 2018, ss. 5-9; Benedikter, 2009, s. 294). Konfederal antlaşmalar aracılığıyla elde edilebilen bağlantı devlet statüsü de BM üyeliği için yeterlidir (Mautner, 1981, s. 298; Panke & Gurol, 2020, s. 85). Bu statüye sahip olan BM üyesi devlet sayısı az değildir. Söz konusu devletler, yürürlüğe konan konfederal antlaşmalar dairesinde diplomasi, savunma ve para politikaları gibi alanlarda birçok egemen yetkisinin kullanımını antlaşma tarafı diğer egemen devletlere devretmektedir (Lapidoth, 1997, ss. 21-28; Maass, 2020, ss. 21-29). Antlaşma hükümleri doğrultusunda yetki devreden devletler, yetki devrettikleri devletlerin bağlantı devleti hâline gelmekle birlikte, ulusal bazda yürürlüğe konan anayasalar ve diğer mevzuat kaynakları doğrultusunda müstakil kamu ve özel hukuk alanlarını teşkil edebilmektedir. Bağlantı devletler, yetki devredilen alanlarda ise diledikleri yahut gerekli gördükleri durumlarda bahsi geçen devri düzenleyen antlaşmaları karşı tarafın rızası aranmaksızın tek taraflı olarak geçersiz kılabilmektedir (Anckar, 2020, ss. 40-48; Sarapuu & Radman-Liiv, 2020, ss. 57-64).

Egemen devletler arasında yetki devrini düzenleyen konfederal antlaşma örneklerine bütün kıtalarda rastlanabilmektedir (Dumieński, 2014, s. 25; Baldacchino & Wivel, 2020, ss. 4-7; İrdem, 2020, s. 35). Lihtenştayn Prensiği, yürürlüğe konan iki taraflı antlaşmalar mucibince gümrük işleri, savunma, para politikaları, posta hizmetleri ve uluslararası ilişkiler gibi bazı alanlardaki egemen yetkilerinin kullanımını İsviçre Cumhuriyeti'ne devretmiştir (Veenendaal, 2015, ss. 334-348; Bajon, 2018, ss. 2-4). Not edilen iki BM üyesi arasındaki konfederal birlik, Gümrük Birliği Antlaşması

(1924) ile temel düzeyde oluşturulmuş; ilerleyen yıllarda yürürlüğe konan Ortak Para Birimi Antlaşması (1980), Ortak Patent Koruma Antlaşması (1979) ve sair iki taraflı antlaşmalarla olgunlaştırılmıştır (Manz-Christ, 2009, s. 5). Pek çok alanda ortak politikalar geliştirerek iki devlet arasındaki iş birliğini güçlendiren bahse konu antlaşmalar, mevzubahis devletler arasındaki bütünleşme (entegrasyon) sürecini de hızlandırmıştır (Rigamonti, 2011, ss. 4-5; Kolçak, 2017, ss. 49-51).

Lihtenştayn-İsviçre konfederal birliği, Avrupa'daki tek örnek değildir. Monako Prensiği ve Fransa Cumhuriyeti arasında da benzeri bir birlik bulunmaktadır. Yine San Marino Cumhuriyeti ve İtalya Cumhuriyeti arasında da konfederal birlik bulunmaktadır. Andorra Prensiği ise hem Fransa Cumhuriyeti hem de İspanya Krallığı ile imzalayıp onayladığı iki taraflı antlaşmalar doğrultusunda konfederal birlikler ihdas etmiştir. Bu noktaya ayrıca not etmek gerekir ki, diğer kıtalarda da yürürlüğe konan antlaşmalar uyarınca konfederal birlikler teşkil edilmiştir. Marşal Adaları Cumhuriyeti, Mikronezya Federal Devletleri ve Palau Cumhuriyeti, imzalayıp onayladıkları çeşitli iki taraflı antlaşmalar doğrultusunda bazı egemen yetkilerinin kullanımını Amerika Birleşik Devletleri'ne (ABD) devretmiş ve netice itibarıyla ABD'nin bağlantı devletleri konumuna gelmiştir (Corbett & Connell, 2020, ss. 344-345; Veenendaal, 2020, ss. 152-158; Wivel, 2020, ss. 101-104).

Transdinyester ve Moldova arasındaki ihtilafın çözümü için yukarıda temas edilen konfederal birliklerin bir benzeri tesis edilebilecek mahiyettedir. Transdinyester, kurulacak birlik doğrultusunda Moldova'nın bağlantı devleti olabilir ve mevzubahis statü sayesinde yargısal egemenliğini kazanabilir. Önemle vurgulamak gerekir ki; tesis edilecek bu birlikle beraber Transdinyester'in egemenliği Moldova tarafından tanınmış olacaktır. Konfederalleşme önerisi, söz konusu tanımadan ötürü fiili bakımdan zaten gözlemlenen Transdinyester ayrılığının devletlerarası hukuk bağlamında da kabulüne sebep olacak bir seçenek şeklinde tanımlanabilir. Bu tanımlamayı tümüyle reddetmek mümkün değildir. Moldova tarafından tanınan ve konfederal birliğin tarafı olan Transdinyester, diğer egemen devletlerce de kısa süre içerisinde tanınabilir ve nihai anlamda BM üyeliğini elde edip yargısal egemenliğini kazanabilir. BM üyeliği, Transdinyester için net bir diplomatik kazanım olacaktır;

ancak benzeri bir kazanımın Moldova için söz konusu olması kısa vadede olası gözükmemektedir. Yerel, bölgesel veya ulusal bağılıkların kısa vadede dönüştürülmesi hususunda konfederal birlikteliklerin çok da başarılı olduklarını söylemek zordur. Fakat temas edilen bağılıkların, müşterek çıkarlar ve mütakabil güven üzerine teşkil edilen konfederal bağılıklara uzun vadede dönüşmesi mümkündür. Bahse konu dönüşüm, konfederal bileşenler yahut müttefiklerin tek devlet çatısı altında birleşmesine de yardımcı olabilmektedir. İlk konfederasyon örnekleri olan Alman, Amerikan, Felemenk ve İsviçre Konfederasyonları, bu noktada örnek olarak gösterilebilir. İsmen zikredilen bu konfederasyonlar; yerel, bölgesel ya da ulusal bağılıkların konfederal bağılıklara dönüşmesiyle beraber uzun vadede istikrarlı federasyonlara veyahut üniter devletlere dönüşmüştür (Kolçak, 2020, s. 222).

Alman, Amerikan, Felemenk ve İsviçre konfederasyonları, güvenlik gerekçeleriyle inşa edilmiş birlikteliklerdir (Lister, 1996, s. 23). Kuzey Amerika’da bulunan küçük devletler, İngiliz saldırılarını önlemek ve bağımsızlıklarını korumak için Amerikan Konfederasyonu’nu kurmuştur (Kolçak, 2020, s. 222). Fransa ve İspanya tarafından yöneltilen dış tehditleri bertaraf etme gayesiyle hareket eden egemen devletler, Felemenk Konfederasyonu’nu inşa etmiştir (Lister, 1996, s. 23). Avusturya’nın tehditleri sebebiyle sürekli zayıflayan devletler, varlıklarını devam ettirebilmek adına İsviçre Konfederasyonu’nu teşkil etmiştir (Kolçak, 2020, s. 222). Alman Konfederasyonu ise Napolyon sonrası Fransa’nın istilacı tutumunu dizginlemek için teşkilatlandırılmıştır (Lister, 1996, s. 12). Güvenlik odaklı bir perspektifle kurulan bu konfederasyonlar; ekonomik, siyasi ve sosyal anlamda kayıtlara geçen çeşitli bütünleşme süreçleri sonrasında siyasi teşkilatlanma yapısı bakımından federasyonlara veya üniter devletlere dönüşmüştür (Kolçak, 2020, s. 222).

Felemenk Cumhuriyeti’nin batı eyaletleri (Hollanda, Zelanda ve Utrecht) ile doğu eyaletleri (Frizya, Groningen, Overijssel ve Gelderland) arasında 16’ncı yüzyılın ikinci yarısında dinî, etnik ve kültürel bakımdan derin ve sert farklılıklar bulunmaktaydı. Doğu ve batı eyaletleri arasındaki etno-kültürel temelli çatışmalar neticesinde şekillenen karşıtlıklar ve hatta husumetler, somut bir şekilde gözlemlenebilmekteydi (Lister, 1996, ss. 12-13). İki yakanın tek ortak noktası ise İspanyol Derebeyi İkinci Philip’e yönelik hoşnutsuzluktu. Bu ortak nokta, 16’ncı

yüzyılın son çeyreğinden itibaren eyaletler arasında yakınlaşmaya imkân sağlamıştır (Kolçak, 2020, s. 222). Belirtilen dönemde yürürlüğe konan konfederal antlaşmalarla eyaletler arasında ortak koruma kalkanı oluşturulmuş; İspanyol saldırılarının birlikte püskürtülmesi ve güvenlik endişelerinin beraber bertaraf edilmesi hedeflenmiştir. Ortak koruma kalkanının başarısıyla hafızalardan silinen söz konusu endişeleri takiben artan ekonomik olanaklar ise geçmişten bakiye kalan etnik ve kültürel temelli bütün meselelerin çözümünü kolaylaştırmıştır (Lister, 1996, s. 13). Bahse konu meselelerin çözümü, eşit temsil ilkesine yaslanarak teşkilatlandırılan Felemenk Konfederasyonu'nun bileşenleri arasındaki karşıtlıkların ortadan kalkmasına ve husumetlerin giderilmesine yardımcı olmuş; sosyal ve siyasi bütünleşme süreçlerinin tamamlanması akabinde bir üniter devlet olarak günümüzde varlığını sürdüren Hollanda Krallığı'nın kurulmasına zemin hazırlamıştır (Kolçak, 2020, s. 222).

Konfederalleşme öncesi dönemde Felemenk eyaletleri arasında bulunan karşıtlıklar ve husumetlerin benzerleri, Alman Konfederasyonu'nun temel bileşenleri olan Saksonlar, Renanyalılar ve Bavyeralılar arasında da bulunmaktaydı. 1815 yılında kurulan Alman Konfederasyonu öncesi dönemde ismen zikredilen bu üç topluluk arasında etno-kültürel çatışmalar ve siyasi kutuplaşmalar bulunmaktaydı (Kolçak, 2020, s. 222). Konfederalleşme sonrasında şekillendirilen ortak Alman kimliği, söz konusu çatışmaların sonlandırılmasına ve kutuplaşmaların yumuşatılmasına Bismarck öncülüğünde olanak sağlamıştır. Konfederalleşmenin bir diğer ürünü olan karşılıklı güven ilkesi (*Bundestreue*) ise günümüzde varlığını sürdüren ve siyasi teşkilatlanma yapısı bakımından bir federasyon olan Almanya Cumhuriyeti'nin kurulmasını ve güçlenmesini kolaylaştırmıştır (Kymlicka vd., 1997, s. 32). Bu ilke, federe devletlerin (*Länder*) eşitliğine hukuki bakımdan güvence sağlamakla kalmayıp, totalitarizm sonrası Almanya'nın politik kimliğinin ve kültürünün oluşturulmasında önemli rol oynamış; subjektif millet anlayışına yaslanan anayasal vatanperverliği önceleyerek istikrarlı federal sistemin olgunlaşmasını desteklemiştir (Kymlicka vd., 1997, s. 33; Kolçak, 2020, ss. 222-223).

İsviçre Konfederasyonu'nu teşkil eden şehir ve dağ kantonlarının konfederalleşme öncesi dönemdeki tek ortak noktası da güvenlik odaklı hassasiyetlerdi. Başta

Avusturya Habsburg Hanedanlığı olmak üzere dış güçlerce yöneltilen güvenlik tehditlerini bertaraf etmek için adım atan kantonlar, aralarındaki dilsel, dinî, etnik ve kültürel husumetleri bir kenara bırakıp, İsviçre Konfederasyonu'nu kurmuştur. Etno-kültürel farklılıkların kaynaklık ettiği husumetler ve kutuplaşmalar, konfederalleşme sonrasında kantonlarca bir kenara bırakılmış; güvenlik endişelerinin bertarafı akabinde kayıtlara geçen ekonomik, siyasi ve sosyal bütünleşme süreçleri, kantonlar arasında konfederal birlikteliğin kavileşmesine imkân sağlamıştır. Güçlenen birliktelik ise 1999 Anayasası doğrultusunda federasyon şeklinde teşkilatlanan İsviçre Cumhuriyeti'nin temellerinin atılmasını kolaylaştırmıştır (Kolçak, 2020, ss. 222-223).

Amerikan Konfederasyonu'nun bileşenleri arasında da konfederalleşme öncesi dönemde siyasi çekişmeler ve etno-kültürel temelli husumetler bulunmaktaydı. Örneğin, Yeni İngiltere ve Virjinya devletleri arasında etno-kültürel farklılıklardan kaynaklanan düşmanlıklar gözlemlenmekteydi. Diğer konfederasyon bileşenleri arasında da derin dinî ve sosyal ayrılıklar mevcuttu. Uzun süreli İngiliz sömürsünden kaynaklanan ve her bir bileşende ayrı kimliğin şekillendirilmesine sebep olan ayrılıklar, güvenlik odaklı konfederalleşme sürecini takiben dinamik yapısını yitirmiştir. Yerel, bölgesel ve ulusal düzeyde sahiplenilen bağlılıklar, Amerikan Konfederasyonu'nun kurulması sonrasında tamamlanan ekonomik, siyasi ve sosyal bütünleşme süreçlerini takiben konfederal birlikteliğe dönüşmüş; istikrarlı Amerikan federasyonu, bahse konu birliktelik üzerine inşa edilmiştir (Lister, 1996, ss. 11-33; Kolçak, 2020, s. 223).

Öz bir şekilde incelenen ilk konfederasyon örnekleri; yerel, bölgesel ve ulusal düzeyde varlığını hissettiren bağlılıkların, çeşitli entegrasyon süreçlerini takiben konfederal birlikteliğe dönüşebileceğini ve bu dönüşümle beraber konfederal bileşenlerin tek devlete evrilme iradesini sahiplenebileceğini göstermektedir. Benzeri yöndeki irade sahiplenmesi, konfederal antlaşmalar doğrultusunda kurulan bağlantı devletler ve bu devletlerle bağlantı kuran devletler arasında da söz konusu olabilir. Lihtenştayn ve İsviçre, ilk etapta attıkları konfederal adımlar vasıtasıyla gümrük birliğini kurmuş; ilerleyen yıllarda yürürlüğe konan ikili antlaşmalar uyarınca gümrük birliğinin ilerisine gidilerek ekonomik birlik inşa edilmiştir. Ekonomik birliği takip eden konfederalleşme adımlarıyla beraber adaletten savunmaya, dış politikadan mali

hizmetlere kadar pek çok kamu hizmetinin yürütülmesi için ortak karar alma mekanizmaları kurularak iki devlet arasındaki kurumsal iş birliği güçlendirilmiştir. İlerleyen yıllarda atılacak olan ve bu iş birliğini derinleştirecek adımlar, konfederal birlikteliğin tek devlete dönüşümünü kolaylaştırabilir. Bu yönde bir dönüşüm, ikili antlaşmalar dairesinde tesis edilecek Transdinyester ve Moldova konfederal birlikteliği için de mümkündür. Karşılıklı güven ilkesine yaslanarak olgunlaştırılan konfederal bağlılıklar ile bu bağlılıklar doğrultusunda kayıtlara geçecek ekonomik, siyasi ve sosyal bütünleşme süreçleri, konfederal birlikteliği uzun vadede tek devlete evirebilir.

Tek devlete dönüşüm sürecinde konfederal yöntemlerden ziyade askerî usullerden de istifade etmek aslında seçenekler dâhilindedir. 2020 yılının Eylül-Kasım ayları arasında vuku bulan İkinci Karabağ Savaşı, bu noktada güçlü bir örnek teşkil etmektedir. Azerbaycan, 27 Eylül günü başlayıp 10 Kasım günü sona eren İkinci Karabağ Savaşı neticesinde toprak bütünlüğünü büyük oranda tesis etmiştir (Asker & Özpınar, 2021, ss. 83-106). Moldova'nın da benzeri bir askerî yöntem aracılığıyla toprak bütünlüğünü sağlama ihtimalinin bulunduğu ilk etapta ileri sürülebilir. Ancak Moldova ve Azerbaycan arasındaki kapasite farklılığı, muhakkak göz önünde bulundurulmalıdır. Azerbaycan, zengin doğal gaz ve petrol kaynaklarına sahiptir ve bu kaynakları etkin bir şekilde kullanmaktadır. Rusya'ya bağımlı olmayan Azerbaycan, Batılı devletlerin desteğini alarak doğal gaz ve petrol kaynaklarını çeşitli rotalar üzerinden dünya pazarlarına ulaştırabilmektedir. Dünya enerji piyasasında etkin bir role sahip Azerbaycan, bu piyasadaki elde ettiği gelirin önemli bir kısmıyla millî ordusunu modernize edebilmiştir. Ek olarak, Haydar Aliyev döneminde temelleri atılan ve Rusya'yı gücendirip ihmal etmeden küresel güçlerle iyi ilişkiler tesis etmeyi hedefleyen geniş çepirli ve çok taraflı dış politika, İlham Aliyev yönetimi tarafından da aynen benimsenmiş; Karabağ'daki mağduriyet ve haksız Ermeni işgali uluslararası kamuoyuna doğru ve güçlü bir şekilde aktarılmıştır.⁴ Mevzubahis diplomatik

⁴ Çok yönlü dış politika sadece Azerbaycan tarafından benimsenen bir diplomatik yöntem değildir. Bu yöntem, Sovyet sonrası dönemde bağımsızlığını kazanan bazı devletlerce uygulanmaktadır. Kurucu Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev liderliğinde çok yönlü bir dış politikayı kurumsallaştırmış olan

girişimler sayesinde birçok devleti Karabağ meselesindeki haklılığı hususunda ikna eden Azerbaycan, diğer devletlerin muhalif tutum sergilemesinin önünde de en azından setler çekebilmiştir. Not edilen askerî ve diplomatik adımlarla kendisini askerî çözüm yöntemi uygulamaya en iyi şekilde hazırlayan Azerbaycan, uluslararası konjonktürü de bahse konu yöntemin uygulanmasına hazırlayabilmiştir. Bu hazırlıklar, askerî yöntemler yoluyla işgal altındaki toprakların kurtarılmasına doğrudan katkı sunmuştur (Kurt, 2021, ss. 138-161; Özgen, 2021, ss. 104-123).

Azerbaycan'ın nasıl başarılı olduğunu kısaca ifade ettikten sonra Moldova'nın potansiyel yetersizliklerinden de ayrıca bahsetmek gerekmektedir. Moldova, Azerbaycan gibi zengin enerji kaynaklarına sahip değildir. AB tarafından insan, uyuşturucu, silah ve organ ticareti gibi gayrimeşru faaliyetlerin merkezlerinden biri olarak görülen Moldova, Avrupa'nın ekonomik açıdan en dezavantajlı ülkesi sayılmakta ve "Avrupa'nın kara deliği" gibi rencide edici nitelermelere maruz kalmaktadır (Sanchez, 2009, s. 156). Ekonomik yetersizliklerin yanı sıra Moldova, askerî modernizasyonunu tamamlayamayan bir devlettir. Bu noksanlık, Moldova'nın Transdinyester bölgesinde tezahür edecek bir askerî yüzleşmeye hazır olmadığını göstermektedir. AB yahut Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (*North Atlantic Treaty Organisation*, NATO) üyeliği gibi Batı ittifakıyla bütünleşme adımlarıyla askerî yetersizliklerin giderilebileceği düşünülebilir; fakat bu tip diplomatik adımların Moldova tarafından atılması kolay değildir. Sovyetler Birliği döneminin sembollerinden orak ve çekiç figürüne sahip fiilî bayrağıyla ve Sovyet döneminin diğer sembol ve yaşam biçimleriyle zamanda takılmış bir görünüm arz eden Transdinyester, Moldova'nın dış politikasını ciddi şekilde etkilemektedir (Cantir & Kennedy, 2015, ss. 398-399). Sosyalist geçmişi olan Romanya ve Bulgaristan gibi AB üyeliğini kazanıp Avrupa ile bütünleşme arzusu içerisinde olan Moldova, Transdinyester meselesini elinde koz olarak tutan ve gerekli gördüğü her durumda kullanan Rusya nedeniyle Batı yanlısı politikalarını dinamik bir şekilde sürdürememektedir (Roper, 2004, ss. 533-537). Benzeri bir durum, Moldova'nın

Kazakistan, Rusya'nın Avrasya'daki çıkarlarına hanel getirmeden hem ABD hem de AB ile iyi ilişkiler yürütebilmektedir (Hanks, 2009, ss. 257-267).

NATO üyeliği için de geçerlidir.⁵ Rus çıkarlarına aykırı bir hamle yapmamak için Batı ile ilişkilerinde fazladan dikkatli davranmak zorunda kalan Moldova, bu temkinli tavrını Transdinyester meselesi devam ettiği müddetçe korumak durumunda kalmaktadır.

Temkinli tavrın korunmasının ana sebebi, Transdinyester ile Rusya arasındaki sıkı bağlardır. Karabağ meselesi özelinde belirtilmelidir ki, ayrılıkçı Ermeni topluluğunun arkasında Avrasya'nın en güçlü devleti olan ve dünyanın en büyük nükleer güçleri arasında sıralanan Rusya yer almamaktaydı. Bu durum, Azerbaycan'ın Rus çıkarlarını hesaba katan dengeli bir politika sürdürerek İkinci Karabağ Savaşı'na hazırlanmasına imkân sağlamıştır (Kurt, 2021, ss. 138-161). Moldova-Transdinyester ihtilafı için benzeri diplomatik ve siyasi atmosferin bulunduğunu söylemek zordur. Askerî yöntemlerle Transdinyester'e yönelen ve toprak bütünlüğünü tesis etmeye teşebbüs eden Moldova, Rusya ile karşı karşıya gelecektir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından eski Sovyet coğrafyasını "yakın çevre" (*near abroad*) olarak doğal etki alanında gören Rusya'nın bölgedeki çıkarlarından vazgeçmesi ve Rusya ile AB ve NATO arasında bir tampon bölge mahiyetinde olan Transdinyester'i gözden çıkarması zor görünmektedir (Teifukova & Erol, 2017, ss. 47-48).

2003 yılında Gürcistan'da vuku bulan Gül Devrimi ile 2014 yılında Ukrayna'da kayıtlara geçen Onur Devrimi sonrasında yaşananlar, Moldova için ibretlik hadiseler olmuştur. AB ve Batı yanlısı olan Gül Devrimi akabinde gerginleşen Gürcü-Rus ilişkileri, 2008 yılının Ağustos ayında iki devlet arasında savaşın yaşanmasına sebep olmuştur. Savaşı kısa süre içerisinde kazanan Rusya, yargısal açıdan Gürcistan Cumhuriyeti'ne bağlı bölgeler olan, ama uzun yıllardır ampirik açıdan Gürcü egemenliğinin mevcut bulunmadığı Rus yanlısı Abhazya ve Güney Osetya'yı bağımsız devlet olarak tanımıştır. Tamamen aynı olmamakla birlikte benzeri hadiselerin yaşandığı Ukrayna'da, 2014 devrimi sonrasında, 1996 Anayasası'nın

⁵ 2004 yılında eski Doğu ülkelerini kapsayacak şekilde bir genişlemeye giden AB; Polonya, Slovenya, Slovakya, Macaristan, Litvanya, Letonya, Estonya ve Çekya'yı yeni üyeleri olarak kabul etmiştir. 2007 yılında ikinci Doğu genişlemesini pratiğe döken AB, Romanya ve Bulgaristan'ı üyeliğe kabul etmiştir (Bruszt & Langbein, 2017, ss. 297-315).

133'üncü maddesi doğrultusunda Ukrayna'ya bağlı özerk bir cumhuriyet olan ve 1996 Anayasası'nın 5'inci bölümü uyarınca çeşitli yetkiler kullanan Kırım'ı ilhak eden Rusya, ülkenin Rus etkisi altında bulunan doğu bölgelerinde de vekâlet savaşları yürütme dâhil olmak üzere mühim askerî, insani ve siyasi sonuçlar doğurabilecek faaliyetlere girişmektedir (Rezvani, 2020, ss. 878-899; Pisciotta, 2020, ss. 87-106; Lewis, 2020, ss. 531-559). Bunun en son örneği ise 20 Şubat 2022 tarihinde başlayan ve hâlihazırda devam eden Rusya-Ukrayna Savaşı ile görülmektedir. Benzeri sonuçların Transdinyester coğrafyasında da vuku bulma ihtimali, Transdinyester meselesinin askerî yöntemler aracılığıyla çözümünü seçenekler dışına itmektedir.

Sonuç

Koronavirüs salgını akabinde oluşan atmosfer, Moldova ve Transdinyester arasındaki karşılıklı güvenin tesisi bağlamında yeni olanaklar sunmaktadır. Bu güven, kısa süre içerisinde inşa edilemeyebilir. Kurumsallaşmış güvensizliğin bertaraf edilmesi ve kökleşmiş husumetlerin giderilmesi meşakkatlidir; ama imkânsız değildir. Moldova ve Transdinyester için tesis edilecek konfederalleşme odaklı yeni anayasal düzen, söz konusu sürecin akamete uğramadan başarılı bir şekilde tamamlanmasını kolaylaştırabilir. Konfederalleşme adımları, sadece Transdinyester toplumuna menfaat sağlayacak olanaklar biçiminde algılanabilir. Bu adımların kısa vadede tezahür edecek çıktıları, mevzubahis algıyı doğrulayabilir; fakat uzun vadede gerçekleşecek pek çok muhtemel gelişme, Transdinyester ve Moldova toplumları için birlikte yaşam atmosferinin hâkim kılındığı kamusal alanı da inşa edebilir. Konfederalleşme bağlamında pratiğe dökülecek iş birlikleri ile ekonomik, sosyal ve siyasi bütünleşmeyi sağlayacak operasyonlar, kurumsallaşmış güvensizlik ile kökleşmiş husumetlerin kademeli bir şekilde yok olmasına yardımcı olabilir. Güvensizliğin sonlandırıldığı ve husumetlerin giderildiği iklimde, bölgesel ya da ulusal bağlılıkların konfederal birlikteliğe dönüşmesi de kuvvetle muhtemeldir. Bu birlikteliğin uzantısı olarak belirecek karşılıklı güven atmosferi ise siyasi teşkilatlanma bakımından federal yahut üniter bir yapılanma dairesinde tek devlete evrilme iradesini her iki toplumda da Alman, Amerikan, Felemenk ve İsviçre Konfederasyonlarında kayıtlara geçtiği gibi yaygınlaştırabilir.

Transdinyester meselesinin çözümüne dair bu çalışma ile sunulan konfederalleşme temelli yaklaşım, Moldova devletinin güncel siyasi, ekonomik ve askerî yeterlilikleri hesaba katıldığında daha anlamlı hâle gelmektedir. Konfederalleşme alternatifini ortaya koymakla beraber teorik ve pratik bakımdan analizlerin gerçekleştirildiği çalışma, bu seçeneği sistematik bir şekilde inceleyecek disiplinlerarası çalışmalar vasıtasıyla daha ileriye taşınabilecektir. Çalışma dairesinde şekillendirilen konfederalleşmenin uygulanabilirliği, Rusya'nın Avrasya politikaları, Moskova-Kişinev ve Moskova-Tiraspol ilişkileri çerçevesinde önümüzdeki dönemde hazırlanacak çalışmalar tarafından daha tafsilatlı olarak da incelenebilecektir.

Kaynakça

- Anckar, D. (2020). Small states: Politics and policies. G. Baldacchino ve A. Wivel (Eds.), *Handbook on the politics of small states* (ss. 38-54). Edward Elgar Publishing.
- Asker, A. & Özpınar, Z. (2021). Azerbaycan'ı zafere götüren büyük taarruz: 44 günlük savaşın anatomisi. *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, 10(1), 83-106.
- Axyonova, V. & Gawrich, A. (2018). Regional organizations and secessionist entities: Analysing practices of the EU and the OSCE in post-Soviet protracted conflict areas. *Ethnopolitics*, 17(4), 408-425.
- Bajon, T. (2018). Liechtenstein and the European Union: A micro-Switzerland?. *Journal of Political Science and Public Affairs*, 6(4), 1-5.
- Baldacchino, G. (2018). Mainstreaming the study of small states and territories. *Small States & Territories*, 1(1), 3-16.
- Baldacchino, G. & Wivel, A. (2020). Small states: Concepts and theories. G. Baldacchino & A. Wivel (Eds.), *Handbook on the politics of small states* (ss. 2-19). Edward Elgar Publishing.
- Benedikter, T. (2009). *The world's modern autonomy systems: Concepts and experiences of regional territorial autonomy*. EURAC Institute of Minority Rights.

- Blakkisrud, H. & Kolstø, P. (2011). From secessionist conflict toward a functioning state: Processes of state- and nation-building in Transnistria. *Post-Soviet Affairs*, 27(2), 178-210.
- Borsi, M. (2007). Transnistria – An unrecognized country within Moldova. *Journal for Labour and Social Affairs in Eastern Europe*, 10(4), 45-50.
- Braun, A. (1978). *Romanian foreign policy since 1965: The political and military limits of autonomy*. Praeger Publishers.
- Bruszt, L. & Langbein, J. (2017). Varieties of dis-embedded liberalism: EU integration strategies in the eastern peripheries of Europe. *Journal of European Public Policy*, 24(2), 297-315.
- Burian, A. (2011). The Transnistrian conflict – the prospects of its resolution: A view from Kishinev. *Moldavian Journal of International Law and International Relations*, 21(3), 101-123.
- Cantir, C. & Kennedy, R. (2015). Balancing on the shoulders of giants: Moldova's foreign policy toward Russia and the European Union. *Foreign Policy Analysis*, 11(4), 397-416.
- Cimmino, R. (2019). The Transnistrian gambit: Russia in Moldova. *Harvard International Review*, 40(1), 15-17.
- Clark, C. U. (1927). *Bessarabia: Russia and Roumania on the Black Sea*. Dodd, Mead & Company.
- Cojocaru, N. (2006). Nationalism and identity in Transnistria. *Innovation*, 19(3-4), 261-272.
- Coppieters, B. (2019). Abkhazia, Transnistria and North Cyprus: Recognition and non-recognition in ceasefire and trade agreements. *Ideology and Politics*, 1(12), 10-38.
- Corbett, J. & Connell, J. (2020). Small states in the Pacific. G. Baldacchino & A. Wivel (Eds.), *Handbook on the politics of small states* (ss. 343-360). Edward Elgar Publishing.

- Cornea, S. (2011). The Tsarist administration in Bessarabia: The preferential administrative regime to rule over the Transdanubian settlers (1818-1828). *Journal of Danubian Studies and Research*, 1(1), 63-71.
- Crisis Group. (2020). *The COVID-19 challenge in post-Soviet breakaway statelets*. Crisis Group Publication Office.
- Cusco, A. (2009). Estate interest vs. state service: The (un)easy integration of the Bessarabian nobility into the Russian imperial system. *European Review of History*, 16(1), 15-32.
- Cusco, A. (2017). *A contested borderland: Competing Russian and Romanian visions of Bessarabia in the late nineteenth and early twentieth century*. Central European University Press.
- Dembińska, M. (2019). Carving out the nation with the enemy's kin: Double strategy of boundary-making in Transnistria and Abkhazia. *Nations and Nationalism*, 25(1), 298-317.
- Dembińska, M. & Mérand, F. (2019). The role of international brokers in frozen conflicts: The case of Transnistria. *Asia Europe Journal*, 17(1), 15-30.
- Dumieński, Z. (2014). *Microstates as modern protected states: Towards a new definition of micro-statehood*. Institute of International Affairs.
- Dumitru, D. (2010). Through the eyes of the survivors: Jewish-Gentile relations in Bessarabia and Transnistria during the Holocaust. A. Weiss-Wendt (Ed.), *Eradicating differences: The treatment of minorities in Nazi-dominated Europe* (ss. 203-228). Cambridge Scholars Publishing.
- Ganohariti, R. (2020). Dual citizenship in *de facto* states: Comparative case study of Abkhazia and Transnistria. *Nationalities Papers*, 48(1), 175-192.
- Graham, M. (1944). The legal status of the Bukovina and Bessarabia. *The American Journal of International Law*, 38(4), 667-673.

- Hanks, R. (2009). 'Multi-vector politics' and Kazakhstan's emerging role as a geo-strategic player in Central Asia. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 11(3), 257-267.
- Harzl, B. (2021). The EU and the de facto states of the East European periphery: Constraints in international and European Law. F. Bossuyt & P. Elsuwege (Eds.), *Principled pragmatism in practice: The EU's policy towards Russia after Crimea* (ss. 163-179). Brill Publishers.
- Hegarty, T. (2001). The politics of language in Moldova. C. O'Reilly (Ed.), *Language, ethnicity and the state – Volume 2: Minority languages in Eastern Europe post-1989* (ss. 123-154). Palgrave Macmillan.
- Hitchins, K. (2014). *A concise history of Romania*. Cambridge University Press.
- Isachenko, D. & Schlichte, K. (2007). *The crook ways of state-building: How Uganda and Transnistria muddle through the international system*. Humboldt University Institute for Social Sciences.
- İrdem, İ. (2020). *Anayasal düzen ve idari yapı*. Polis Akademisi Yayınları.
- King, C. (2000). *The Moldovans: Romania, Russia and the politics of culture*. Hoover Institution Press.
- Kolçak, H. (2017). Associate statehood for Scotland as the way to stay in both the United Kingdom and the European Union: The Liechtenstein example. *Romanian Journal of European Affairs*, 17(1), 40-58.
- Kolçak, H. (2020). Confederal agreements: A proposal to resolve secession-related minority issues. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 3(1), 208-232.
- Kolossov, V. & O'Loughlin, J. (1998). Pseudo-states as harbingers of a new geopolitics: The example of the Trans-Dniester Moldovan Republic (TMR). *Geopolitics*, 3(1), 151-176.
- Kosienkowski, M. (2020). The patron-client relationship between Russia and Transnistria. T. Hoch & V. Kopeček (Eds.). *De facto states in Eurasia* (ss. 183-207). Routledge.

- Kurt, S. (2021). Donmuş çatışma çözümüne iki farklı yaklaşım: Azerbaycan ve Gürcistan. *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 7(1), 138-161.
- Kymlicka, W., Raviot, J. & Lee, S. (1997). Living together: International aspects of federal systems. *Canadian Foreign Policy Journal*, 5(1), 1-50.
- Lapidoth, R. (1997). *Autonomy: Flexible solutions to ethnic conflicts*. United States Institute for Peace Press.
- Lewis, C. (2020). Contemporary Russian messianism under Putin and Russian foreign policy in Ukraine and Syria. *The Slavonic and East European Review*, 98(3), 531-559.
- Lister, F. (1996). *The European Union, the United Nations, and the revival of confederal governance*. Greenwood Press.
- Livezeanu, I. (1995). *Cultural politics in Greater Romania: Regionalism, nation building & ethnic struggle, 1918-1930*. Cornell University Press.
- Lozka, K. (2021). Closer together or further apart? The impact of the Covid-19 pandemic on the conflicts in the EU's Eastern Neighbourhood. *European View*, 20(1), 97-105.
- Maass, M. (2020). Small states: Surviving, perishing and proliferating through history. G. Baldacchino & A. Wivel (Eds.), *Handbook on the politics of small states* (ss. 20-37). Edward Elgar Publishing.
- Manz-Christ, G. (2009). *The Principality of Liechtenstein – Encounter with a small state*. Government Spokesperson's Press and Information Office.
- Marandici, I. (2020). Multiethnic parastates and nation-building: The case of the Transnistrian imagined community. *Nationalities Papers*, 48(1), 61-82.
- Mautner, M. (1981). West Bank and Gaza: The case for associate statehood. *Yale Journal of International Law*, 6(2), 297-360.
- Mitrasca, M. (2002). *Moldova: A Romanian province under Russian rule*. Algora Publishing.

- Mitrofanova, A. (2015). Transnistrian conflict in the context of post-Soviet nation-building. *Sociolinguistic Studies*, 9(2-3), 191-216.
- O'Loughlin, J., Kolossov, V. & Toal, G. (2014). Inside the Soviet de facto states: A comparison of attitudes in Abkhazia, Nagorny Karabakh, South Ossetia, and Transnistria. *Eurasian Geography and Economics*, 55(5), 423-456.
- Özgen, C. (2021). 44 günün ardından: 2020 Karabağ Savaşı'nın askeri açıdan analizi. *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 7(1), 104-123.
- Panke, D. & Gurol, J. (2020). Small states: Challenges and coping strategies in the UN General Assembly. G. Baldacchino & A. Wivel (Eds.), *Handbook on the politics of small states* (ss. 83-97). Edward Elgar Publishing.
- Patlis, L. (2018). The discourse on asymmetrical devolution in Moldova: Gagauzia and Transnistria in focus. *Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe*, 17(3), 87-111.
- Pisciotta, B. (2020). Russian revisionism in the Putin era: An overview of post-communist military interventions in Georgia, Ukraine, and Syria. *Italian Political Science Review*, 50(1), 87-106.
- Rezvani, B. (2020). Russian foreign policy and geopolitics in the post-Soviet space and the Middle East: Tajikistan, Georgia, Ukraine and Syria. *Middle Eastern Studies*, 56(6), 878-899.
- Rigamonti, C. (2011). The new Swiss patent litigation system. *Journal of Intellectual Property, Information Technology and E-Commerce Law*, 2(1), 3-17.
- Roper, S. (2001). Regionalism in Moldova: The case of Transnistria and Gagauzia. *Regional & Federal Studies*, 11(3), 101-122.
- Roper, S. (2004). Federalization and constitution-making as an instrument of conflict resolution. *Demokratizatsiya: The Journal of Post-Soviet Democratization*, 12(4), 527-539.
- Sanchez, A. (2009). The 'frozen' Southeast: How the Moldova-Transnistria question has become a European geo-security issue. *The Journal of Slavic Military Studies*, 22(2), 153-176.

- Sarapuu, K. & Randma-Liiv, T. (2020). Small states: Public management and policy-making. G. Baldacchino & A. Wivel (Eds.), *Handbook on the politics of small states* (ss. 55-69). Edward Elgar Publishing.
- Solonari, V. (2016). Nationalist utopianism, orientalist imagination, and economic exploitation: Romanian aims and policies in Transnistria, 1941-1944. *Slavic Review*, 75(3), 583-605.
- Teifukova, R. & Erol, M. S. (2017). Russian hybrid war: From theory to practice. *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 33-67.
- Tudoroiu, T. (2012). The European Union, Russia, and the future of the Transnistrian frozen conflict. *East European Politics and Societies*, 26(1), 135-161.
- Urse, C. (2008). Transnistria: Any optimists left?. *Connections*, 7(1), 57-76.
- Vahl, M. & Emerson, M. (2004). Moldova and the Transnistrian conflict. *Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe*, 5(1), 1-29.
- Valiyeva, K. (2020). Moldova's breakaway Transnistria: The origins, nature, and current dynamics. A. Askerov, S. Brooks & L. Tchantouridzé (Eds.), *Post-Soviet conflicts: The thirty years' crisis* (ss. 279-302). Lexington Books.
- Veenendaal, W. (2015). A big prince in a tiny realm: Smallness, monarchy, and political legitimacy in the Principality of Liechtenstein. *Swiss Political Science Review*, 21(2), 333-349.
- Veenendaal, W. (2020). Politics of the four European microstates: Andorra, Liechtenstein, Monaco and San Marino. G. Baldacchino & A. Wivel (Eds.), *Handbook on the politics of small states* (ss. 150-167). Edward Elgar Publishing.
- Voronovici, A. (2020). International separatism and the political use of 'historical statehood' in the unrecognized Republics of Transnistria and Donbass. *Problems of Post-Communism*, 67(3), 288-302.
- Wivel, A. (2020). Small States in Europe. G. Baldacchino & A. Wivel (Eds.), *Handbook on the politics of small states* (ss. 99-112). Edward Elgar Publishing.

Wolff, S. (2011). A resolvable frozen conflict? Designing a settlement for Transnistria. *Nationalities Papers*, 39(6), 863-870.

Wolfschwenger, J. & Saxinger, K. (2020). Federalism, national identity and overcoming frozen conflicts: Moldova's experience. *Ethnopolitics*, 19(4), 356-368.

Yüksel, S. (2019). Küçük Kaynarca'dan Yaş Antlaşmasına kadar Eflak-Boğdan üzerinde Osmanlı-Rus nüfuz mücadelesi. *Bellekten*, 83(297), 605-632.

Beyan ve Açıklamalar (Disclosure Statements)

1. Yazarlar makaleye eşit katkıda bulduklarını beyan ederler. (The authors declare that they have contributed equally to the manuscript)
2. Yazarlar tarafından çıkar çatışması beyan edilmemiştir. (No conflict of interest was declared by the authors).
3. Bu makalede etik kurul izni gerekmemektedir. (Ethics committee approval is not required for this manuscript)

İSRAİL-FİLİSTİN ÇATIŞMASINA YÖNELİK ÇİN DIŞ POLİTİKASI: FİLİSTİN YANLISI SÖYLEMDEN ARA BULUCULUK DİPLOMASİSİNE

* **Emine ALP**

Öz

Bu çalışmada İsrail-Filistin çatışmasına yönelik Çin dış politikasının dönüşümü ana hatlarıyla incelenmekte ve Çin'in Orta Doğu bölgesinde yürüttüğü politikayla olan ilişkisine değinilmektedir. Çalışmanın temel argümanı, Çin'in Filistin meselesine dair izlediği politikanın temel güdüsünün pragmatizm olduğudur. Zira Filistinlilere yarım asırdan fazla bir süredir verdiği destek esasen Çin'in Orta Doğu ülkelerinin güvenini alması ve uluslararası statüsünü güçlendirmesi için bir araç olmuştur. Mao sonrası dönemde İsrail ile yakınlaşma Çin'in çatışmadaki Filistin yanlısı tavrında ve tarihi konumunda revizyona gidilmesine sebep olurken ileri teknoloji odaklı gelişen ekonomik bağlar sayesinde Çin-İsrail ilişkileri ivme kazanmıştır. Öyle ki Çin'in Filistin tarafına sağladığı çok yönlü destek kademeli azalmış ve yürüttüğü Filistin yanlısı-İsrail karşıtı politikasından kademeli olarak ara bulucu bir pozisyona doğru evrilmiştir. Bu bağlamda Çin'in çatışmaya yönelik yaklaşımı Orta Doğu politikasıyla paralel bir seyir izlerken Pekin tarafından tasarlanan barış önerileri, değişen bağlama ve Çin'in önceliklerine göre güncellenerek taraflara sunulmuştur. 1990'ların başından itibaren ikili bir politika izleyen Çin, uzlaşmazlığın diplomatik çözüme yönelik aktif bir politika izlemeyi arzulamış ve iki devletli çözüm modelini savunmuştur. Nitekim Pekin'in son dönemde attığı diplomatik adımlar iki taraf arasında bir denge kurmak istediğinin açık beyanı olmuştur. Ancak bu politikanın arkasında Çin'in küresel aktör olma ve Orta Doğu'da etkin bir güç olma gibi uluslararası hedefleri büyük rol oynamaktadır. Öte yandan çatışmanın doğasından kaynaklanan bir dizi faktör, Çin'in meseleye yönelik yürütmeyi amaçladığı ara buluculuk diplomasisinde elini zora sokabilecek unsurları oluşturuyor.

Anahtar Kelimeler: Çin Dış Politikası, İsrail-Filistin Çatışması, Ara Buluculuk Diplomasisi, Barış Önerileri, Pragmatizm

CHINESE FOREIGN POLICY TOWARD THE ISRAELI-PALESTINIAN CONFLICT: FROM A PRO-PALESTINIAN RHETORIC TO MEDIATION DIPLOMACY

Abstract

This study examines in broad terms the evolution of Chinese foreign policy toward the Israeli-Palestinian conflict and discusses its relationship to the policies pursued by China in the Middle East region. The main argument of the study is that the primary motive for China's policy on the question of Palestine is pragmatism. This is because China's support for the Palestinians, which has been ongoing for more than half a century, has essentially been a means of gaining the trust of Middle Eastern countries and enhancing its international status. While the rapprochement with Israel in the post-Mao era has led to a revision of China's pro-Palestinian stance and its historical position in the conflict, Sino-Israeli relations have gained momentum thanks to developing economic ties centered on advanced technology. So much so that China's diverse support for the Palestinian side has gradually waned, shifting from a pro-Palestinian and anti-Israel policy to a mediating position. China's approach to the conflict parallels its Middle East policy but the peace proposals prepared by Beijing have been updated and presented to the parties according to the changing context and China's priorities. China, which has pursued a dual policy since the early 1990s, has actively sought a diplomatic solution to the conflict and has advocated the two-state solution model. Beijing's recent diplomatic moves have made clear that it seeks a balance between the two sides. Of course, China's international goals of becoming a global player and an effective power in the Middle East play an important role in this policy. However, several factors arising from the nature of the conflict may make it difficult for China to pursue its desired mediation diplomacy on the issue.

Keywords: Chinese Foreign Policy, The Israeli-Palestinian Conflict, Mediation Diplomacy, Peace Proposals, Pragmatism

* Araştırma Görevlisi, Bursa Teknik Üniversitesi, emine.alp@btu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1945-3523

Giriş

Orta Doğu bölgesi tarih boyunca jeostratejik konumu ve sahip olduğu zengin yer altı ve yer üstü kaynakları nedeniyle hegemonya mücadelesinin merkez üslerinden birisi olmuştur. Son yıllarda bölge ekonomik, askeri ve stratejik anlamda Çin'in de dâhil olduğu büyük güçlerin diplomatik yarışına sahne olmaktadır. Öyle ki Orta Doğu'nun iki önemli gücü Suudi Arabistan ile İran, Nisan 2023'te Çin'in ara buluculuğuyla büyükelçiliklerin yedi yıl sonra karşılıklı olarak yeniden açılması konusunda anlaşta (Wintour, 2023). İlişkilerin normalleşmesi, Tahran-Riyad bölgesel güç rekabetinden doğrudan etkilenen Orta Doğu güvenlik ve istikrarı için kritik bir önem arz ediyor. Gelişme ayrıca Çin'in dünya siyasetinde giderek artan rolü ve Orta Doğu'daki çatışmalara yönelik oynayabileceği ara buluculuk rolü için de önemli çıkarımlar sunuyor. Bahsi geçen başarılı ara buluculuk girişimiyle birlikte Orta Doğu bölgesinin Çin için önemi bir kez daha anlaşılırken Pekin'in bölgedeki ikili uzlaşmazlıkların çözüm sürecinde aktif bir rol oynamak istediği görülmüştür. Nitekim Çin'in bölgeye yönelik ekonomik kalkınma programları ve diplomatik hamleleri bölge ülkeleriyle çok yönlü ilişkileri geliştirme ve Çin-Orta Doğu yakınlaşmasını pekiştirme şansı verdi.

Son zamanlarda bu politikalara, Çin'in çatışmalara diplomatik kanallarla dâhil olma arzusu da eklendi. Öyle ki ara buluculuk Çin'in bölgeye ilişkin çok yönlü dış politikasının farklı dinamikleri arasında yumuşak güç unsuru olarak önem kazanmaya başladı. Pekin'in ara bulucu rolü oynayabileceği mevcut krizlerin başında ise Orta Doğu'daki birçok sorunun özünde olan İsrail-Filistin çatışması gelmektedir. Bu noktada bu çalışma Çin'in Filistin-İsrail meselesine yönelik dış politikasını Orta Doğu politikası temelinde incelemeyi amaçlıyor. Birinci başlıkta ara buluculuk diplomasisine, ikinci başlıkta ise Çin'in Orta Doğu'daki çıkarları ve bölgeye yönelik dış politikasına değinilmektedir. Üçüncü ve dördüncü başlıklarda Çin'in Filistin çatışmasının tarafları ile yürüttüğü ilişkilerin tarihsel gelişimi üzerinde durulacaktır. Devamında ise Çin'in çatışma çözümüne dair attığı diplomatik adımlar ve ara buluculuk girişimleri ele alınacaktır. Son başlıkta, Çin'in muhtemel ara bulucu rolünün uygulanabilirliğine dair kısa bir analizin sunulması amaçlanıyor. Sonuç kısmında ise çalışma boyunca varılması amaçlanan önemli noktalar vurgulanmaktadır.

1. Kavramsal Çerçeve: Ara Buluculuk Diplomasisi

Günümüz küreselleşen dünyasında uluslararası çatışmalar karmaşık, çok boyutlu ve oldukça yaygın hale gelmiştir. Çatışmaların küresel etkisi uluslararası toplumun barış içinde bir arada yaşamayı sağlamak için uluslararası hukuka uygun, etkili, kapsamlı, kalıcı ve barışçıl çözüm yolları bulmasını zorunlu hale getirmektedir. Özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde çatışmaların boyut değiştirmesi (etnik ve dini çatışmalar, devlet dışı aktörlerin eylemleri vb.) uluslararası toplumun çatışma çözümüne; daha özelde müzakere, insani müdahale, barış inşası, barışı koruma ve çatışmayı önleme çabalarına yoğunlaşmasına yol açtı. Bu yaklaşım ayrıca barış çalışmalarının teorik ve metodolojik olarak gelişmesi ve çatışma çözümüne dair literatürün büyümesini de beraberinde getirdi (Wallenstein, 2002). *Birleşmiş Milletler Uyuşmazlıkların Barışçıl Çözümü El Kitabı* yine bu doğrultuda uluslararası barış ve güvenliği korumak ve çatışmaların barışçıl çözümüne uluslararası hukuk bağlamında katkı sağlamak amacıyla 1992’de hazırlanmıştır. Uyuşmazlıkların barışçıl yollarla çözülmesi ilke ve yöntemlerinin belirtildiği el kitabında müzakere, ara buluculuk, uzlaştırma, tahkim ve yargısal çözüm gibi metotlar çatışma çözümünde başvurulması önerilen yollar arasında sunuluyor. Bu kapsamda ara buluculuk “üçüncü bir tarafın karşı tarafların iddialarını uzlaştırmak ve taraflarca kabul edilebilir bir uzlaşma çözümüne yönelik kendi önerilerini sunmak için müdahale ettiği uluslararası bir anlaşmazlığın barışçıl bir şekilde çözülmesi yöntemi” olarak tanımlanmaktadır (United Nations, 1992, s. 40).

Bu yönüyle ara buluculuk gönüllülük esasına dayanan, zorlayıcı ve bağlayıcı olmayan bir çatışma çözümü biçimidir. Diplomatik ara bulucu birden fazla ara buluculuk stratejisi yürütebilir: finansal destek, insani yardım, diplomatik yaptırımlarla tehdit etme vb. Dahası, ara bulucu bir müzakere programı önerirken süreç boyunca taraflarca uyulması beklenen birtakım kurallar koyabilir (IMSD, 2017). *Birleşmiş Milletler Etkin Arabuluculuk Rehberi*’ne göre ara buluculuk girişiminin bazı nitelikler barındırması gerekmektedir, bunlar: tarafların çözüm için hazır olması; çatışmalı tarafların rızasının ve ulusal aidiyetin bulunması, diğer bir deyişle tarafların geniş bir katılımıla sürece yönelik taahhüdünün olması; çözüm sürecinin uluslararası hukuk ve normlara uygun

olması; ara buluculuk çabasının tutarlı, tamamlayıcı ve eş güdümlü olması; uzlaşma sonucunda etkili ve kapsayıcı bir anlaşmaya varılması (United Nations, 2012).

Ara buluculuk yaklaşımları arasında üçüncü tarafın çatışma çözümünde direktif bir rol oynadığı veya daha çok yönlendirici olabildiği iki temel yol vardır. Diğer bir yöntemde ise üçüncü taraf çözüme taraflar üzerindeki gücü aracılığıyla katkıda bulunur. Ödül ve ceza sistemi ya da havuç ve sopa yaklaşımı adı verilen bu yöntemde taraflara somut ve itici yönde teşvikler sunulur. Ara bulucu ayrıca taraflara çözüme ulaşmalarını kolaylaştırmak adına sürece yönelik uygulama ve uzman desteği ve kapasite geliştirme gibi birtakım lojistik ve teknik destekte bulunabilir. Makalenin kavramsal çerçevesini oluşturan ara buluculuk diplomasisi ise uzlaşmazlığın tarafsız üçüncü bir diplomatik aktör (bağımsız devlet veya uluslararası örgütler) aracılığıyla çözüme kavuşturulması girişimini ifade ediyor. Diplomasi, ulusal çıkarların öncelendiği bir araç iken ara buluculuk diplomasisi ilgili tüm tarafların faydasının amaçlandığı bir süreçtir (IMSD, 2017, s. 1). Yarı ara buluculuk diplomasisinde ise ara bulucu devlet çatışma çözümü kendi ekonomik, politik ve diplomatik çıkarlarını önceleyerek, çoğu zaman dışarıdan destekleme yoluyla, motive eder. Bu nedenle Çin'in İsrail-Filistin çatışmasına yönelik politikası saf bir ara buluculuktan ziyade yarı ara buluculuk diplomasisi örneği olarak gösterilebilir (Sun & Zoubir, 2018, s. 227).

Orta Doğu bölgesinde gözlemlenen tarihi ara buluculuk örnekleri arasında en göze çarpanı 1978 yılında Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ara buluculuğunda İsrail ve Mısır arasında imzalanan Camp David Anlaşmasıdır. 'Barış karşılığı toprak' ilkesinin (teşvik) hâkim olduğu tarihi uzlaşma, Filistin meselesinde yeni bir dönem başlatmıştır. Mısır'ın ardından diğer bazı bölge ülkeleri de ulusal çıkarları gereği İsrail ile ilişkilerinde normalleşmeye gitmiş olmakla beraber Filistin davasına ve çatışmanın çözümüne yönelik en azından söylemde destek vermeye devam etmektedir. Ancak İsrail-Filistin çatışması tüm ikili ve uluslararası girişimlere rağmen dünyada çözülme bekleyen en uzun süren toprak çatışmalarından biri olmaya devam ediyor. Öyle ki söz konusu çatışma, uluslararası arenada etkisini arttırmayı amaçlayan Çin gibi yükselen güçlere diplomatik gücünü gösterebileceği bir manevra alanı yaratmaktadır.

2. Çin Dış Politikasında Orta Doğu'nun Yeri ve Önemi

1970'lerden itibaren uluslararası sistemde yükselen Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) son yirmi yılda birçok alanda yürüttüğü modernleşme politikaları ve süper güç olma hayali ile uluslararası güç dengelerini derinden etkileyebileceği sinyali veriyor (Shambaugh, 2016). 2001 yılında Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)'ne üye olmasının ardından küresel bir piyasa ekonomisi olma yolunda emin adımlarla ilerleyen Çin, diğer yandan komşularıyla Güney Çin Denizi'ndeki toprak anlaşmazlıklarına dair uyguladığı zorlayıcı diplomasi ve askeri modernleşme hamleleriyle bölgedeki siyasi ve askeri etkisini giderek arttırıyor. Bu politika, Xi Jinping'in 2012 yılında iktidara gelmesiyle uygulamaya konulan ve Çin'in bir her alanda lider olmasını hedefleyen "Çin Rüyası" adlı strateji kapsamında hızlı bir ivme kazandı (Ferdinand, 2016). 21. yüzyılın başından itibaren Çin'in dış politika hedefleri Asya-Pasifik bölgesinden Orta Asya, Orta Doğu, Afrika ve Latin Amerika'ya doğru genişledi. Çin dış politikasında karar alma süreci çok boyutlu ve devlet dışı aktörleri de kapsayan bir niteliğe büründü. Değişen uluslararası sistemde çıkarlarını maksimize edecek dış politika araçlarında revizyona giden Çin, çok uluslu savunma ve ekonomik iş birliklerinin yanı sıra yumuşak güç unsurlarına (diplomatik hamleler, barışı koruma faaliyetleri ve çatışma çözümünde rol alma vb.) odaklanmış durumda (Lanteigne, 2020).

Çin'in ulusal çıkarlarını tehlikeye atmadan sorumlu ve barışçıl bir dünya gücü olma söylemi etrafında şekillenen politikası Soğuk Savaş'ın başlarından itibaren yakın ilişkiler kurduğu Orta Doğu bölgesinde somutlaşıyor. Çin'in bölgedeki temel çıkarları enerji güvenliği, jeostratejik kazanımlar, Çin'de iç istikrarın sağlanması ve bölge ülkelerince büyük güç olarak tanınma hedefi olarak özetlenebilir. Pekin'in bölgeye yönelik stratejisi ise 1954'te Çin tarafından ileri sürülen 'Barış İçinde Bir Arada Yaşamın Beş İlkesi' (egemenlik ilkesi ve toprak bütünlüğüne saygı, iç işlerine müdahale etmeme, saldırmazlık, eşitlik ve karşılıklı yarar ve barış içinde bir arada yaşama) doğrultusunda uygulanıyor (Scobell & Nader, 2016, s. 17). 1980'lerden bu yana Çin dış politikasında Orta Doğu'nun stratejik yeri ve önemi Pekin yönetiminin enerji güvenliği kaygıları, yatırım fırsatları ve bölgesel pazarlara erişim hedefi

kaynaklıdır. Sürdürülebilir ekonomik kalkınma için hayati olan enerji ithalatının yarısından fazlasını sağlaması ve en büyük ticaret ortaklarından biri olması sebebiyle Orta Doğu, dünyanın en büyük ham petrol ithalatçısı olan Çin'in öncelikleri arasında yer alıyor (Sutter, 2021, s. 272). Pekin bu anlamda ulusal çıkarlarını koruma adına Batıya karşı alternatif arayışında olan petrol üreticisi bölge ülkeleriyle enerji diplomasisi aracılığıyla pragmatik ilişkiler kurmaya çalışıyor (Sutter, 2021)

2010 yılı biterken Tunus'ta başlayan ve kısa sürede Orta Doğu'yu saran rejim karşıtı toplumsal hareketler (Arap ayaklanmaları) siyasi krizler, vekâlet savaşları, güvensizlik ve belirsizliğe yol açarak bölgedeki dengeleri önemli ölçüde etkiledi. Ayaklanmalar sonucunda artan siyasi kargaşa atmosferi bir yandan Çin'in bölgedeki ekonomik çıkarları için tehdit oluştururken diğer yandan alternatif küresel bir güç olmayı hedefleyen Xi Jinping hükümeti için kendini kanıtlayabileceği bir alan yaratmıştır. Çin'in avantajlar kadar riskler de yaratan bölgesel çatışmalara yönelik artan girişimleri, Çin'in bölgedeki jeopolitik mücadelede seyirci kalmaktan (Bekle-Gör Politikası) ziyade belirleyici bir aktör olmak istediğini gösteriyor (Fraihat & Leber, 2019). Bu politikanın en belirgin örneklerini Çin'in İsrail-Filistin çatışması, Suriye, Libya, Yemen ve Sudan krizlerine ve İran-Suudi Arabistan çekişmesine yönelik son dönemde attığı adımlar oluşturuyor (Burton, 2019). Ancak Çin söylem ve eylemleriyle bölgedeki siyasi rolünü arttıracak sinyali verse de çatışmaların çözüm sürecine sınırlı kaynak ve dar kapsamlı bir strateji ile müdahil olarak 'tarafsız' pozisyonunu korumak istiyor (Evron, 2017).

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) kararlarında etkin rol oynama, uluslararası barışı destekleme ve koruma operasyonlarına katılmanın yanı sıra Çin dış politikası son yıllarda 'ara buluculuk diplomasisi' yöntemine de başvurmuştur. Pekin'in Orta Doğu bölgesinde güvenlikten ziyade ekonomik, diplomatik ve jeostratejik çıkarlarını maksimize etmeyi amaçlayan politikası kimilerince "yarı ara buluculuk diplomasisi" olarak adlandırılıyor. Zira söz konusu diplomatik girişimler Orta Doğu'daki majör çatışmaların çözümü ve bölgesel istikrarı sağlama noktasında proaktif olmaktan ziyade dengeleyici bir rol oynama stratejisi öngörüyor (Sun & Zoubir, 2018). Yine de ara buluculuk diplomasisi, Pekin'in İsrail-Filistin çatışması özelinde Orta Doğu'daki ulusal çıkarlarını koruma amacıyla kullandığı siyasi bir araç

haline gelmiştir. Ancak diğer çatışmalara nazaran, aşağıda görüleceği üzere, Çin'in Filistin sorunu ve taraflarıyla ilişkisi stratejik anlamda çok daha eski ve derin.

3. Üçüncü Dünya Kardeşliğinden Pragmatik İlişkilere Çin-Filistin İlişkileri

1949'da kurulmasıyla uluslararası arenada tanınma arayışına giren Çin, sınır meselelerini çözmek ve Sovyetler Birliği'nin yayılmasının engellenmesi amacıyla ABD tarafından tasarlanan 'çevreleme politikasına' karşı sosyalist rejimlerle yakın ilişkiler kurdu. Ancak 1950'lerden itibaren Sovyetler Birliği'nden göreceli olarak daha bağımsız bir politika izlemeye başladı ve Doğu ve Batı bloklarından bağımsız bir yolda hareket etmek isteyen Üçüncü Dünya ülkeleri olarak adlandırılan ülkelerle diplomatik ilişkiler kurma arayışına girdi (Behbehani, 1981, s. 1-3). 'Barış İçinde Bir Arada Yaşamın Beş İlkesi' çerçevesinde kurduğu ikili ilişkilerin yanı sıra koloncilik ve emperyalizme karşı bağımsızlık mücadelesi veren veya bağımsızlığını yeni kazanmış olan halkları uluslararası alanda destekleme siyaseti benimsedi. Bu bağlamda Arap Dünyası büyük güç mücadelesinin merkezi olması ve soğuk savaş koşullarında ulusal çıkarlarını gerçekleştirebileceği birçok olanağı sunması açısından Çin için stratejik bir önem arz ediyordu. Pekin'in emperyalizm karşıtı söylemi ve Batı'ya karşı verilen bağımsızlık mücadelelerini destekleme politikası Çin-Arap ilişkilerinde yeni bir sayfa açtı. 1955'te Bağlantısızlar Bloku'nun düzenlediği Bandung Konferansı'nda ideolojik motivasyon ve ortak çıkarlar temelinde kurulan modern Çin-Arap ilişkileri 3. Dünya kardeşliği ve Güney-Güney iş birliği çerçevesinde giderek pekişti (Behbehani, 1981).

Mayıs 1956'da Mısır ile kurulan diplomatik ilişkiler Çin'e Arap dünyasındaki meselelerde taraf olma ve diğer bölge ülkeleri ile siyasi iş birliği yapma fırsatı verdi. Aynı yıl içerisinde meydana gelen Süveyş Kanalı krizinde Birleşik Krallık ve Fransa karşısında Mısır'a diplomatik ve finansal destek sağlayan Çin yönetimi, ardından Fransa'ya karşı verdikleri ulusal bağımsızlık mücadelesinde Cezayirlilere askeri destek vererek Arap ülkeleri nazarında güven kazandı. Bunun üzerine Çin; Irak, Fas, Sudan, Suriye ve Yemen gibi ülkelerin ardından Kuveyt, Lübnan, Ürdün, Umman,

Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), Katar, Filistin ve son olarak Suudi Arabistan olmak üzere tüm Arap ülkeleriyle diplomatik ilişkiler kurdu (Yao, 2007).

Başlarda sadece Filistinlilere ait bir sorun olmaktan ziyade tüm Arapları ilgilendiren bir mesele olması bakımından Filistin-İsrail çatışmasının (Arap-İsrail çatışması olarak da adlandırılan) Çin dış politikasındaki yeri Soğuk Savaş döneminin (1945-1989) ilk yıllarına dayanıyor. Çin 1950'li yıllardan bu yana Filistinlilerin bağımsız bir devlet kurulması yönündeki mücadelelerine uluslararası arenada diplomatik destek veriyor. Çin'in kurucu lideri Mao Zedong döneminde anti-emperyalist bir çizgide ve Üçüncü Dünya Kardeşliği çerçevesinde kurulan Çin-Filistin ilişkileri, Çin'in uluslararası arenada gelişen profili ve ekonomik çıkarları temelinde şekillenen dış politikasına göre zamanla daha pragmatik bir nitelik kazanmıştır.

3.1. Mao Dönemi: Üçüncü Dünya Kardeşliği

Mao Zedong dönemi (1949-1976) Çin dış politikasında öne çıkan temel olgu ülkenin uluslararası sistemde kendi yerini alma arzu olmuştur. Batı'ya karşı 2. Dünya Savaşı öncesinde ortaya çıkan Orta Doğu'daki tam bağımsızlık mücadeleleri, Mao yönetimi için anti-emperyalist ideolojiyi yayma ve Üçüncü Dünya liderliği fırsatı sunuyordu. Tayvan meselesi ve Orta Doğu'daki emperyalizmi Batı saldırganlığının iki büyük örneği olarak değerlendiren Mao yönetimindeki Çin, Asya ve Orta Doğu'da artan Batı nüfuzunu kendine bir tehdit olarak görmüştür. Çin bu bölgelere yönelik dış müdahaleleri azaltma amacıyla bölge halklarıyla diplomatik ve askeri bağlantılarını geliştirme stratejisi benimsemiştir ancak kapasite yetersizliğinden dolayı çoğu zaman bölge ülkelerini dışarıdan teşvik etmekle yetinmiştir (She, 2020).

1960'lara geldiğimizde Pekin ve Moskova arasındaki anlaşmazlıklar artarken Çin'in Orta Doğu'da yürüttüğü diplomatik faaliyetlere militarist politikalar da eklendi. Başta Mısır ve Suriye olmak üzere bölge ülkelere Çin tarafından milyonlarca dolar değerinde silah ve finansal destek sağlandı. Filistin direniş hareketleriyle yine bu dönemde temasa geçen Mao yönetimi, 1964 yılına kadar Arap-İsrail meselesine karşı net ve açık bir politika izlememiştir. Bu dönemde Arap rejimleri ve milliyetçiliğinin ortak zeminini oluşturan Filistin meselesi Pekin tarafından bölge ülkeleriyle ilişkileri geliştirme ve Arap dünyasındaki gelişmeleri etkilemek açısından stratejik bir araç

olarak düşünölmüştür. Bilhassa ABD'nin İsrail'i koşulsuz destekleme siyasetine karşı Filistin direnişii, Çinli yetkililerce Batı emperyalizmine karşı stratejik bir mücadele olarak değeriendirildi (Shichor, 1979). Nitekim Çin eski Başbakanı Zhou Enlai, Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ)'nün ilk başkanı Ahmed Şukayri'nin 1965 yılında Pekin'e düzenlediğı ziyareti sırasında ABD emperyalizmini ve Siyonizm'i Arapların karşılaştığı en büyük tehditlerden biri olarak adlandırdı (Shindler, 2020).

Bu noktadan sonra Çin, uluslararası arenada ve iç siyasette Filistin meselesinin önemli bir destekçisi haline geldi. 1959 yılında el-Fetih hareketini kurulur kurulmaz tanıyan Pekin hükümeti, 1964'te Yaser Arafat liderliğinde kurulan Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ)'nü Filistin halkının meşru temsilcisi olarak tanıyan ilk bölge dışı ülke oldu (She, 2020, s. 1). Pekin'in Filistin meselesi başta olmak üzere Arap dünyasının yanında bir pozisyon benimsemesi karşılığında Arap ülkeleri uluslararası alanda çoğu zaman Çin yanlısı bir duruş sergiledi. Bunun en bariz örnekleri arasında Arap ülkelerinin Tayvan meselesinde Çin'in 'Tek Çin Politikası' ve 1971'de Birleşmiş Milletler (BM)'deki koltuğunu geri kazanması konusunda Çin'in yanında yer alması gelmektedir. 1980'lere geldiğimizde Çin-Arap ilişkilerinin niteliğini ve kapsamını derinden etkileyen ana gelişme Çin'in ekonomik anlamda başlattığı 'reform ve dışa açılma' süreci oldu. Bu tarihten itibaren ikili ilişkiler diplomatik ve ekonomik anlamda kazan-kazan formülüne bağılı geliştii (Yao, 2007, s. 5).

Filistin direnişine bakışını yansıtmaması açısından Filistinlilerin vatanlarından zorunlu göçünü hatırlatan 15 Mayıs'ın 1964 yılından itibaren Çin'de Filistin Günü (Nakba Günü) olarak kutlanması önemlidir. Bu direnişin temsilcisi olan FKÖ için Pekin'de açılan diplomatik ofisin yanı sıra Çin, örgütün uluslararası alandaki eylemlerini askeri teçhizat ve eğitim desteğı ile desteklemiştir. 1965 ve 1970 yılları arasında Çin Komünist Partisi devrimci ideolojinin aralarında ortak bir payda oluşturduğu el-Fetih, Filistin'in Kurtuluşu için Demokratik Cephe (FKDC) ve Filistin Halk Kurtuluş Cephesi (FHKC) gibi Marksist-Leninist gruplarla yakın ilişkiler kurmuş ve bu gruplara yoğun silah tedariki sağlamıştır. Çin öte yandan devrimci mücadeleyi zayıflattığı gerekçesiyle Filistin direniş grupları arasındaki siyasi, ideolojik ve stratejik

bölünmeyi sonlandırma ve birlik çağrısında bulunmuştur. Öyle ki Pekin'in diplomatik destekleri karşısında Yaser Arafat ve FHKC lideri George Habaş Çin'i "Filistin direnişinin en büyük destekçisi" olarak tanımlamıştır (Harris, 1977, s. 123). Bunlara ilaveten Çin, BM Taksim Planını desteklemesine karşın Filistinlilerin meşru haklarını BM başta olmak üzere diplomatik arenalarda desteklemiştir (Bkz. Tablo 1).

3.2. 1980'lerden Günümüze: Filistin Yanlısı Söylemde Dönüşüm

Mao sonrası dönemde öne çıkan temel gelişme Çin'in Filistin yanlısı duruşunu korumasına rağmen Filistin'e ve silahlı gruplara verdiği askeri ve finansal desteği giderek azaltması ve İsrail ile yürütülen temasların arka planda artması oldu. Bunda Arap devletlerinin Filistin meselesine yönelik ortak bir politika izlemeyi bırakması ve Filistin davasının lideri olan Mısır'ın İsrail'i 1978 Camp David Anlaşmaları ile resmen tanınması etkili oldu. Ancak Pekin 1988'de 1967 sınırlarına dayanan ve başkenti Doğu Kudüs olan Filistin devletini resmen tanıyarak bağımsız Filistin konusundaki duruşunu sürdürdü. 1987'de Filistin direniş hareketi olarak kurulan ve 2006 seçimleri itibarıyla Gazze Şeridi'ndeki yönetimi elinde bulunduran Hamas'ı (tam adıyla İslami Direniş Hareketi) ABD, Avrupa Birliği ve uluslararası kuruluşların aksine "terörist" bir örgüt olarak değil Filistinlilerin meşru temsilcisi olarak kabul etmektedir (Baroud & Rubeo, 2018). Filistinli siyasi gruplar ise Çin'i Uygur Türkleri konusu başta olmak üzere bazı uluslararası meselelerde Pekin yanlısı bir duruş sergilemektedir. Örneğin el-Fetih yetkilileri Güney Çin Denizi anlaşmazlığında Çin'in adalar üzerindeki egemenlik iddialarını desteklediklerini deklare etmiştir (CCTV Video News Agency, 2016).

Çin bugün Xi Jinping (2012-) liderliğinde Filistin meselesi ile ilgili beyanlarında Filistinlilerin kendi kaderini belirleme hakkını savunmaya devam etmektedir. Öte yandan 1994 yılı sonrası gelişen ekonomik ilişkiler 2005'te imzalanan ticaret anlaşmasıyla resmîyet kazandı. Çin, Kuşak ve Yol İnisiyatifi kapsamında üretim ve pazar açısından yetersiz olan Filistin ekonomisini canlandırmak için kalkınma projelerine (Gazze ve Batı Şeria'da kurulan sanayi parkları gibi) destek veriyor (Hayakawa, 2017). 2007 yılında Paris'te Filistin için düzenlenen Bağışçılar Konferansı'nda Çin, bölgede ekonomik kalkınmanın barış sürecine katkı sağlayacağını belirterek Filistin'in üç yıllık kalkınma planına 11 milyon dolar yardım

taahhüdünde bulundu (“China Supports Palestinian,” 2007). Son olarak Çin ve Filistinli yetkililer arasında Kasım 2017’de başlayan serbest ticaret anlaşması görüşmeleri sonraki yıl imzalanan mutabakat zaptı ile sonuçlandı. İki ülke tasarımı uygulamaya koymak için ikili görüşmeleri sürdürüyor (Reuters, 2018).

Tablo 1. Çin’in Desteklediği Filistin ile İlgili Bazı BM Tasarıları

Yıl	Filistin’e İlişkin BM Genel Kurulu ve Güvenlik Konseyi Tasarıları
1947	Filistin’i üçe bölen Taksim Planı (181 Sayılı Karar)
1967	İsrail’e Kudüs’ün statüsünü değiştirme amaçlı girişimlerini durdurma çağrısı
1974	FKÖ’nün Filistin temsilcisi olarak BM’ye davet edilmesi
1974	Filistinlilerin self-determinasyon hakkının teyit edilmesi
1974	FKÖ/Filistin’e BM’de gözlemci statüsü ve temsil hakkı tanınması
2002	İki devletli bir çözüm çağrısı yapan ilk Güvenlik Konseyi Kararı
2012	Filistin’e BM’de üye olmayan gözlemci devlet statüsü verilmesi
2015	BM Genel Merkezi’ne Filistin bayrağının asılması
2015	İsrail’e yasa dışı yerleşim faaliyetlerini durdurma çağrısı
2017	ABD’nin Kudüs’ü İsrail’in başkenti olarak tanıma kararını reddeden tasarı
2018	Filistin’in BM’de G77+Çin Grubu’nun başkanlığını devralması

Kaynak: Birleşmiş Milletler (BM)

4. Çin-İsrail İlişkileri: Zıt Kutuplardan Stratejik Ortaklığa

Çin-Filistin ilişkilerinin aksine başlangıçta daha yavaş fakat sürekli bir gelişim gösteren Çin-İsrail ilişkileri dört tarihsel aşamadan geçmiştir. İsrail 1950 yılında Orta Doğu bölgesinde Çin Halk Cumhuriyeti’ni tanıyan ilk devlet olsa da diplomatik anlamda karşılık bulması için 1992 yılında gerçekleşti. Mao döneminde çoğu zaman tek taraflı ve gergin bir zeminde seyreden siyasi ilişkiler Deng Xiaoping (1978-1987) yönetimiyle birlikte yakınlaşma yoluna girmiştir. Jiang Zemin döneminde (1989-2002) İsrail ile resmiyete dökülen ikili ilişkiler Hu Jintao döneminde (2003-2012) ekonomik alanda pekişmiş ve son on yılda stratejik ortaklığa doğru evrilmiştir

(Ehteshami & Horesh, 2020). Bu başlık altında inceleneceği üzere iki ülke arasında kademeli olarak artan bu stratejik ortaklık ve karşılıklı bağımlılık Çin yönetiminin İsrail-Filistin çatışmasına yönelik politikasını da önemli ölçüde etkilemiştir.

4.1. Mao Dönemi: Karşılıklı Güvensizlik

1948'deki bağımsızlık ilanının hemen ardından diplomatik tanınma arayışına giren İsrail'in statüsü Soğuk Savaş Dönemi'nde kutuplaşan siyasi atmosferden doğrudan etkilendi. İsrail'in kurucu lideri David Ben-Gurion'un bağımsızlıklarını yeni kazanan Asya ülkeleriyle diplomatik ilişkiler kurma girişimlerinin karşılık bulması Bandung Konferansı sonrası daha da zorlaştı. 1955 yılı öncesinde dostane ilerleyen fakat Kore Savaşı ve Süveyş Krizi sonrasında kötüleşen Çin-İsrail ilişkileri Mao döneminde Çin'in sömürgecilik karşıtlığı ve Orta Doğu politikası çerçevesinde şekillendi. Orta Doğu başta olmak üzere anti-emperyalist kutup ve Bağlantısızlar Blok'u ile bağlarını kuvvetlendirmek isteyen Mao yönetimi temaslarda bulunmalarına rağmen Batı emperyalizminin bir uzantısı olarak değerlendirdiği İsrail'e karşı mesafeli bir duruş sergiledi (Feng, 2020). Hatta Çin BM Genel Kurulu'nun 1975'te Siyonizm'i bir tür "ırkçılık ve ırk ayrımcılığı biçimi" olarak nitelendiren 3379 sayılı kararını onaylayan ülkeler arasında yer aldı ("General Assembly, 30th Session," 1987). Çin'in FKÖ'nün BM'deki statüsünü destekleme çabalarına misilleme olarak İsrail 1965'te Çin'e karşı Tayvan lehine bir tavır takındı. Ancak Çin'in İsrail karşıtı politikasına rağmen Tel Aviv yönetimi ikili ilişkilerin geliştirilmesi için adımlar atmaya devam etti öyle ki İsrail Çin'in 1971'de BM üyeliğini desteklemiştir (Feng, 2020, s. 264-265).

4.2. Deng Xiaoping Etkisiyle Yumuşayan İlişkiler

Dünya 1970'lerin başında yumuşama dönemine girerken Sovyetlerle gerilen ilişkilerin yanı sıra ping-pong diplomasisi yoluyla ABD ile aralarındaki siyasi gerginliği yumuşatma yoluna giren Çin, uluslararası ilişkilerinde revizyon ve yeni bağlantılar kurma arayışına girdi. İsrail-Çin ilişkilerinin gelişimini hızlandıran temel etmen ise Çinli lider Deng Xiaoping'in ekonomik ve savunma alanlarında başlattığı modernleşme hamleleri oldu. Çin ekonomisini kalkındırma amacıyla başlayan reform ve dışa açılma süreci için İsrail gibi ülkeler Pekin tarafından stratejik olarak değerlendirildi. Bu dönemde Filistin tutumunu sürdüren Çin'in İsrail ile silah ticareti

görüşmeleri yapması ve Mısır-İsrail normalleşmesini olumlu karşılaması Çin-İsrail ilişkilerinde yakınlaşma sürecine işaret etti (Chen, 2012).

4.3. 1990'lar İtibarıyla Artan Karşılıklı Bağımlılık

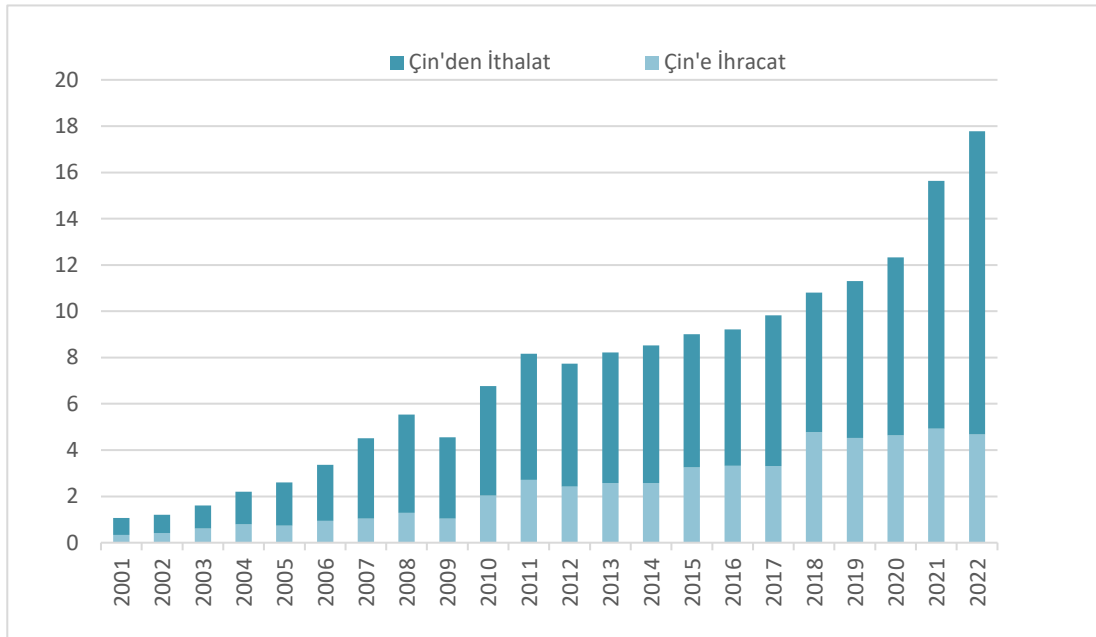
1989 yılında Çin'de yaşanan "Tiananmen Katliamı" olarak bilinen olayların ardından Batı tarafından silah ambargosu konan Çin, çareyi İsrail gibi silah ve havacılık teknolojisinde gelişme kaydeden ülkelerde buldu. İki ülke arasındaki askeri irtibatlar ve askeri-güvenlik sözleşmeleri ilişkilerin normalleşmesini hızlandıran temel etmenlerden biri oldu (Efron vd., 2019, s. 14-15). Daha da önemlisi 1992 yılında iki taraf arasındaki ilişkileri resmileştiren ortak bildiriye İsrail, Tayvan'ı Çin topraklarının devredilemez bir parçası olarak kabul ederken Çin, Filistin meselesi hakkında görüş beyan etmede çekimser kalmıştır ("Joint Communiqué," 2011). Yine aynı yıl itibarıyla iki taraf arasında üst düzey ziyaretler düzenlenmiş ve ticaret antlaşması, kültürel değişim, turizm ve tarım alanlarında iş birliği öngören bir mutabakat zaptı imzalanmıştır ("Embassy of the People's Republic of China," 2022).

2005 itibarıyla savunma iş birliğinin ötesine evrilen Çin-İsrail ilişkileri son on yılda kapsamlı bir stratejik ortaklığa dönüştü. 2017'de İsrail ile "yenilikçi ve kapsamlı bir ortaklık ilişkisi" kurduklarını ilan eden Xi, karşılıklı yarar çerçevesinde ikili iş birliğini derinleştireceklerini belirtti (Khaliq, 2021). Kuşak ve Yol İnisyatifi güzergâhında jeopolitik bir konumda olan İsrail ile Çin arasında yeni ekonomik anlaşmalar ve doğrudan yabancı yatırımlarda karşılıklı bir artış gözlemlendi. Son yirmi yılda iki ülke arasında düzenli olarak artan dış ticaret hacmiyle (Bkz. Şekil 1) Çin İsrail'in en büyük ticaret ortaklarından biri haline geldi. Ticari bağlara ek olarak ileri teknoloji açısından gelişmiş olan İsrail, son yıllarda Çinli firmaların Orta Doğu'daki önemli yatırım merkezlerinden biri haline geldi (Chaziza, 2020). Çin'in İsrail'deki başlıca yatırım alanlarını inovasyon teknolojisi, enerji, altyapı, demiryolu ve liman projeleri oluşturuyor. Eğitim ve kültürel alışverişler ikili ilişkilerde göze çarpan bir diğer etkileşim alanıdır. İki ülke arasında kültürel diyalogu arttırma amacıyla son yıllarda üniversite düzeyinde araştırma programları, öğrenci ve akademisyen değişimleri, ortak komiteler, forumlar, Konfüçyüs ve Yahudi Enstitüleri ve tarih merkezlerinin

kurulması çalışmalarına hız verildi (Yu, 2018). Bunların en bariz örneklerinden biri Çin-İsrail ilişkilerini geliştirme misyonuyla kurulan ve bu bağlamda akademik çalışmalar yapan Çin-İsrail Küresel İletişim Ağı ve Akademik Liderlik (SIGNAL) adlı düşünce kuruluşudur (“About: SIGNAL,” 2022).

Fakat Çin-İsrail ilişkileri birtakım zorluklar da barındırmaktadır. Bunlar arasında en göze çarpan unsur Çin-ABD rekabeti ve İsrail-ABD ittifakıyla eş zamanlı ancak onun etkisinde seyreden ikili ilişkilerin Orta Doğu’da çakışan çıkar alanlarıdır. Enerji güvenliği kaygılarıyla İran gibi İsrail karşıtı bölge ülkeleri ve Hamas ile yakın ilişkiler kuran Çin, Filistin yanlısı duruşunu da eşzamanlı olarak sürdürmektedir (Efron vd., 2019, s. 3-4). Çin’in İsrail yapımı ileri teknoloji ve savunma sistemine giderek artan talebi, İsrail-Çin ilişkilerinin gelişimi açısından kritik bir önem arz etmektedir. İki ülke arasında 1980’lerde başlayan milyarlarca dolar değerindeki silah ticareti ve 1992 sonrasında yapılan bir dizi kapsamlı savunma iş birliği projesi ABD tarafından endişe ve tepkiyle karşılanmıştır. Örneğin 1990’ların ortalarından beri Çin’in İsrail’den satın almayı planladığı Phalcon Havadan Erken Uyarı Sistemi, 2000 yılı itibarıyla İsrail ile ABD arasında uzun süreli bir gerginlik yaratırken Çin-İsrail ilişkilerinde diplomatik bir çatlağa yol açmıştır (Kumaraswamy, 2005).

Şekil 1. Çin-İsrail Dış Ticareti (Milyar \$)

Kaynak: İsrail Merkezi İstatistik Bürosu

5. Orta Doğu Politikası Çerçevesinde Çin'in İsrail-Filistin Çatışmasına Yönelik Dış Politikası

Filistin-İsrail meselesinin çözümünü Orta Doğu'da barış ve istikrarın sağlanması için kritik gören Çin'in Filistin meselesine karşı tutumu ülkesinin ulusal ve uluslararası çıkarlarını koruma esasına bağlı olarak üç evreden geçmiştir: radikal, ılımlı ve dengeli. Mao döneminde Filistin direnişini her anlamda destekleyen ve İsrail ile diplomatik ilişkiler kurmayı reddeden Pekin, 1970'lerin sonlarından itibaren radikal politikasında değişime giderek Tel Aviv ile yakınlaşmaya başlamış ve Filistinli direniş gruplarına askeri desteğini kademeli olarak azaltmıştır. İsrail ile 1980'lerde gelişen ticari bağlar ve 1992'de resmiyete dökülen ikili ilişkilerle birlikte sorunun barışçıl çözümünden yana tarafsız bir politika izlemeye başlamıştır. Ancak her evrede Pekin yönetiminin önceliği bölgedeki çıkarlarını korumak olmuştur (Burton, 2021). Orta Doğu enerji kaynaklarına ve bölgesel pazarlara bağımlılığı bir yana Çin İsrail ile teknolojik ve stratejik anlamda var olan iş birliğini daha da geliştirmek istemektedir. Bu nedenle Çin dış politikası karar alıcılarının Filistin-İsrail çatışması meselesinde iki tarafla da ilişkileri sürdürme yoluyla ulusal çıkarlarını riske atmayacak bir çeşit denge politikası yürüttüğü söylenebilir (Olimat, 2013, s. 65-68).

Çin, 1947 tarihli BM Genel Kurulu Planı 181 Sayılı Karar olarak bilinen ve Filistin topraklarında biri Arap diğeri Yahudi olmak üzere iki devlet kurulmasını ve Kudüs'ün uluslararası bir yönetim tarafından kontrol edilmesini öngören Taksim Planı'nı onaylayan devletlerden biridir. 1960'lardan sonraki dönemde ülkelerinin Filistinlilere meşru haklarını kazanmaları ve vatanlarına geri dönmeleri noktasında destek veren Çin, sorunun Taksim Planına göre çözülmesini önermiştir. Mao sonrası dönemde pragmatik bir dış politika benimseyen Pekin, Filistin meselesine yönelik politikasında ekonomik açılımlara paralel ve daha ılımlı bir seyir izledi. Böylece Soğuk Savaş döneminde Filistin yanlısı olan Çin, 1970'lerden itibaren İsrail ile ekonomik ve stratejik ilişkilerini geliştirerek iki tarafla da bağlarını sürdürmüş ve barış sürecine odaklı bir yol benimsemiştir (Savitt, 1989). Yine bu politika gereğince Çin, 1991'de düzenlenen ve Suriye, Lübnan ve Ürdün'ün de dâhil olduğu Madrid Konferansı barış

görüşmelerini destekleyen güçlerin (ABD ve Rusya) yanında yer almıştır. Pekin'in Orta Doğu'da açık bir şekilde dengeli bir yaklaşım sergileme şansı veren gelişme ise Oslo Anlaşmaları (1993-1995) oldu. İsrail ve FKÖ'nün birbirlerini tanınması açısından önemli olan bu anlaşmalar, İsrail-Filistin çatışmasında ve Çin'in meseleye dönük politikasında bir dönüm noktası olmuştur (Burton, 2020).

5.1. Oslo Sürecinden Günümüze Çin'in Filistin Politikası

1993'te net petrol ithalatçısı olan ve enerji güvenliğini milli bir mesele olarak gören Çin için bölgesel barış ve istikrarın sağlanması, Orta Doğu politikasının önemli bir hedefi haline geldi. Nitekim 1990'ların başlarından itibaren Pekin, pragmatik ve iki taraf arasında dengeli bir yaklaşımla soruna diplomatik bir çözüm bulunması fikrini benimsemiştir (Burton, 2016). 2002'de Kahire'de basına konuşan Çin'in Orta Doğu özel elçisi Wang Shijie, Orta Doğu meselelerinin ancak barışçıl yollarla çözülebileceğini iddia etti ve tarafları müzakere etmeye çağırdı. Wang ayrıca Filistinlilerin meşru haklarını ve bağımsız bir Filistin devletinin kurulmasını savunmakla birlikte İsrail'e güvenlik kaygıları konusunda güvence verilmesi gerektiğini belirtti (People's Daily, 2002). Bu noktada Pekin, BM Güvenlik Konseyi'nin 242 ve 338 Sayılı Kararlarının uygulanması ve 'barış karşılığı toprak' ilkesi temelinde bir çözüm yolu bulunmasını savunmuştur. Buna göre Pekin İsrail'in 1967 öncesi sınırlarına geri dönmesini gerektiren iki devletli çözümü desteklemiştir. Böylelikle yeni dünya düzenine ve küresel ekonomiye entegre olmaya odaklanan Çin, bu yıllarda gelecekteki ara buluculuk girişimlerinde dışarıdan müdahil olmak yerine daha aktif ancak dengeli bir rol oynama sinyali vermiştir (Chaziza, 2013).

Çin, 2002'de kurulan ve ABD, Rusya, BM ve Avrupa Birliği'nden oluşan Orta Doğu Dörtlüsü tarafından hazırlanan 'Yol Haritasını'¹ desteklemiş ve sonraki yıllarda bu Dörtlü'ye katılma isteğini belirterek söz konusu hedefini uygulamaya koymuştur. 2003 yılı içerisinde İsrail ve Filistinli barış yanlıları tarafından başlatılan ve iki devletli

¹ Orta Doğu Dörtlüsü tarafından İsrail-Filistin çatışmasını çözmeye yönelik tasarlanan üç aşamalı barış planı. En nihayetinde bağımsız bir Filistin devletinin kurulmasını öngören plana göre çatışmalar son bulacak, İsrail yasa dışı yerleşimlerini durduracak ve müzakereler kalıcı olarak sürdürülecek. Ancak süreç İsrail'in yerleşimlerin durdurulmasına yönelik uzlaşmaz tavrı ve çatışmaların devam etmesi nedeniyle sekteye uğradı (Road Map for Peace, 2003).

bir çözüm öngören Cenevre Girişimi'ni memnuniyetle karşıladı (Bureau Report, 2003). Ardından 2007'de düzenlenen Annapolis Konferansında² çizilen planı destekledi ("Chinese FM Meets," 2007). Pekin yönetiminin söz konusu girişimleri desteklemesinin temel nedeni, Çin'in de savunduğu, iki tarafın barış içinde bir arada yaşama şansını iki-devletli çözüm kapsamında tartışıyor olmalarıdır. Öte yandan Çin, tarafları barış görüşmelerini sekteye uğratacak eylemlerde bulunma gerekçesiyle eleştirmiştir. İsrail'in 2004 yılında yapımına başladığı ve "güvenlik çiti" olarak adlandırdığı ancak Filistinlileri birbirinden fiziksel olarak ayırması nedeniyle "ayrım duvarı" veya "utanç duvarı" olarak adlandırılan Batı Şeria Duvarı konusunda İsrail'i eleştirmiştir. Yine Çin, İsrail'in 2006'dan bu yana abluka altında tuttuğu Gazze'ye yönelik Aralık 2008'de başlattığı ve Hamas tarafından karşılık verilen saldırılara son vermesi çağrısında bulunarak bu tavrını sürdürmüştür (Zambelis, 2009).

Orta Doğu, ayrıca Çin'in küresel yükselişi ve tahayyül ettiği yeni dünya düzeni açısından stratejik önem arz ediyor. 1956'dan itibaren bölge ülkeleriyle kurulan ideolojik ve ekonomi temelli ilişkiler zamanla stratejik bir boyuta dönüşürken Pekin'in bölgeye yönelik tarafsız politikası proaktif bir strateji yönünde ilerlemeye başladı. Etki alanını genişletmeyi ve bölgede daha aktif olmayı hedefleyen Çin tarafından 2002 yılında Çin Orta Doğu Özel Temsilciliği ve 2016 yılında Suriye Özel Temsilciliği kuruldu. Çin Orta Doğu özel temsilcileri—Wang Shijie (2002), Sun Bigan (2006), Wu Sike (2009), Gong Xiaosheng (2014) ve Zhai Jun (2019)—temelde Filistin meselesine dair barış sürecini hızlandırmada rol almakla sorumlu olmuştur. Ancak temsilciliklerin kurulmasının ana motivasyonunu Çin'in bölgede büyük bir güç olarak nüfuzunu arttırma stratejisi oluşturuyor. Nitekim Arap Baharı sonrasında temsilciliklerin görev alanı kapsamı Suriye, Libya ve Yemen gibi çatışma gölgelerine odaklanmanın yanı sıra Kuşak ve Yol İnisiyatifi özelinde Çin-Arap iş birliğini ve bölgede Çin-Rus ortaklığını sağlamlaştırma amacına doğru genişlemiştir (Murphy, 2022).

² İsrail-Filistin çatışmasına dair barış müzakerelerini yeniden başlatmak amacıyla ABD öncülüğünde ve ev sahipliğinde toplanan uluslararası konferans. Filistin Yönetimi lideri Mahmut Abbas ve İsrail Başbakanı Ehud Olmert konferans sonunda imzaladıkları ortak bildiriye, Yol Haritası kapsamında da öngörülen iki devletli çözüm modelini içeren barış görüşmelerinin yeniden başlatılması noktasında uzlaştı ancak kararlar uygulanamadığı için süreç başarısız oldu (The Annapolis Conference, 2007).

5.2. Pekin'in Barış Önerileri ve Ara buluculuk Girişimleri

İki bin yıl öncesine dayanan Çin-Arap dünyası ilişkileri modern çağda siyasi, ekonomik ve kültürel iş birliği alanlarında ve kapsamlı stratejik ortaklık zemininde ilerliyor. 2013 yılında ilan edilen ve tarihi İpek Yolu'nu canlandırmayı hedefleyen Çin'in Kuşak ve Yol İnisiyatifi'nin önemli bir parçasını oluşturması sebebiyle Orta Doğu'nun önemi Çin dış politikasında çok boyutlu bir niteliğe büründü (Fulton, 2019). Pekin yönetiminin 2016'da yayınladığı Arap Politikası Belgesi bu politikanın somut göstergelerinden biri olmuştur. Belgede öngörülen 1+2+3 modeline göre Çin-Arap iş birliği kazan-kazan odaklı bir vizyonla enerji, güvenlik, altyapı ve yatırım olanaklarının yanı sıra kültürel diyalog, eğitim, bilim ve teknoloji alanında da ortaklığı arttırmayı hedefliyor ("Full Text of China's Arab Policy Paper," 2016). 2010'da Çin-Arap Ülkeleri İşbirliği Forumu (CASCF) ile kurulan Çin-Arap Stratejik İşbirliği, 2018'de Pekin'de düzenlenen Çin-Arap Ülkeleri İş birliği Forumu 8. Bakanlar Toplantısı itibarıyla kapsamlı stratejik ortaklığa dönüştü. Bu kapsamda Çin, Arap dünyasındaki yumuşak gücünü arttırmaya yönelik bir dizi sosyal ve kültürel faaliyette bulunuyor. İki medeniyet arasında kültürel alışverişi ilerletmek amacıyla düzenlenen faaliyetler dışında (Degang & Abdrabou, 2021) ikili veya çok taraflı çatışmaların çözümüne yönelik diyalog çağruları ve ara buluculuk girişimleri de öne çıkmaktadır.

Filistin meselesinin Orta Doğu'daki sorunların her zaman özünde bulunduğunu ve Orta Doğu'da istikrar olmadan dünyada barış olmayacağını iddia eden dönemin Çin Dışişleri Bakanı Wang Yi, Orta Doğu'daki uzun süreli huzursuzluğun sadece bölgedeki ülkelere zarar vermekle kalmadığını aynı zamanda dünya barışını ve kalkınmasını da etkilediğini belirtti. Wang Yi'ye göre "Orta Doğu'daki çatışmalar iç içe geçmiş ve askeri yollarla çözülemeyecek durumda olduğu için siyasi yollarla bölgedeki koşullara uygun ve tüm tarafların çıkarlarını dikkate alan bir çözüm aranmalıdır" ("Wang Yi Talks," 2017). Bu noktada Çin'in İsrail-Filistin çatışmasında umduğu ara buluculuk rolü küresel stratejisinin önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Çin'in ara buluculuk politikasının temelinde kendisini "sorumlu ve barışçıl" bir dünya gücü olarak kanıtlama, ekonomik çıkarlarını koruma ve ABD'ye karşı pozisyonunu güçlendirme arzusu yatmaktadır. Çin'in küresel çatışma yönetimine yönelik öne sürdüğü "kalkınma yoluyla barış, çok taraflı iş birliği ve müdahalesizlik" gibi ilkeler

Filistin meselesine yönelik yürüttüğü dış politika stratejisinin temel bileşenleri arasında yer almaktadır (Aluf, 2021).

Filistin ve İsrail ile ilişkilerini belirli bir çerçeveye oturtan Pekin yönetimi geçen yüzyılın sonlarına doğru sorunun çözümüne yönelik sunduğu önerilerle birlikte daha belirgin bir politika izlemeye başladı. Ancak Pekin hükümeti uluslararası aktörler tarafından başlatılan ikili veya çok taraflı barış görüşmelerine bizzat katılmayarak bu girişimlere destekleyici bir tavır sergilemekten öteye geçememiştir. Zira Çin çatışma çözümüne yönelik doğrudan bir inisiyatif almaktan kaçınmış ve uluslararası toplumun soruna yönelik iş birliği yapması ve tarafları masaya oturmaya davet etmekle yetinmiştir. Örneğin 25 Aralık 1997’de gerçekleştirdiği Mısır ziyareti sırasında Çinli Bakan Qian Qichen, ülkesinin Orta Doğu Barış Süreci’ne dair önerilerini beş ilkede şöyle özetledi: “Madrid Konferansı Barış Görüşmeleri (1991)’nde kabul edilen ‘barış karşılığı toprak’ ilkesi ile ilgili BM kararlarının uygulanması temelinde ilerlenmelidir. İmzalanan tüm anlaşmalar ciddiyetle uygulanmalı ve barış sürecini engelleyecek her türlü girişimden kaçınılmalıdır. Orta Doğu ülkelerinin halklarının güvenliğini tehlikeye atacak her türlü şiddet eyleminden kaçınılmalıdır. Arap ülkeleri ile İsrail arasında barış ve güven inşa etmede yardımcı olacak bölgesel bir ekonomik iş birliği geliştirilmeli. Son olarak uluslararası toplum bölgede kapsamlı, adil ve kalıcı bir barış için taraflarla birlikte çalışmalıdır” (The Middle East Peace Process, 2000).

Mayıs 2003’te Çin’in Orta Doğu’daki ilk özel elçisi Wang Shijie, Orta Doğu Barış Süreci ve Orta Doğu Dörtlüsü tarafından hazırlanan Yol Haritası üzerine ülkesi adına beş maddelik bir öneri sundu. Buna göre “İsrail ve Filistin Çin’in de desteklediği ‘Dörtlü’ tarafından açıklanan ‘Orta Doğu için Yol Haritası’ barış planını bir an önce hayata geçirmelidir. Taraflar şiddeti durdurmalı, birbirlerinin kaygılarını dikkate almalı ve müzakerelerin yeniden başlatmalı. Bunun sağlanması için mümkün olduğunca erken bir tarihte adil, yetkili ve etkili bir uluslararası denetim mekanizması kurulmalıdır. İlgili BM kararları Madrid Barış Konferansı’nda ortaya konan ‘barış için toprak’ ilkesi ve tüm taraflarca kabul edilebilir kapsamlı ve kalıcı bir barış sağlamak amacıyla İsrail ile Suriye arasında ve İsrail ile Lübnan arasındaki müzakerelerin erken

bir tarihte yeniden başlatılması esastır. Son olarak Orta Doğu’da barış ve istikrarın sağlanmasından sorumlu olan uluslararası toplum Orta Doğu sorununa katkıda bulunmalıdır” (“China’s Five-Point Proposal,” 2003).

İsrail’in 2009’da Gazze’ye yönelik düzenlediği saldırılar tırmanırken Çin Orta Doğu Özel Temsilcisi Sun Bigan tarafından ülkesinin iki tarafta artan insani krizden derin endişe duyduğunu belirten beş maddelik yeni bir öneri taraflara sunuldu. Taraflara ateşkes çağrısında bulunan Bigan, Güvenlik Konseyi’nin 1860 Sayılı Kararı’na uymalarını istedi. “Gazze’deki insani krizi hafifletmek için çaba gösterilmeli ve barış görüşmelerine mümkün olan en kısa sürede yeniden başlamalı” diyen Bigan, ülkesinin bağımsız bir Filistin devleti kurulması yönündeki desteğini ve iki devletin barış içinde bir arada yaşamasına dair fikrini bir kez daha yineledi. Bigan son olarak adil ve kalıcı bir çözüm hedefine ulaşmak için ise yine uluslararası toplumu işaret etti ve “uluslararası toplum üzerine düşeni yapmalı ve barışı teşvik etme çabalarını daha da yoğunlaştırmalı” ifadelerini kullandı (“China’s Special Envoy,” 2009).

2010’ların başında İsrail ile stratejik ortaklık kurulmasıyla Filistin meselesine yaklaşımı görünür şekilde dengeli hale gelen Çin, uluslararası iş birliği çağrılarının yanı sıra tarafları iki-devletli çözüm modelini görüşmek üzere masaya oturmaya teşvik edecek ara buluculuk çabalarında bulunmaya başlamıştır. Bu çabalar Filistin meselesinde olumlu bir etki yaratamasa da Çin’in Orta Doğu’da artan varlığından memnun olan Filistin ve İsrail tarafı Pekin’in bölge meselelerinde ve barış sürecinde daha büyük bir rol oynamasını umuyor (“China Says it Will Host,” 2017). Nitekim Pekin, birincisi 2003 yılında Kudüs’te ve ikincisi 2006 yılında Pekin’de düzenlenen Filistinli ve İsrailli barış savunucularının katıldığı İsrail-Filistin Barış Seminerleri’ ne öncülük etmiştir. 2017’ye geldiğimizde, iki devletli çözüm modelini tartışmak üzere düzenlenen 3. Filistin-İsrail Barış Sempozyumunda konuşan Wang, Filistin-İsrail sorununun çözümüne yönelik atılacak adımlarda aktif ve yapıcı bir rol oynamak istediklerini belirtirken Doğu Kudüs merkezli tam bağımsız bir Filistin devleti konusundaki kararlılıklarını yineledi (Gao, 2017).

Çin hükümeti öncülüğünde çevrim içi düzenlenen 4. Filistin-İsrail Barış Sempozyumunda konuşan Çin Devlet Konseyi Üyesi Wang Yi; “Filistin-İsrail barışını

teşvik etme konusunda uzlaşmayı savunmak ve barış görüşmelerini ilerletmek, dayanışma ruhu içinde hareket etmek ve insani sıkıntıları hafifletmek, iki devletli çözüme bağlı kalmak ve hakkaniyet ve adaleti sağlamak” gerektiğini vurguladı (“The Fourth Palestine-Israel Peace Symposium,” 2021). İran-Suudi Arabistan uzlaşmasında oynadığı rolden sonra Çin Nisan 2023’te Filistin-İsrail çatışmasının çözümüne yönelik ara bulucuk girişimlerini tekrar gündeme getirdi. Filistin ve İsraili mevkidaşlarıyla telefon görüşmesi yapan Çin Dışişleri Bakanı Qin Gang, taraflara barış müzakerelerinin yeniden başlatılması konusunda ülkesinin ara buluculuk yapması teklifinde bulundu. İran-Suudi uzlaşmasının yanı sıra Ukrayna meselesinde Moskova ve Kiev’e sunduğu Ukrayna Barış Planı göz önüne alındığında Çin, bölgesel ve küresel küresel meselelerde kendisine biçtiği ara bulucu rolü uygulamadaki kararlılığının altını çizmiştir (“China Ready to Broker,” 2023).

5.2.1. Dört-Maddelik Barış Önerisi (2013)

2013 yılında Çin Devlet Başkanı Xi, Filistinli mevkidaşı Mahmud Abbas ile yaptığı görüşme sırasında dört maddelik bir barış önerisinde bulundu. Çok taraflı müzakerelerde sunulan barış önerilerini yinelemesinin yanı sıra bu plan, Çin’in taraflar arasında yürüttüğü ikili politikasını net bir biçimde ortaya koyması bakımından önemlidir (Toameh, 2013). Öneriye göre temel öncelik 1967 sınırları temelinde başkenti Doğu Kudüs olan bağımsız bir Filistin Devleti’nin kurulması ve İsrail ile barış içinde bir arada yaşama fikri olmalıdır ki bu Filistin sorununun çözümünün anahtarıdır. Ancak İsrail’in “var olma hakkına” ve “meşru” güvenlik kaygılarına da saygı gösterilmelidir. İkincisi, müzakere Filistin ve İsrail arasında barışa giden tek yol olarak kabul edilmelidir. Yapılması gerekenler arasında yerleşim faaliyetlerinin ve sivillere yönelik şiddeti durdurulması, Gazze ablukasının kaldırılması ve Filistinli mahkûmlar sorununun uygun şekilde ele alınması öne çıkıyor. Öneri ayrıca Filistin’deki iç uzlaşmanın barış görüşmelerinin yeniden başlamasını hızlandıracağını belirtiyor. Son madde ise uluslararası toplumu bir kez daha barış sürecinde ilerleme için garantör olmaya davet ediyor (“Chinese President,” 2013).

5.2.2. Beş-Maddelik Barış Önerisi (2014)

Ülkesinin Filistin-İsrail barışı başta olmak üzere Orta Doğu'da daha büyük bir rol oynamak istediğini belirten Dışişleri Bakanı Wang, 2014 yılının ilk günlerinde barış görüşmelerini başlatacak mekanizma olarak kurulan fakat Mahmud Abbas'ın "işe yaramaz" olarak nitelendirdiği Orta Doğu Dörtlüsü'ne katılmaya hazır olduğunu duyurdu (Keck, 2014). Bu esnada İsrail'in 8 Temmuz 2014'te Gazze'ye yönelik başlattığı kara, hava ve denizden saldırıları kapsayan askeri operasyon sonucunda yüzlerce Filistinli hayatını kaybetti ("Çin'in Orta Doğu Özel Temsilcisi," 2014). Hamas'ın roketlerle karşılık verdiği saldırılarla birlikte günler süren çatışmanın çözümü için aralarında Türkiye ve Mısır'ın bulunduğu bazı ülkeler ara buluculuk girişimlerinde bulundu. Gazze krizinde ateşkes sağlanması için Mısır'ın önerisini destekleyen ve Kahire'ye resmi ziyarette bulunan Wu, "Gazze'de tekrarlanan gerginliğin önlenmesi için Filistin sorununa kalıcı çözüm getirilmesi gerektiğini" vurguladı ("Çin: Filistin Sorununa Köklü Çözüm," 2014).

Wu, Mısır ziyareti esnasında Filistin sorununun çözümüne ilişkin beş maddelik bir öneri paketi daha sundu. Buna göre taraflar müzakere yoluyla ortak güvenlik için bir plan çizmeli ve bunun için gerekli bir garanti mekanizması oluşturmalıdır. Gazze ablukası, Filistinli tutuklular ve İsrail'in güvenlik kaygıları meselelerini tekrarlayan öneri, BM Güvenlik Konseyi'ne çözüme yönelik sorumluluk alması çağrısında bulunuyor. Çin ise Gazze halkına 1,5 milyon ABD doları acil insani yardım yapacak ("China Raises Five-Point Peace Proposal," 2014). Bu esnada Arap ülkeleriyle ikili ilişkileri sağlamlaştırma adımları atan Xi, Arap Ligi'ne yaptığı konuşmada "Filistin'in uluslararası topluma tam bağımsız bir devlet olarak entegre olma yönündeki meşru isteklerini ve Orta Doğu barış sürecini sıkı bir şekilde desteklediklerini" ifade ederek Arap devletleriyle güven tazelemeye çalıştı (Macauley, 2016).

5.2.3. Dört-Maddelik Barış Önerisi (2017)

Mahmud Abbas'ın Temmuz 2017'de Çin'e ziyareti esnasında konuşan Xi Jinping; Çin ile Filistin arasındaki uzun yıllara dayanan dostluk ve iş birliğinin siyasi, ekonomik ve kültürel alanlarda atılan imzalarla daha da ileri taşınacağını belirtti. Filistin ve İsrail'in Kuşak ve Yol İnisiyatifi güzergâhındaki önemli ortakları olduğunu vurgulayan Xi, iki

taraf arasında siyasi müzakereleri başlatacak, karşılıklı yarar ve iş birliğini arttıracak ve Filistin kalkınmasını destekleyecek ‘üçlü bir diyalog mekanizması’ başlatılması teklifinde bulundu (Zhou, 2017). Xi ayrıca uzlaşmazlığın çözümünü teşvik etmek için dört maddelik bir öneri sundu. Buna göre Çin, iki devletli çözüm ve İsrail’in 1967 sınırlarına çekilmesi, BM Güvenlik Konseyi’nin 2334 Sayılı Kararı’nı uygulaması ve yasa dışı yerleşim faaliyetlerini durdurması konusunda kararlıdır. Uluslararası toplum ise barış için güçlü bir koordinasyon sağlamalıdır. Xi son olarak, “siyasi müzakereyi teşvik ederken Filistin-İsrail iş birliğini ilerletmek için kalkınma konusuna büyük değer vermek de önemlidir” dedi (“Xi Jinping Put Forward,” 2017). 2013’teki öneriyi büyük oranda yinelemekle birlikte bu öneri yeni ve daha somut girişimler içeriyor. Çinli şirketlerin Filistin’de güneş enerjisi santralleri gibi alanlarda yatırım yapması ve İsrail ve Filistin arasında yatırım ve iş birliği yapma çağrısı buna örnek (Xinhua, 2017).

5.2.4. Dört-Maddelik Barış Önerisi (2021)

Mayıs 2021’de başlayan İsrail’in Gazze’ye yönelik saldırısında yüzlerce sivil hayatını kaybederken binlerce kişi yaralandı ve şehrin altyapısında ciddi hasar meydana geldi. Aynı ay içerisinde İsrail güçlerinin Kudüs’ün Şeyh Cerrah Mahallesi’ndeki Filistinlileri evlerinden çıkarma girişimleri ve Mescid-i Aksa’daki Filistinlilere karşı orantısız güç kullanmasıyla iki taraf arasındaki gerginlik hat safhaya ulaştı (Canlı, 2021). Çatışmalar tırmanırken Çin, meseleye ilişkin ortaya koyduğu dört maddelik öneri paketinde İsrail’i Gazze’ye uyguladığı ablukayı kaldırmaya ve BM Güvenlik Konseyini harekete geçmeye çağırdı (Xinhua, 2021). Çin ayrıca diğer ülkelerle birlikte BM’de acil durum toplantısı ve İsrail’in çatışmadaki faaliyetlerine yönelik savaş suçları soruşturması başlatılması çağrısı yaptı (Cook, 2021). Temmuz 2021’de ise dördüncüsü düzenlenen Filistin-İsrail Barış Sempozyumunda konuşan Dışişleri Bakanı Wang, tarafları Pekin’de müzakere yapmaya davet etti (“Beijing Offers,” 2021). “Filistin’de adalet gecikti ama sonsuza kadar ertelenemez” diyen Wang, ülkesinin çözüm konusundaki kararlılığına dikkat çekti (Cheng, 2021). Tarafları doğrudan konuşmaya davet eden Çin böylelikle “Filistin meselesinin çözümüne yönelik şimdiye kadarki doğrudan en somut adımı atmış oldu” (Sun, 2021).

Pekin hükümeti tarafından öne sürülen söz konusu barış çağrılarında çıkarılabilecek en önemli sonuç, Çin'in İsrail ve Filistin'i çatışmanın çözümsüzlüğünde eşit derecede sorumlu tutması ve iki tarafın da çıkarlarını eşzamanlı desteklemesi gerçeğidir. Çin'e göre İsrail siyasi ve askeri hamleleriyle Filistinlilerin özgürlük ve hayat hakkını kısıtlarken Filistin, İsrail'in güvenliğini şiddet eylemleriyle tehlikeye atıyor. Bu sebeple Pekin tarafların "meşru" haklarını korumak ve bölgede kalıcı bir barışın tesisi için karşılıklı taviz verilmesi gerektiğini savunuyor. Diğer bir önemli sonuç ise Filistin meselesini Orta Doğu sorunu olarak nitelendirmesi ve uzlaşmazlığın çözümü için çok taraflı bir mekanizma kurulması gerektiği düşüncesidir. Kısacası, Pekin bir yandan İsrail ile iyi ilişkilerini sürdürürken diğer taraftan Filistin direnişine diplomatik kanallarla destek vermeye devam etmektedir.

5.3. Çin'in Kudüs Politikası

Pekin'in Kudüs'ün statüsüne yönelik yaklaşımı, Filistin meselesi hakkındaki denge politikasıyla paralel bir seyir izlemektedir. Doğu Kudüs'ü Filistin devletinin başkenti olarak tanımakla birlikte Çin, İsrail-Filistin çatışmasının temeli olarak gördüğü Kudüs'ün statüsüne yönelik kararların tek taraflı bir adımdan ziyade "diyalog ve BM kararları temelinde müzakere yoluyla belirlenmesini" istiyor ("China's Position," 2017). 6 Aralık 2017'de ABD Başkanı Donald Trump'ın Kudüs'ü İsrail'in "bölünmez başkenti" olarak kabul ettiğini ve Amerikan Büyükelçiliğini Kudüs'e taşıyacağını duyurmasıyla Filistin meselesinde yeni bir dönem başladı. Trump'ın kararının bölgedeki tansiyonu arttırabileceğini söyleyen Çin, Doğu Kudüs'ü Filistin Devleti'nin başkenti olarak tanımaları noktasındaki kararlılıklarını yineledi ve Kudüs'ün statüsüne yönelik tek taraflı kararlardan kaçınılması çağrısında bulundu (Gao, 2017). BM Genel Konseyi toplantısında ilgili kararı reddetmesinden kısa bir süre sonra Çin, 3. Filistin-İsrail Barış Sempozyumuna öncülük etti. Aynı yıl içerisinde Trump'ın Kudüs kararı üzerine toplanan İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) Olağanüstü Zirve'sinin ardından konuşan Çin Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Lu Kang, Doğu Kudüs'ü Filistin Devleti'nin başkenti olarak ilan eden İstanbul Deklarasyonu'nu destekledi (Kabakci & Kar, 2017).

28 Ocak 2020'de ABD Başkanı Donald Trump ile İsrail Başbakanı Binyamin Netanyahu tarafından masada Filistin tarafı bulunmadan imzalanan ve Trump'ın

“Yüzyılın Anlaşması” olarak nitelendirdiği “Orta Doğu Barış Planı” hazırlandı. Yüzyılı aşkın Filistin meselesini çözeceği iddia edilse de plan, Kudüs’ü İsrail’in başkenti olarak kabul ederek İsrail’in Filistin topraklarını ilhakını meşrulaştırmış ve Filistinlilere küçük bir toprak parçası vadederek iki devletli çözüm şansını azaltmıştır (Taştekin, 2020). Bu sebeple Filistin Yönetimi, Hamas, Türkiye ve İran gibi birçok aktör tarafından reddedilen plan, Çin yönetimi tarafından da tek taraflı hazırlanması ve adil olmadığı gerekçesiyle tepkiyle karşılandı (“Çin Dışişleri’nden,” 2020). Ancak Çin denge politikası gereği aynı yıl içerisinde İsrail ile Birleşik Arap Emirlikleri ve Bahreyn arasındaki ilişkileri normalleştiren İbrahim Anlaşmalarını olumlu karşıladı (Cafiero & Wagner, 2020). Öte yandan 2021 yılındaki çatışmalara yönelik ateşkes çağrısında bulunan Çin’in BM Temsilcisi Zhang Jun, “İsrail, Kutsal Şehir’ in tarihi önemini ve mevcut statüsünü korumalı” şeklinde konuştu (Xinhua, 2021). Son olarak Mayıs 2022’de İsrail’in Mescid-i Aksa’ya düzenlediği saldırılar üzerine açıklamalarda bulunan Çin Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Wang Wenbin, “Kudüs’ün tarihsel statüsünü değiştirecek tek taraflı girişimlere karşı olduklarını” belirtti. Wang ayrıca “Kudüs’te yarım yüzyıldan fazladır süren adaletsizlik son bulmalı” ifadelerini kullanarak ülkesinin Kudüs’ün statüsüne yönelik dış politikasını bir kez daha netleştirdi (Çin’den Kudüs Açıklaması, 2022).

6. Çin, İsrail-Filistin Çatışmasında Etkin Ara Bulucu Olabilir mi?

Çin’in bölge ülkeleriyle gelişen ekonomik bağları ve bölgeye yönelik saldırgan ve sömürgeci bir geçmişi olmaması ve en önemlisi ABD’nin İsrail yanlısı duruşuna karşın göreceli olarak daha dengeli pozisyonu, Pekin’in Filistin meselesindeki olası bir ara buluculuk girişiminde elini güçlendirebilecek durumlardır (Rakhmat, 2021). Nitekim Pekin ara buluculuk rolü için tarafların güvenini kazanma konusunda diğer aktörlere nazaran daha pozitif bir görüntü çiziyor. Artan yabancı yatırım ve finansal yardımlarla birlikte Çin, bölge ülkelerinin siyasi ve ekonomik ilişkilerini geliştirmek istedikleri bölge dışı aktörlerin başında geliyor. Bölgede yapılan kamuoyu araştırmalarına göre Arap vatandaşları ülkelerinin Çin ile geliştirilen ikili ilişkilere ABD ile olan ilişkilere nazaran çok daha sıcak bakıyor (Robbins, 2020). Çin ayrıca birçok Arap rejimi ve

bölge aktörü tarafından barış sürecinde ABD'yi dengeleyici bir güç olarak görülüyor. Örneğin Donald Trump yönetiminin barış görüşmeleri tekliflerini reddeden Filistin, Çin'in ara buluculuk önerisini memnuniyetle karşılamıştır ("PLO Welcomes," 2021). Ancak Filistin meselesi çatışmanın doğası ve taraflar arasındaki güç dengeleri gereği Pekin'in muhtemel ara buluculuk çabalarını sekteye uğratabilecek bazı önemli sakıncalar barındırıyor.

Ara buluculuk girişiminde önemli olan kriterlerden biri üçüncü tarafın çatışmanın taraflarınca karşılıklı olarak kabul edilebilir olmasıdır. Ancak kuruluşundan bu yana İsrail'in en büyük destekçisi olan ABD'nin dâhil olmadığı bir barış planını kabul etme olasılığı uzmanlarca düşük görülmektedir (Rezeg, 2021). Çin'in müzakere çağrıları Filistin halkı tarafından son derece olumlu karşılanırken İsrail'in mevcut kazanımlarını kaybetmemesi adına ABD'nin dâhil olduğu bir çözüm sürecinden yana olması daha olası görünmektedir ("80% of Palestinians," 2023). Öyle ki Çin, ABD'yi çatışmada İsrail yanlısı duruşundan dolayı eleştirmiş ve iki devletli çözüme engel olmaması konusunda çağrıda bulunmuştur (Cheng, 2021). İkincisi, gerek taraflar gerekse uluslararası toplum iki devletli çözüm modelinin uygulanabilirliği konusunda oldukça şüpheli (Rezeg, 2021). Zira çatışma doğası gereği bir toprak mücadelesi ve aynı toprak üzerinde hak iddia eden Yahudi kimliği ile Filistin kimliği arasında bir var olma mücadelesine dönüşmüş durumda. Bugün İsrail'in işgal altında tuttuğu topraklarda Filistinlilerin aleyhine artan siyasi ve askeri faaliyetleri ve yasa dışı yerleşim politikasından geri adım atmaması barış sürecinin önündeki en büyük engel olarak değerlendiriliyor. İsrail'in Batı Şeria'nın bazı kısımlarını ilhak planları üzerine Abbas İsrail ve ABD ile yapılan tüm anlaşmaları feshettiğini duyurarak bu argümanı desteklemiştir ("China Firmly Supports," 2020). Bu sebeple İsrail'in 1967 savaşı sonrası işgal ettiği topraklardan çekilmesi ve Kudüs'ün bölünmesi önerisini kabul etmesi kısa dönemde olası görünmüyor.

Ara buluculuk diplomasisinde çatışmanın taraflarını masaya oturmaya ikna etmede önemli bir motivasyon unsuru olan ekonomik teşvikler, İsrail-Filistin çatışmasında da son derece önem arz ediyor. Nitekim Pekin Filistin ve İsrail arasındaki kalkınma ve iş birliği yoluyla barışı teşvik etme stratejisini benimsemektedir. Ne var ki Çin-İsrail arasındaki karşılıklı ekonomik bağımlılık Çin-Filistin ekonomik ilişkileriyle

karşılaştırıldığında asimetrik bir seyir izliyor. İki taraf arasındaki İsrail lehine olan denge, Tel Aviv yönetiminin uluslararası destek konusunda elini güçlendirirken Filistin tarafı üzerinde baskı oluşturmaya yol açıyor. Zira Filistin-Çin ilişkilerine nazaran İsrail-Çin ilişkileri çok daha karmaşık ve stratejik (Burton, 2023). Kuşak ve Yol İnisyatifi kapsamında İsrail'in Çin için Filistin'den daha çok önem arz etmesi, Çin'in İsrail üzerinde bir baskı oluşturma şansını azaltıyor. Örneğin 2021 yılında Hamas ve İsrail arasındaki günlerce süren çatışmada ateşkes girişimlerine rağmen Çin'in değil Mısır'ın ara buluculuğuyla gerçekleşti. Ayrıca Çin'in bölgedeki ekonomi odaklı varlığı tarafların güvenlik konusundaki kaygılarını karşılayamayacağı gibi Çin, ABD'nin bölgesel ve küresel düzeydeki askeri üstünlüğüne henüz alternatif oluşturabilecek güçte görünmüyor (Sun, 2021). Dahası, Çin'in Hamas gibi Filistin direnişinde etkin olan grupları barış görüşmeleri için siyasi bir aktör olarak kabul etmemesi girişimleri sekteye uğratabilecek etmenler arasında yer alıyor (Rezeg, 2021).

Bunlara ilaveten, Çin'in çatışma çözümü yönetimine odaklanmaktan ziyade ulusal çıkarlarını önceleyen pragmatist yaklaşımı da ara buluculuk çabalarının söylemde ve sembolik boyutta kalmasına neden olmaktadır. Çin'in geçen on yılda statükodan yana yürüttüğü müdahaleci olmayan ve tarafları ikna etmekle yetinen geleneksel politikasını sürdürme arzusu Pekin'in çatışma çözümüne müdahil olma boyutunu sınırlandıran faktörler arasında yer alıyor. Taraflarla geliştirilen siyasi ve ekonomik ilişkiler ara buluculuk yapması için bir fırsat doğursa da Çin, çoğu zaman dolaylı bir rol oynamayı ve uluslararası toplumun öncülüğünde bir çözüm yolu bulunmasını tercih etmiştir. Şüphesiz ABD'nin ve Rusya'nın aksine bölgede direkt bir müdahale geçmişi olmaması ve Tahran-Riyad uzlaşmasındaki rolü, Pekin öncülüğünde sorunun çözümüne dair umutları arttırabilir. Ancak Çin'in sınırlı müdahalesi, Çin'in Filistin meselesindeki girişimlerinin başarılı olmasını engelleyebilir. Tüm bunlara karşın Orta Doğu'da artan varlığını sağlamlaştırması adına Pekin'in daha proaktif bir çizgide hareket etmesi de olası. Herkesle iyi geçinme politikası sürdürülmesi zor görünse de çıkarlarını tehlikeye atmadan taraflar arasında denge kurmayı amaçlayan Çin dış politikasının öngörülebilir gelecekte de sürmesi kuvvetle muhtemel.

Sonuç

Çin'in Orta Doğu'ya yönelik yürüttüğü stratejik ve ekonomik güdümlü pragmatik dış politikası günümüze kadar tarafsız ve statüko yanlısı bir tutum sergilemiştir. Bugün Çin dış politikasının Orta Doğu'da dengeleyici bir politika benimsemesinin temelinde Çin'in bölgeye yönelik artan istikrarsızlık kaygısı ve ulusal çıkarları koruması arzusu yatmaktadır. Filistin sorununu çözmeden Orta Doğu'da barış ve istikrarın sağlanamayacağını düşünen Çin yönetimi, Filistin ile İsrail arasındaki tıkanan barış görüşmelerini yeniden başlatma girişimlerinde bulunmuştur. Nitekim Çin için olası bir barış bölge ülkeleriyle var olan ticari, ekonomik ve stratejik kazanımlarını koruma ve arttırmanın yanı sıra küresel hedeflerini gerçekleştirme şansı demek. Bu anlamda Çin, geçen on yılda Filistin ve İsrail'e sunduğu bir dizi barış önerisi kapsamında tarafları defaatle müzakere etmeye davet etmiştir. Her ne kadar Çin'in İsrail-Filistin çatışmasına dair ara buluculuk diplomasisi henüz meyvelerini vermese de Çin'in küresel ve Orta Doğu'daki bölgesel hedefleri ve özellikle de sorumlu dünya gücü imajı çizme hedefinden dolayı söz konusu politikasından kısa dönemde vazgeçeceğini söylemek iddialı olacaktır.

Kaynakça

About: SIGNAL-Sino-Israel Global Network & Academic Leadership. (2022).

<https://sino-israel.org/about/>

Aluf, D. (2021). *China as a Conflict Mediator: Interests, Influence, and Implications for the Israeli-Palestinian Conflict*. Ramat Gan: SIGNAL.

Baroud, R., & Rubeo, R. (2018). *Will China Abandon the Palestinians?*

<https://www.aljazeera.com/opinions/2018/10/23/will-china-abandon-the-palestinians>

Behbehani, H. S. (1981). *China's Foreign Policy in the Arab World, 1955-75: Three Case Studies*. London and Boston: Kegan Paul International.

Beijing Offers to Host Palestinian-Israeli Peace Talks in China. (2021).

<https://news.cgtn.com/news/2021-07-16/Beijing-offers-to-host-Palestinian-Israeli-peace-talks-in-China-11WxOFgOxlm/index.html>

- Birleşmiş Milletler. (tarih yok). *The Question of Palestine: Voting Record*.
https://www.un.org/unispal/document-category/voting-record/?wpv_view_count=4164
- Bureau Report. (2003). *China Welcomes Geneva Initiative on Middle East Peace*.
https://zeenews.india.com/news/world/china-welcomes-geneva-initiative-on-middle-east-peace_134679.html
- Burton, G. (2016). Explaining Beijing's Shift from Active to Passive Engagement in Relation to the Arab-Israeli Conflict. *Sociology of Islam*, 4(1-2), 93-112.
<https://doi.org/10.1163/22131418-00402001>
- Burton, G. (2019). Chinese Conflict Management in Libya, Syria, and Yemen after the Arab Uprisings. *Asian Journal of Middle Eastern and Islamic Studies*, 13(1), 18-34. doi:10.1080/25765949.2019.1586178
- Burton, G. (2020). *China and Middle East Conflicts: Responding to War and Rivalry from the Cold War to the Present*. London and New York: Routledge.
- Burton, G. (2021). China and the Palestinian–Israeli Conflict. J. Fulton, *Routledge Handbook on China-Middle East Relations*. Kitap bölümü (s. 368-383). New York: Routledge.
- Burton, G. (2023). *China's Offer to Mediate in the Israel-Palestine Conflict Is Overstated – For Now*. <https://thediplomat.com/2023/04/chinas-offer-to-mediate-in-the-israel-palestine-conflict-is-overstated-for-now/>
- Cafiero, G., & Wagner, D. (2020). *China and the Abraham Accords Peace Agreement*. <https://www.mei.edu/publications/china-and-abraham-accords-peace-agreement>
- Canlı, E. (2021). *Filistin ve İsrail'de 2021'e Şeyh Cerrah Olayları ile Gazze'deki Savaş Damga Vurdu*. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/filistin-ve-israilde-2021e-seyh-cerrah-olaylari-ile-gazzedeki-savas-damga-vurdu/2460278>

- CCTV Video News Agency. (2016). Palestine Supports China's Sovereignty over South China Sea Islands, Says Senior Official. Youtube [Video].
<https://www.youtube.com/watch?v=uTariMU9CWA>
- Chaziza, M. (2013). China's Policy on the Middle East Peace Process after the Cold War. *China Report*, 49(1), 161-175.
<https://doi.org/10.1177/0009445513479460>
- Chaziza, M. (2020). *China's Middle East Diplomacy: The Belt and Road Strategic Partnership*. Chicago: Sussex Academic Press.
- Chen, Y. (2012). China's Relationship with Israel, Opportunities and Challenges, Perspectives from China. *Israel Studies*, 17(3), 1-21.
<https://www.jstor.org/stable/10.2979/israelstudies.17.3.1> adresinden alındı
- Cheng, Z. (2021). *U.S. Stance toward Israel-Palestine Conflict Evokes Criticism*.
https://www.bjreview.com/Opinion/Voice/202105/t20210528_800247956.html
- China Firmly Supports Palestine in Protecting its Territory*. (2020).
<https://newsus.cgtn.com/news/2020-05-21/China-firmly-supports-Palestine-in-protecting-its-territory-QFh4MP46OY/index.html>
- China Pushes Four-Point Israeli-Palestinian Peace Plan*. (2017).
<https://www.timesofisrael.com/china-pushes-four-point-israeli-palestinian-peace-plan/>
- China Raises Five-Point Peace Proposal on Settling Israel-Palestine Conflict*. (2014). <https://www.fmprc.gov.cn/ce/cgjb/eng/xwdt/zgyw/t1180306.htm>
- China Ready to Broker Israel-Palestine Peace Talks, Says Foreign Minister*. (2023). The Guardian: <https://www.theguardian.com/world/2023/apr/18/china-ready-to-broker-israel-palestine-peace-talks-says-foreign-minister>
- China Says it Will Host Israeli-Palestinian 'Peace Symposium.'* (2017).
<https://www.timesofisrael.com/china-says-it-will-host-israeli-palestinian-peace-symposium/>
- China Supports Palestinian Development Plan*. (2007).
https://www.chinadaily.com.cn/china/2007-12/18/content_6330104.htm

- China's Five-Point Proposal on the Current Middle East Question (In English).* (2003). <https://www.mfa.gov.cn/ce/ceegy/eng/rdwt/zdwt/zdjs/t77315.htm>
- China's Position on the Recent Development of the Status of Jerusalem.* (2017). <https://www.mfa.gov.cn/ce/cemy/eng/zgxw/t1519036.htm> adresinden alındı
- China's Special Envoy to the Middle East Holds a Briefing for Chinese and Foreign Journalists.* (2009). <https://www.mfa.gov.cn/ce/cgsf//eng/xw/t533687.htm>
- Chinese FM Meets with Palestinian, Israeli Leaders.* (2007). <http://www.cctv.com/english/20071128/106179.shtml>
- Chinese President Makes Four-point Proposal for Settlement of Palestinian Question.* (2013). <https://tinyurl.com/3kw4pacw>
- Cook, P. (2021). *UN to Launch Investigation into 'Crimes' Committed in Israel and Palestine.* <https://genevasolutions.news/peace-humanitarian/un-to-launch-investigation-into-crimes-committed-in-israel-and-palestine>
- Çin Dışışleri'nden 'Yüzyılın Anlaşması' Yorumu: Bütün Planlar Filistin Sorununa 'Adil Çözüm' Niteliğinde Olmalı.* (2020). <https://tr.sputniknews.com/20200129/cin-disislerinden-yuzyilin-anlasmasi-yorumu-butun-planlar-filistin-sorununa-adil-cozum-niteliğinde-1041285360.html>
- Çin: Filistin Sorununa Köklü Çözüm Getirilmeli.* (2014). <https://www.fmprc.gov.cn/ce/cetur/tur/xwdt/t1177092.htm> adresinden alındı
- Çin'den Kudüs Açıklaması.* (2022). <https://rb.gy/hsa7f>
- Çin'in Ortadoğu Özel Temsilcisi Vu: "İsrail ve Filistin arasında ateşkese destek için her şeyi yapmaya hazırız".* (2014). <https://www.sondakika.com/haber/haber-cin-in-ortadoğu-ozel-temsilcisi-vu-israil-ve-6314053/>
- Degang, S., & Abdrabou, A. A. (2021). Çin ve Arap Ülkeleri Arasındaki Kültürel Alışverişlerin Gelişimi: Kuşak ve Yol Çağı'nda Fırsatlar ve Zorluklar. *Kuşak ve Yol Girişimi Dergisi*, 2(4), 24-42.

- Efron, S., Shatz, H. J., Chan, A., Haskel, E., Morris, L. J., & Scobell, A. (2019). *The Evolving Israel-China Relationship*. Santa Monica, CA: RAND Corporation.
https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR2641.html
- Ehteshami, A., & Horesh, N. (2020). *How China's Rise Is Changing the Middle East*. New York: Routledge.
- Embassy of the People's Republic of China in the State of Israel. (2022). *Sino-Israeli Relations*. <https://www.fmprc.gov.cn/ce/ceil/eng/zygx/t159775.htm>
- Evron, Y. (2017). China's Diplomatic Initiatives in the Middle East: The Quest for a Great-Power Role in the Region. *International Relations*, 31(2), 125-144.
doi:10.1177/0047117815619664
- Feng, T. (2020). China and Israel and the 'Period of Silence,' 1955-1978. *Proceedings of the 2nd International Conference on Literature, Art and Human Development (ICLAHD 2020)* (s. 262-266). Atlantis Press.
<https://doi.org/10.2991/assehr.k.201215.435>
- 179
- Ferdinand, P. (2016). Westward Ho—The China Dream and 'One Belt, One Road': Chinese Foreign Policy under Xi Jinping. *International Affairs*, 92(4), 941-957.
<https://doi.org/10.1111/1468-2346.12660>
- Fraihat, I., & Leber, A. (2019). China and the Middle East after the Arab Spring: From Status-Quo Observing to Proactive Engagement. *Asian Journal of Middle Eastern and Islamic Studies*, 13(1), 1-17. doi:10.1080/25765949.2019.1586177
- Full Text of China's Arab Policy Paper*. (2016).
http://english.www.gov.cn/archive/publications/2016/01/13/content_281475271412746.htm
- Fulton, J. (2019). *China's Changing Role In The Middle East*. Washington, D.C.: Atlantic Council.
- Gao, C. (2017). *China Vows to Play an Active Role in Settling the Palestine-Israel Issue*. <https://thediplomat.com/2017/12/china-vows-to-play-an-active-role-in-settling-the-palestine-israel-issue/>

- Gao, C. (2017). *What's China's Stance on Trump's Jerusalem Decision?*
<https://thediplomat.com/2017/12/whats-chinas-stance-on-trumps-jerusalem-decision/>
- General Assembly, 30th Session: 2400th Plenary Meeting, Monday, 10 November 1975, New York.* (1987). <https://digitallibrary.un.org/record/745171>
- Harris, L. C. (1977). China's Relations with the PLO. *Journal of Palestine Studies*, 7(1), 123-154. <https://www.jstor.org/stable/2536531>
- Hayakawa, O. (2017). *Economic Developments First and Politics Later? The New Paradigm in China-Palestine Relations.*
<https://www.middleeastmonitor.com/20171010-economic-developments-first-and-politics-later-the-new-paradigm-in-china-palestine-relations/>
- IMSD (Initiative Mediation Support Deutschland). (2017). *Basics of Mediation: Concepts and Definitions.*
<https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/Basics%20of%20Mediation.pdf>
- Joint Communiqué on the Establishment of Diplomatic Relations between the People's Republic of China and Israel.* (2011).
https://en.wikisource.org/wiki/Joint_Communicu%C3%A9_on_the_Establishment_of_Diplomatic_Relations_between_the_People%27s_Republic_of_China_and_Israel
- Kabakci, F., & Kar, N. (2017). *China Supports Palestine with E. Jerusalem its Capital.* <https://www.aa.com.tr/en/asia-pacific/china-supports-palestine-with-e-jerusalem-its-capital/1004868>
- Keck, Z. (2014). *China Wants to Join Middle East Peace Quartet.*
<https://thediplomat.com/2014/01/china-wants-to-join-middle-east-peace-quartet/>

- Khaliq, R. u. (2021). *China, Israel Vow to Strengthen Relations for 'Win-Win Cooperation'*. <https://www.aa.com.tr/en/asia-pacific/china-israel-vow-to-strengthen-relations-for-win-win-cooperation/2424229>
- Kumaraswamy, P. (2005). Israel-China Relations and the Phalcon Controversy. *Middle East Policy*, 12(2), 93-103. <https://doi.org/10.1111/j.1061-1924.2005.00204.x>
- Lanteigne, M. (2020). *Chinese Foreign Policy: An Introduction* (4. b.). New York: Routledge.
- Macauley, R. (2016). *Xi Jinping Wants a Palestinian State with East Jerusalem as its Capital*. <https://qz.com/600681/xi-jinping-wants-a-palestinian-state-with-east-jerusalem-as-its-capital/>
- Middle East Monitor. (2022). *China Denounces Israel's Illegal Settlements and Urges UN to Focus on Palestine*. <https://www.middleeastmonitor.com/20220324-china-denounces-israels-illegal-settlements-and-urges-un-to-focus-on-palestine/>
- Murphy, D. C. (2022). *China's Rise in the Global South: The Middle East, Africa, and Beijing's Alternative World Order*. California: Stanford University Press.
- Olimat, M. S. (2013). *China and the Middle East: From Silk Road to Arab Spring*. New York: Routledge.
- People's Daily. (2002). *China Calls for Mideast Peace Based on Land-for-Peace Principle*. <http://www.china.org.cn/english/international/48219.htm>
- PLO Welcomes China's Invitation to Broker Talks with Israel*. (2021). <https://www.middleeastmonitor.com/20210325-plo-welcomes-chinas-invitation-to-broker-talks-with-israel/>
- Rakhmat, M. Z. (2021). *3 Reasons China Could Be an Alternative Mediator in the Israeli-Palestinian Conflict*. <https://theconversation.com/3-reasons-china-could-be-an-alternative-mediator-in-the-israeli-palestinian-conflict-162363>

- Remarks by Ambassador Zhang Jun at the UN Security Council Briefing on the Situation in the Middle East, including the Palestinian Question.* (2022).
https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zwjg_665342/zwbd_665378/202202/t20220224_10644980.html
- Reuters. (2017). *China's Xi Tells Israel that Peaceful Middle East Good for All.*
<https://www.reuters.com/article/us-china-israel-idUSKBN16S1OE>
- Reuters. (2018). *China Inks Free Trade Agreement MOU with Palestine.*
<https://www.insider.com/r-china-inks-free-trade-agreement-mou-with-palestine-2018-10>
- Rezeg, A. A. (2021). *Challenges Hinder China's Bid for Middle East Peace.*
<https://www.dailysabah.com/opinion/op-ed/challenges-hinder-chinas-bid-for-middle-east-peace>
- Road Map for Peace.* (2003). <https://ecf.org.il/issues/issue/170>
- Robbins, M. (2020). *Is this China's Moment in MENA?*
<https://www.arabbarometer.org/2020/07/is-this-chinas-moment-in-mena/>
- Savitt, S. (1989). *Arafat Meets with Chinese Leader.*
<https://www.upi.com/Archives/1989/10/05/Arafat-meets-with-Chinese-leader/3096623563200/>
- Scobell, A., & Nader, A. (2016). *China in the Middle East: The Wary Dragon.* Santa Monica: RAND Corporation.
- Shambaugh, D. (2016). Introduction. D. Shambaugh içinde, *The China Reader: Rising Power* (s. 1-4). New York: Oxford University Press.
- She, G. (2020). The Cold War and Chinese Policy toward the Arab-Israeli Conflict, 1963–1975. *Journal of Cold War Studies*, 22(1), 125-174.
https://doi.org/10.1162/jcws_a_00928
- Shichor, Y. (1979). *The Middle East in China's Foreign Policy, 1949-1977.* New York: Cambridge University Press.

- Shindler, C. (2020). *Israel-China Relations Remain Uneasy as Ever*.
<https://www.thejc.com/news/features/israel-china-relations-remain-uneasy-as-ever-1.502128>
- Sun, D., & Zoubir, Y. (2018). China's Participation in Conflict Resolution in the Middle East and North Africa: A Case of Quasi-Mediation Diplomacy? *Journal of Contemporary China*, 27(110), 224-243.
doi:10.1080/10670564.2018.1389019
- Sun, Y. (2021). *China Tries More Robust Diplomacy in Israel-Palestine Conflict*.
<https://syndicationbureau.com/en/china-israel-palestine-diplomacy/>
- Sutter, R. G. (2021). *Chinese Foreign Relations: Power and Policy of an Emerging Global Force* (5. b.). London: Rowman & Littlefield.
- Taştekin, F. (2020). *Trump'ın Damadına Hazırlattığı 'Yüzyılın Anlaşması': Filistin için Son Tasfiye Planı*. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-51320835>
- The Annapolis Conference*. (2007). <https://www.gov.il/en/Departments/General/the-annapolis-conference-27-nov-2007>
- The Fourth Palestine-Israel Peace Symposium Wraps up in Success*. (2021).
https://www.fmprc.gov.cn/eng/wjbxw/202107/t20210717_9134568.html
- The Israel Central Bureau of Statistics (CBS). (2022). *Israel's Foreign Trade in Goods by Country*. <https://www.cbs.gov.il/en>
- The Middle East Peace Process*. (2000). Ministry of Foreign Affairs, The People's Republic of China:
https://www.fmprc.gov.cn/eng/gjhdq_665435/dqzzywt_665451/2633_665453/2639_665461/200011/t20001115_697227.html
- Toameh, K. A. (2013). *Beijing Proposes Four-Point Peace Plan to Abbas*.
<https://www.jpost.com/international/beijing-welcomes-abbas-with-four-point-peace-plan-proposal-312303>
- United Nations. (1992). *Handbook on the Peaceful Settlement of Disputes between States*. New York: United Nations.

- United Nations. (2012). *United Nations Guidance for Effective Mediation*.
<https://peacemaker.un.org/guidance-effective-mediation>
- Wallensteen, P. (2002). *Understanding Conflict Resolution: War, Peace, and the Global System*. London: SAGE Publications.
- Wang Yi Talks about China's Stance on the Middle East Issue. (2017).
<https://www.mfa.gov.cn/ce/cegv//eng/wjyw/t1473205.htm>
- Wintour, P. (2023). *Iran and Saudi Arabia Agree to Restore Ties after China-brokered Talks*. <https://www.theguardian.com/world/2023/mar/10/iran-saudi-arabia-agree-restore-ties-china-talks>
- Xi Jinping Put Forward Four Propositions on Promoting the Settlement of the Palestinian Issue. (2017).
<https://www.fmprc.gov.cn/ce/ceil/eng/sgxw/t1479448.htm> adresinden alındı
- Xinhua. (2017). *China Proposes Peace through Development in the Middle East during Abbas's Visit*. http://www.chinadaily.com.cn/world/2017-07/23/content_30213988.htm
- Xinhua. (2021). *China Puts Forward Four-Point Proposal Regarding Palestine-Israel Conflict*. <https://www.globaltimes.cn/page/202105/1223631.shtml>
- Xinhua. (2021). *Chinese Envoy Calls for Restraint, End to Israeli Settlements in Occupied Palestinian Territory*. http://www.xinhuanet.com/english/2021-06/25/c_1310026446.htm
- Xinhua. (2021). *World Insights: Chinese FM Proposes Initiative for Middle East Stability, Expects Enhanced Cooperation*. Xinhuanet:
http://www.xinhuanet.com/english/2021-03/27/c_139840348.htm
- Yao, K. (2007). Development of Sino-Arab Relations and the Evolution of China's Middle East Policy in the New Era. *I*(1), s. 1-17.
 doi:10.1080/19370679.2007.12023099

Yu, W. (2018). Economic and Cultural Interactions between Israel and China: Opportunities and Challenges. A. Ehteshami, & N. Horesh içinde, *China's Presence in the Middle East: The Implications of the One Belt, One Road Initiative* (s. 137-157). New York: Routledge.

Zambelis, C. (2009). China's Palestine Policy. *China Brief*, 9(5).
<https://jamestown.org/program/chinas-palestine-policy/>

Zhou, L. (2017). *Israel-Palestine Dispute: China Wants Three-Way talks as it Pushes Forward New Silk Road Plans*.
<https://www.scmp.com/news/china/diplomacy-defence/article/2103320/china-puts-toe-troubled-waters-israeli-and-palestinian>.

80% of Palestinians Welcome Chinese Offer to Mediate with Israel, US Seen as Least Favorite Option. (2023).
<https://www.arabnews.com/node/2303361/middle-east>.

Beyan ve Açıklamalar (Disclosure Statements)

185

1. Bu makalede etik kurul izni gerekmemektedir. (Ethics committee approval is not required for this manuscript).

ÇATIŞMA ÇÖZÜMÜNDE ÜÇÜNCÜ TARAFLARIN ZAFİYETİ: RUSYA-UKRAYNA SAVAŞI ÖRNEĞİ

***Burhan BARLAS**

Öz

Soğuk Savaş sonrası küreselleşmenin ve iletişim imkânlarının artması uluslararası aktörlerin çatışmaya yatkınlığını değiştirmemiştir. İki kutuplu sistemin dönüşmesiyle birlikte devletler uygulamakta oldukları yayılmacı politikalarından dolayı sık sık çıkar çatışması yaşamıştır. Bu durum uluslararası sistemde “çatışma çözümü” yaklaşımlarının ve uygulamalarının da gelişmesini gerekli kılmıştır. Çatışma çözümünde arabuluculuk, yaptırım ve diplomasi gibi çeşitli yöntemler ile uygulanan üçüncü tarafların rolü önem teşkil etmektedir. Bu makalenin amacı, çatışma çözümü bağlamında üçüncü tarafların rolü ve etkisini Rusya-Ukrayna Savaşı vakasına odaklanarak tartışmaktır. Soğuk Savaş sonrası Batı bloğunun “çevreleme politikası” ve Rusya’nın “yakın çevre doktrini”, bu tarafların karşı karşıya gelmesine sebep olmuştur. Ukrayna ise, Batı ve Rusya arasında yükselen gerilimli ilişkilerin odağında yer almıştır. Öyle ki Rusya, güvenlik politikalarını kendisine yakın ülkeler üzerinde etkili olacak şekilde oluşturmuştur. Ayrıca Ukrayna, Batı ile ilişkilerini geliştirerek, Rusya’nın baskılarını dengelemek istemiştir. Ukrayna’nın AB ile olan yakın ilişkisi ve NATO’ya katılma isteği üzerine Rusya, 24 Şubat 2022’de ülkeye askeri operasyon başlatmıştır. Rusya-Ukrayna savaşının oluşumu ve hâlâ sürüyor olması çatışma çözümünün uygulanma adımlarını ve üçüncü tarafların sorunlara, çatışmalara yönelik daha etkili çözümler üretme gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda makale, Rusya-Ukrayna çatışmasının çözümünde üçüncü tarafların diplomasiyi işletme, yaptırım ve tarafsızlık konularında eksik kaldığını ve bu sebeple çatışmanın çözüme kavuşturulamadığını göstermeyi amaçlamakta ve bu çatışmanın çözümüne üçüncü tarafların daha fazla katkı sağlaması için birtakım öneriler sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çatışma Çözümü, Rusya-Ukrayna Savaşı, Arabuluculuk, Üçüncü Taraf Rolü, Barış İnşası

THE VULNERABILITY OF THIRD PARTIES IN CONFLICT RESOLUTION: THE EXAMPLE OF THE RUSSIA-UKRAINE WAR

Abstract

Post-Cold War globalization and increased communication opportunities have not changed the conflict-proneness of international actors. With the transformation of the bipolar system, states have frequently experienced conflicts of interest due to their expansionist policies. This situation has necessitated the development of “conflict resolution” approaches and practices in the international system. In conflict resolution, the role of third parties applied through various methods such as mediation, sanctions and diplomacy are important. The aim of this article is to discuss the role and influence of third parties in the context of conflict resolution, focusing on the case of the Russian-Ukrainian War. The post-Cold War “containment policy” of the Western bloc and Russia’s “near abroad doctrine” have led to the confrontation of these parties. Ukraine has been at the center of increasingly tense relations between the West and Russia. In fact, Russia has shaped its security policies to be effective on countries close to it. Moreover, Ukraine sought to balance Russia’s pressures by improving its relations with the West. In response to Ukraine’s close relations with the EU and its desire to join NATO, Russia launched a military operation in the country on February 24, 2022. The genesis and persistence of the Russian-Ukrainian war highlights the practical steps of conflict resolution and the need for third parties to find more effective solutions to problems and conflicts. In this respect, the article aims to show that third parties in the resolution of the Russia-Ukraine conflict lacked diplomacy, sanctions and impartiality, which is why the conflict could not be resolved, and offers some suggestions for third parties to contribute more to the resolution of the conflict.

Keywords: Conflict Resolution, Russia-Ukraine War, Mediation, Third Party Role, Peacebuilding

* Dr, barlas@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-2932-3941

Giriş

Uluslararası sistem içerisinde yaşanan savaş ve çatışma gibi sert güç kullanımına dayalı olayları durdurmak için arabuluculuk yöntemine sıklıkla başvurulduğu görülmektedir. Arabuluculuk, çatışmalara tarafsız bir şekilde dahil olan üçüncü tarafların, şiddet kullanmadan veya yasal bir sistemin otoritesine başvurmadan, bir bilgi ve sosyal etki süreci yoluyla çatışma çözümünde çatışan taraflara yardımcı olduğu barışçıl bir uyuşmazlık çözümü yaklaşımı olarak tanımlanmaktadır. Çatışanların arabulucuları davet etme veya arabuluculuğu kabul etmedeki amacı, bir çatışmada uzlaşmaya varmak veya en azından buna istekli olduğunu göstermektir (Bercovitch ve Rubin, 1992, s. 2-3).

Savaşlar genellikle tarafların arka planda kalmış, çözümlenmemiş sorunlarının birikmesi neticesinde patlak verdiği için, söz konusu ihtilaf ve çatışmaların ilk önce tarafların bizzat kendi inisiyatifiyle çözüme kavuşturulması gerektiğini varsaymak doğal olacaktır. Fakat düşmanlıktan doğan gerilimler, güven eksikliği, karşılıklı şüphe, önyargılı iletişim ve empati eksikliği gibi sebeplerden ötürü sorunun bizzat çatışmanın taraflarınca çözülmesi kimi zaman mümkün olmamaktadır. Dolayısıyla, uluslararası bir çatışmayı çözüme sürecinde üçüncü taraf müdahalesi genellikle bir zorunluluk hâline gelmektedir. Özellikle sert güç kullanımının görülmediği çatışma durumlarında, devlet konumunda olan üçüncü taraflar uyguladıkları yaptırımlar ile bir bakıma uzlaşımın temelini atabilmektedir. Üçüncü tarafların tutumlarını içeren bu gibi müdahaleler çatışmanın çözümünde etkili olmaktadır.

Uluslararası sistemin Soğuk Savaş sonrası dönüşümü etnik, mezhepsel savaşları daha ön plana çıkartmış ve bu durum çok çeşitli bölgelerde iç savaşa giden sebepleri daha da görünür kılmaya başlamıştır (Fearon, 2017, s. 26). Dolayısıyla, çatışma çözümü ve barış inşası çalışmalarında yakın zamana kadar silahlı çatışmaların ana kaynağı olan iç savaşlara daha fazla odaklanıldığı görülmektedir (Özkeçeci-Taner, 2019, s. 2). Ancak 21. yüzyılda devletler arası savaşların yeniden baş göstermesi, çatışma çözümünün iç savaşların ötesinde bizzat devletler arası çatışmalara odaklı bir konu olarak gündeme gelmesine yol açmıştır. Nitekim, Rusya'nın 24 Şubat 2022'de Ukrayna'yı işgali, Avrupa kıtasında büyük bir endişeye neden olmuştur. Rusya-Ukrayna savaşının şiddeti ve her iki tarafta da büyük can kayıplarına yol açması

taraflar arasındaki karşılıklı uzlaşma teşebbüslerini sonuçsuz bırakmış ve çatışmanın üçüncü tarafların dahil ile çözülmesi gerekliliği doğmuştur.

Ukrayna, kendisinden çok daha büyük ve güçlü bir devlet tarafından tehdit edilmektedir. Rusya ise Ukrayna'nın bağımsız varlığına son vermek suretiyle bu ülkeyi kendi etkisi altına almaya çalışmaktadır. Rusya, Ukrayna'yı "neo-Naziler"den kurtarmak amacıyla hükümeti tasfiye ederek devirmeyi ve liderlerini yargılamayı hedeflediğini ima etmiştir (Berger, 2022). Bununla birlikte Batı'nın Ukrayna üzerindeki askeri varlığını ortadan kaldırarak kendi güvenliğini korumak istemektedir (Mearsheimer, 2014, s. 77-78). Ukrayna'da sivillere ve şehirlere yönelik yapılan saldırılar nedeniyle, bu çatışmalar varoluşsal bir nitelik arz etmektedir. Soğuk Savaş döneminden kalma endişeler güvenlik ikilemine sebep olmuş ve Batı'nın Ukrayna'yı desteklemek suretiyle Rusya'yı zayıflatmaya, varlıklarına el koymaya, uluslararası kurumlardan dışlamaya ve rejim değişikliğine gitmeye niyetli olduğunun değerlendirilmesine yol açmıştır (Benjamin ve Davies, 2022).

Rusya Federasyonu Başkanı Vladimir Putin'in 24 Şubat 2022'de televizyonda yaptığı konuşmada söyledikleri, Rusya'nın Batı'nın Ukrayna'ya desteğini kendi ülkesine bir tehdit olarak gördüğünü açıkça işaret etmektedir (M. Fisher, 2022): "Amerika Birleşik Devletleri [ABD] ve müttefikleri için bu, jeopolitik getirileri aşikâr olan Rusya'yı çevreleme politikasıdır. Ülkemiz için ise bu bir ölüm kalım meselesi, bir ulus olarak tarihi geleceğimizle ilgili bir meseledir". Bununla birlikte ABD, Putin'in otokrasisi ve saldırganlığına karşı çıkararak Ukrayna'da özgürlüğü ve demokrasiyi desteklediğini iddia etmektedir. Buradan da görüldüğü gibi Batılı ülkeler kurallara dayalı uluslararası sistemi savunduklarını ve Rusya'nın bu düzene karşı çıktığını öne sürmektedir. Ayrıca Avrupalı liderler kendilerini, uzun yıllar boyunca Avrupa'da barışın korunmasına yardımcı olan, buldukları toprakların işgaline gerektiğinde güç kullanarak karşı koyan ve bu suretle Avrupa değerlerini ve ilkelerini savunan yöneticiler olarak görmektedir. Fakat tüm bunlara rağmen, tarafların derin anlaşmazlıkları sebebiyle, çatışmanın ilk adımda bizzat taraflar eliyle çözümünün sağlanması çok zor gözükmektedir.

Batı, Ukrayna ve Rusya arasında bir tür uzlaşma mümkün olsa bile, her iki taraf da diğerinin bu anlaşmaya uyacağına güvenmekte zorlanacaktır. Putin savaşın başlangıcından günümüze kadar asıl amacının tüm Ukrayna'yı Batı'dan uzaklaştırarak kendi kontrolü altına almak olduğunu açıkça belirtmiştir. Diğer taraftan çatışmaları durdurmak adına Rusya'ya Ukrayna'nın doğu bölgesini veren herhangi bir çözüm önerisi Ukraynalılar tarafından kabul edilemeyeceği gibi daha fazla parçalanmanın başlangıcı olarak görülecektir. Benzer şekilde, NATO ülkeleri işgalin başlamasından önce bile Kiev'i doğrudan silahla desteklediğinden, Putin'in Ukrayna'nın tarafsızlığına dair bir taahhüdü ciddiye alması zor olabilir. Bu nedenlerden dolayı üçüncü tarafların rolü bu çatışmanın çözümünde çok önemlidir. Bununla birlikte, bu makalede gösterildiği gibi, çatışmanın çözümü konusunda üçüncü tarafların çabaları eksik kalmış ve barışın sağlanmasında henüz yeterli katkı sunulamamıştır. Çatışma çözümüne yönelik adımlarda üçüncü taraflar, savaşın nedenlerini derinlikli bir şekilde analiz etmeli ve soruna ortak noktalara vurgu yaparak yaklaşmalıdır.

Bu çalışma, Rusya-Ukrayna çatışmasının çözümünde üçüncü tarafların uyguladıkları yöntemlerin eksik olduğunu, bundan dolayı çatışmanın çözüme kavuşturulamadığını vurgulamakta ve çözüme üçüncü tarafların daha fazla katkı sunabilmesi için birtakım önerilerde bulunmaktadır. Çalışmanın ilk bölümü; çatışma çözümünün kavramsal çerçevesini ele almaktadır. İkinci bölümde Rusya-Ukrayna arasındaki çatışmanın kök nedenleri ve savaş süreci açıklanmakta, üçüncü tarafların bu çatışmanın çözümünde niçin etkisiz kaldığı ortaya konulmaktadır. Üçüncü bölümde ise üçüncü tarafların (arabulucuların) rolü irdelenerek Rusya-Ukrayna vakasında çatışmanın çözüme kavuşturulması noktasında üçüncü tarafların nasıl daha etkili olabileceklerine dair önerilere yer verilmektedir.

1. Çatışma Çözümü: Kavramsal Çerçeve

Bireysel, iki kişi arasında gerçekleşen çatışmalardan, uluslararası sistemde iki veya daha fazla devlet arasındaki çatışmalara kadar yaşamın bir parçası olan çatışma olgusu, zamanında müdahale ve düzgün analiz yöntemleriyle genellikle şiddete dönüşmeden çözüme kavuşturulmaktadır. Fakat çatışmaların ortaya çıkış sebeplerinin farklılık göstermesi nedeniyle çatışma çözümü kavramını açıklamakta güçlük yaşanmıştır. Bu nedenle çatışma çözümü kavramını tanımlarken farklı disiplinlerin çalışmalarıyla

ortak bir tanımlama yapılmaktadır. Özellikle bu konuda kazanılan deneyimler, çatışma kavramının tanımını oluştururken yardımcı olmuştur (A. Özerdem, 2013, s. 93-94).

Çatışma çözümü kavramı, iki veya daha fazla tarafın anlaşmazlıklarını gönüllü bir diyalog içerisinde çözdükleri ve sonrasında her türlü çatışmayı karşılıklı olarak durdurdukları iletişim içerikli sosyal bir duruma atıfta bulunur (Shonk, 2023). Ayrıca kavram, ortaya çıkan çatışmaların kontrollü bir şekilde analiz edilmesi ve sonrasında ise daha da büyümeden çözülmesi veya şiddete dönüşmüşse kontrol altına alınarak diyalog çerçevesinde barışa kavuşturulması anlamına gelmektedir. Başka bir deyişle çatışma çözümü, çatışmaya neden olan “sosyal, ekonomik, politik ve psikolojik faktörlerin” tespit edilmesi ve bu faktörlere neden olan etmenleri çözümlenerek taraflar arasında kalıcı ve güçlü bir ilişki kurulmasına odaklanmaktadır. Bu bağlamda çatışma çözümüne süreç veya sonuç odaklı herhangi bir yaklaşım disiplinler arası bir tutumu gerektirmektedir (Miller, 2005, s. 25-26).

Bununla birlikte çatışma çözümü, çatışan tarafların birbirlerinin çıkarlarını, ihtiyaçlarını, varlıklarını sürdürme gerekliliklerini ve bakış açılarını tanımalarını içerir. Etkili şekilde sonuç almak adına çözümler, çatışmanın altında yatan nedenleri tespit edebilmeli, karşılıklı olarak tatmin edici ve aynı zamanda sürdürülebilir olmalıdır. Çatışma çözümü; iş birliği, çatışmasızlık, rekabet etmeme ve pozitif toplam yönelimi dahil ancak bunlarla sınırlı olmamak üzere çeşitli çözüm yolları ile de uygulanabilir. Taraflar zaman zaman çeşitli nedenlerle çatışmanın çözümünden ziyade devam etmesini tercih ettiklerinde ciddi zorluklarla karşılaşmaktadır. Bu nedenle, üçüncü tarafların sağladığı güç dengesi, cezalandırıcı uygulamalardan olan yaptırımlar veya tam tersi ödüllendirici uygulamalardan olan teşvikler, çözüme giden yolda kritik olabilir.

Burada temel amaç, silahlı çatışmanın sona ermesinin ardından çatışmaların yeniden başlamaması için eşit ve adaletli bir çözümün sağlanmasıdır. Tarafların güvenliğinin temini ancak böyle mümkün olur. Peter Wallensteen (2007) çatışma çözümünü; “çatışan tarafların temel anlaşmazlıklarının çözüme kavuşturulduğu ve taraflar arasındaki tüm saldırıların sona erdiği bir süreç” olarak tanımlar (s. 8). Bu nedenle,

çatışma çözümü çatışma sonrası ortaya çıkan iç karışıklığı sona erdiren ve anlaşmazlıkları çözen bir anlaşmaya bağlıdır. Böyle bir anlaşmanın tarafları bağlayıcı niteliği ile karar ve geçerliliğine karşılıklı güven duyulması gerekir. Eğer taraflar arasında güven tesis edilmemişse, çatışma çözümü eylemleri bir süre etkili olsa bile uzun vadede etkili olmamaktadır.

Çatışma çözümünü ele alırken aşağıdaki hususlara dikkat etmek gerekmektedir:

- 1) Taraflar çözüm sürecinde iş birliği doğrultusunda birlikte çaba göstermelidir. İş birliği, çatışmayı dinamik bir ortak kazanç güvencesine dönüştürebilir.
- 2) Süreç kapsayıcıdır. Kapsayıcı çözüm süreci tüm tarafların çıkar ve ihtiyaçlarına hitap etmektedir; çatışan tarafların bir araya gelmesini sağlamayı amaçlamaktadır.
- 3) Çatışma çözümünün bir kısmı, tarafların birbirlerinin temel çıkarlarına anlayış gösterdikleri çıkar odaklı bir yaklaşımla yönetilir. Bu nedenle uyuşmazlıklardan çıkarılan çözümler genellikle karşılıklı kaygı ve çıkarların farkına varıldığı ve tarafların ilk pozisyonlarının gözden geçirildiği süreçlerle sağlanır.
- 4) Çatışma çözümünde uygulanan yöntemler büyük önem arz etmektedir. Barış inşası bu eylemlerin sonucuna dayanmaktadır. Çözüm sürecinde şiddet unsurlarına başvurmamak gerekmektedir. Silahlı güç idaresi ile çatışmanın barışa dönüştürülmesi, gelecekte silahlı güce başvurmanın gerekçesini oluşturabilir (Sanson ve Bretherton, 2007, s. 194-200).

Çatışma çözümü eylemleri, çatışan tarafların diyalog kurarak bir orta yol bulmaya çalıştıkları barışçıl bir ilk adımdır. Çatışma çözümünün başlangıcı için ilk etapta çatışan grupların iş birliği ve ortak çabası gerekir; böylece şiddetin sonlandırması için ilk adım atılmış olur. Çatışan grupların silah bırakacakları takvimin belirlenmesi ve bu takvime uymaları sürecin ilerlemesi için elzemdir (Fisas, 2011, s. 90-92).

1.1. Çatışma Çözümünde Uygulanan Araçlar

Uluslararası ilişkilerde çatışma çözümü kavramı, müzakere, arabuluculuk, tahkim ve diplomasi de dahil olmak üzere bir dizi yaklaşım ve tekniği içermektedir. Bu yaklaşımlar, çatışan taraflar arasında iletişimi ve anlayışı kolaylaştırmayı ve

anlaşmazlıklara karşılıklı olarak kabul edilebilir çözümler bulmayı amaçlar (Dağcı ve Çaman, 2012, s. 1139).

Müzakere, anlaşma alanlarını belirlemek ve karşılıklı fayda sağlayacak bir çözüm için çalışmak üzere çatışan taraflar arasında doğrudan görüşmeleri içermektedir. Böylece taraflar birbirlerinden istediklerini elde ederler. Müzakere sayesinde, karşıt ve çatışan gruplar ortak bir paydada buluşmaları için görüşme imkânı yakalarlar (F. Özerdem, 2019, s. 85).

Arabuluculuk, çatışan taraflar arasındaki tartışmaları ve müzakereleri kolaylaştırmak için tarafsız bir üçüncü tarafın katılımını içerir. Dolayısıyla arabuluculuk, özellikle çatışan gruplar ortak bir yol bulamadıkları zaman bir uzlaşmaya varılmasına yardımcı olan üç taraflı bir siyasi süreçtir (F. Özerdem, 2019, s. 10).

Tahkim, bir anlaşmazlığın bağlayıcı bir karar veren tarafsız bir üçüncü tarafa sunulmasını içerir. Özellikle bağlayıcı karar almak için çatışmaya yol açan durumun geçici bir mahkemeye sunulmasını içeren bir uluslararası yargı biçimidir (F. Özerdem, 2019, s. 107).

Diplomasi, çatışma çözümü adına diplomatik söylemlerin ve uzlaşmanın kullanılmasını içermektedir. Uluslararası ilişkilerde etkili çatışma çözümü, diyaloga bağlılık ve anlaşmazlıkları çözmek için barışçıl yolların kullanılmasını gerektirir. Bununla birlikte uzlaşma sırasında çatışan tarafların çıkarlarını ve temel sorunlarını dikkatli bir biçimde analiz ederek, karşılıklı kabul edilebilir çözümler bulmak gerekmektedir.

Tüm bu süreçler ve yöntemler, üçüncü tarafların rolünün ve etkisinin devletler arası çatışmaların çözümünde ne denli önem teşkil ettiğinin bir göstergesidir.

1.2. Çatışma Çözümünde Üçüncü Tarafların Rolü

Çatışma çözümünde aktörler büyük önem arz etmektedir. Bu nedenle çatışmaların çözümü için birtakım yöntemler kullanılmaktadır. Bu yöntemler, zorlayıcı ve zorlayıcı olmayan olarak ikiye ayrılmaktadır. Zorlayıcı olmayan yöntemler temel olarak çatışan aktörler arasındaki çıkar çatışmalarını ortadan kaldırmaya yönelik üçüncü bir taraf

aracılığıyla sağlanan “müzakere veya arabuluculuk”tur. Ancak bazı durumlarda arabuluculuk yönteminin istenen sonuca ulaşmadığı örnekler de mevcuttur. Bu gibi durumlarda üçüncü taraflar zorlayıcı yöntemler kullanarak çatışan gruplara “siyasi, ekonomik ve/veya askeri baskı/teşvik” mekanizmalarını uygulamaktadır. Özellikle sivillere yönelik insan haklarını ihlal eden çatışmaları önlemek amacıyla, Soğuk Savaş sonrası dönemde sert güç kullanımına yönelik yeni müdahale yöntemleri geliştirilmiştir. Bu yöntemlerde üçüncü tarafların rolü büyüktür (Kriesberg, 2008, s. 30).

Üçüncü taraflar; yalnızca devletlerle sınırlı değildir, ayrıca bireyler, sivil toplum kuruluşları veya uluslararası örgütler de çatışma çözümüne dahil olabilmektedir. Dolayısıyla çatışma çözümünde her biri ayrı ayrı güvenilir ortak bir “arabuluculuk” görevini üstlenebilir (Knoop, 2014, s. 3). Üçüncü tarafların resmi katılımından önce, rızası gerekmektedir. Üçüncü taraflar çatışma çözümü için sorunların kök nedenlerini ortaya çıkartarak iki tarafın ortak bir paydada yer almaları için çözüm önerileri sunmaktadır. Bu süreçte bilgi toplamanın yanı sıra, iletişim akışını devam ettiren ve kopmaları önleyen bir arabulucu olarak da hareket edebilirler. Böylece taraflara, çatışmanın çözümüne yönelik tekliflerini veya önerilerini kabul etmeleri için baskı da yapabilirler. Yani temel olarak üçüncü taraf profesyonel becerilere, özgüvene, samimiyete ve dürüstlüğe sahip bir uygulayıcıdır. Ayrıca tarafların gizli eğilimlerini anlayan ve fark eden kolaylaştırıcı bir hakem olmalıdırlar (Fisher, 2009, s. 332). Bunun en önemli sebebi ise elde ettikleri bilgiler sayesinde çatışan taraflar lehine yaptıkları çalışmalarıdır. Bu doğrultuda bu çalışmalara bağlı olarak çatışmayı uzatabilir ya da kısaltabilirler. Arabuluculuk sürecine dahil olan üçüncü taraflar genellikle diyalogların sonuçlarını kontrol edemezler; sadece müzakere sürecinin denetleyicisi olarak hizmet edebilirler. Çatışan tarafların sorunlarını ve endişelerini tespit ederler. Ayrıca öneri ve tavsiyeleri yorumlar ve onları şekillendirirler.

Bir diğer önemli husus ise üçüncü tarafların kim olduklarıyla ilgilidir. Çünkü çatışan her iki taraf ile yapılacak olan pazarlık durumuna nötr bir yaklaşım sergilemeleri gerekir. Ayrıca tam olarak hangi nitelikleri ve menfaatleri dile getirdikleri konusunda dikkatlice düşünmeleri gerekmektedir. Arabulucular, taraflardan herhangi biriyle aynı kimliğe sahip olmamaları ve çatışmada doğrudan bir menfaatlerinin bulunmamasıyla

ayrıt edilirler; aksi durumda arabulucuların çatışmanın bir tarafı hâline gelmeleri muhtemeldir. Bu durum, arabulucuların ilgisiz oldukları veya çatışma alanına girerek hizmet edecekleri somut çıkarları olmadığı anlamına gelmez. Fakat arabulucu devlet ya da kurum daha çok diplomasi yoluyla ilerlediği için çıkarı bir tür motivasyon olarak anlaşılmalıdır. Bu durum bir devletin arabuluculuk sıfatıyla ilerlediği için, arabulucuların motivasyonu Birleşmiş Milletler'in çatısı altında yer alarak kurumsal düzeyde prestij elde etmek olarak ifade edilebilir. Bir devletin/kurumun, arabuluculuk rolünü üstlenmesi bir bakıma ya süreç (örneğin, statüde iyileşme) ya da sonuç (örneğin, güvenlik çıkarlarının iyileşmesi) yoluyla tutumunu göstermesidir. Örneğin devletler, kendi güvenliklerini veya ekonomik çıkarını ilerletmek, nüfuz alanlarını korumak veya artırmak ya da bir ittifakı bir arada tutmaya yardımcı olmak için sıklıkla çatışmalarda üçüncü taraf olarak arabuluculuk yapar (Fisher, 2016, s. 6-7).

Bu süreçte üçüncü taraflar “arabuluculuk, bilgi toplama, yaptırım uygulama ve ayrıca önleyici diplomasi” olmak üzere üç ana görevde yer alabilir. Böylece üçüncü taraflar iletişim sürecini yumuşatır ve aynı zamanda mevcut çatışmanın durumunu değiştirir. Çatışmayı dönüştürmek ve ortaya çıkmasını önlemek için kendilerini devreye sokarlar. Üçüncü taraf olarak katılımları, iki yollu diplomasi veya sorun çözme atölyeleri, kolaylaştırıcı arabuluculuk ve çatışma sonrası eğitim ve rehabilitasyonu içerir. Ayrıca üçüncü taraf müdahiller, tarafların dostane bir çözüm üzerinde anlaşmalarına yardımcı olabilirler (Beriker, 2008, s. 266). Çatışmalar çözüme kavuştuktan sonra ise bir diğer önemli görev olan “barışı koruma misyonuna” dahil olurlar.

Bunların dışında üçüncü taraf “tahkim ve dava” sürecinde de rol oynayabilir. Taraf, söz konusu uyuşmazlığın hem usul hem de “maddi çözümü” konusunda sorumluluk üstlenir. Kazanan ve kaybeden tarafı ya da müzakerenin niteliğini belirleyen -üst hukuk ilkeleri ve normları- doğrultusunda bazı kararlar verir. Ayrıca, üçüncü taraf bilgi aktarımı yoluyla uzlaşmanın değerini etkileyebilir ve bu da etkili bir uzlaşma sonucu yaratmak için teşvik veya cesaretlendirme sağlayabilir. Bununla birlikte, etkin bir müdahalenin, çatışan tarafların “barışçıl” bir çözüm bulmalarını destekleyen “bilgi eşitsizliğini” azaltmaya ya da bilginin eşit dağılımına müdahil olduğunda başarılı olacağı söylenmektedir (Regan ve Aydın, 2006, s. 740).

Üçüncü bir taraf danışman olarak hareket ettiğinde, bir çözüm önermez veya çatışma analizini etkilemez ve sorunları çözmek için herhangi bir motivasyon sağlamaz. Bunun yerine, her iki tarafın da bağlantılarını ve anlayışını geliştirebilir (Fisher, 2012, s. 69). Ayrıca, üçüncü taraflar çatışma içerisinde olanlarla iş birliği yaparak ihtilafli tarafların tutumlarını ve sonuçlarını değiştirebilirler. Böylece, müdahalenin başarılı olması hâlinde bir avantaj, başarısız olması hâlinde ise tam tersi bir durum (kayıp) yaratabilirler. Dolayısıyla, üçüncü tarafların kazanmayı sağlama ve başarısızlığı önleme becerileri müdahalenin akışını belirlemede rol oynamaktadır (Brown, 2004, s. 448).

Ayrıca üçüncü taraflar bütün bunların yanında, tarafların müzakere sürecini yönlendirerek, anlaşmazlık konularını ele almalarını ve uzlaşmaya varmalarını sağlar. Tarafların ihtiyaçlarını ve endişelerini dengeleyerek, adil bir çözüm bulunmasına yardımcı olur. Bununla birlikte taraflar arasındaki iletişimi kolaylaştırır, duygusal gerilimi hafifletir ve tartışma ortamını olumlu bir şekilde yönlendirir. Bu sayede taraflar daha açık ve yapıcı bir şekilde iletişim kurabilirler. Diğer bir önemli etkisi ise çatışmanın içeriği veya çözüm yolları hakkında özel bir bilgi veya deneyime sahipse, tarafları bu konularda yönlendirebilir. Böylece tarafların çıkarlarını eşit şekilde dikkate alır. Bu sayede taraflar arasında güven oluşturabilir ve çatışmanın duygusal yükünü hafifletebilir. Her şeyden önce, çatışmanın bir hukuki veya kurumsal çerçevesi varsa, bu çerçevenin uygulanmasını sağlar. Bu, tarafların anlaşmalarını desteklemek ve çözümün sürdürülebilirliğini sağlamak açısından önemlidir. Ayrıca unutulmamalıdır ki üçüncü taraf, taraflar arasındaki ilişkilerin sürdürülebilirliğini ve gelecekteki iş birliklerini gözeterek çözüm sürecini yönlendirebilir. Sonuçta çatışma çözümü kısa vadede sağlanabilecek bir durum değildir (Ury, 2000, s. 114-115, 180, 189).

Özetle, üçüncü taraflar, çatışma içinde olan tarafların etkili bir şekilde iletişim kurmalarına, ortak bir zemin belirlemelerine ve çatışmaya karşılıklı olarak kabul edilebilir çözümler bulmalarına yardımcı olmak için çeşitli yardım biçimleri sağlayarak çatışma çözümünde önemli rol oynarlar. Üçüncü taraflar arabulucu, kolaylaştırıcı, hakem, barış gücü, kapasite geliştirici ve savunucu olarak hareket etmek

suretiyle şiddetin önlenmesine ve kalıcı barış ve istikrarın desteklenmesine yardımcı olabilirler.

2. Ukrayna-Rusya Savaşı: Kök Sorunlar ve Üçüncü Tarafların Etkisizliği

Çatışma çözümünün uygulandığı ilk aşama, ilk etapta bir çatışmayı önleme girişimidir. Ukrayna örneğinde bunun başarısız olduğunu biliyoruz, ancak neden başarısız olduğunu kısaca gözden geçirmekte fayda vardır. Genellikle herhangi bir çatışmaya giden yolda, olayların gidişatından kaçınmak için kullanılabilir fırsatlar kaçırılır. Çatışmalar, genellikle aktörlerin geliştirdikleri hedefler konusunda dikkatli olmaları, başkalarıyla çatışmaya karşı duyarlı olmaları ve sorunları tartışmaya istekli olmaları sayesinde önlenebilir. Son dönemde gündemde olan Rusya-Ukrayna çatışması sürecinde ise tam tersi gerçekleşmiştir. İki ülke arasındaki kök sorunlara ilaveten süreç dahilinde sağlıklı bir iletişim zemini kurulamaması, Rusya'nın baskı politikalarında ısrarcı olması, Ukrayna'nın Batı ile ilişkilerini geliştirmekteki kararlılığı ve tüm bunlar gerçekleşirken üçüncü tarafların etkisizliği çatışmanın büyümesiyle sonuçlanmıştır.

Ukrayna'nın farklı kimliklere sahip Batı ve Doğu bölgelerine bölünmesinin, yüzyıllar öncesine dayanan tarihi, kültürel ve siyasi kökleri vardır. Ukrayna ve Rusya arasındaki tarihi gerilimler yüzyıllar öncesine ve sorunların temel kökleri kültürel, ekonomik ve siyasi faktörlerin karmaşık bir karışımına dayanmaktadır. Ukrayna, 18. yüzyılın sonlarından 1917 Rus Devrimi'ne kadar Rus İmparatorluğu'nun bir parçasıydı. Bu dönemde Ukrayna, tarımın zorla kolektifleştirilmesi ve Ukrayna dili ve kültürünün bastırılması da dahil olmak üzere önemli siyasi ve kültürel baskılara maruz kalmıştır (Kappeler, 2014, s. 109). Batı ve Doğu Ukrayna arasındaki ayrım, genellikle bölgeler arasındaki dilsel ve etnik farklılıklarla bağlantılıdır. Batı Ukrayna, birincil dilleri olarak Ukraynaca konuşan daha büyük bir etnik Ukraynalı nüfusa sahipken, Doğu Ukrayna, genellikle Rusça konuşan önemli bir etnik Rus nüfusuna sahiptir. Bu dilsel farklılık, her bölgede farklı bir kimlik duygusuna katkıda bulunmuştur (Constantin, 2022).

1991’de Sovyetler Birliği’nin dağılmasının ardından Ukrayna bağımsızlığını kazanmış ve ayrı bir ülke hâline gelmiştir. Ukrayna ve Rusya arasındaki ortak tarih ve geçmişten gelen bağlar neticesinde ikili ilişkilerin gelişmesi, beklenen bir durum olmuştur. Özellikle Rusya’nın, Ukrayna’yı kendi etki alanının bir parçası olarak görmesi nedeniyle Ukrayna Rusya’nın bir parçası olarak algılanmıştır (Masters, 2023). Bu sebeple Ukrayna’nın dış politika yöneliminde bir ikilem ortaya çıkmıştır. Buna göre Ukrayna, birbirine zıtlık teşkil eden “Batı yanlısı” ve “Rusya yanlısı” dış politika anlayışları arasında git gel yaşamıştır. Rusya ve Batı arasında 1990’ların ortalarından itibaren yeniden yükselen bir karşıtlık söz konusudur. Ukrayna hem maddi menfaatleri hem de bağımsız kimliğini tanımlamak noktasında bu karşıtlık sebebiyle arada kalmış durumdadır. Richard Sakwa bu durumu kimlik söylemi çerçevesinden ele alarak i krizin, homojen bir devleti amaçlayan bütünsel milliyetçilik ve ülkenin tarihsel ve etnik çeşitliliğini vurgulayan çoğulculuk gibi iki ideolojik pozisyonun çatışmasından kaynaklandığını savunmaktadır (Sakwa, 2022, s. 14-15). Bundan da te, Soğuk Savaş sürecinde Sovyetler Birliği’nin Ukrayna üzerinde uygulamış olduğu Rus(ya)laştırma politikalarını reddeden, dil olarak Ukraynacayı benimseyen ve Orta Avrupa kültürüne ait olan Batı Ukrayna ile Rusça konuşan ve etnik olarak kendilerini Rus kültürüne ait olarak gören Doğu Ukrayna karşı karşıya gelmiştir. Nitekim, Ukrayna’nın batısında yaşayan kesim Batı taraflı politikalar isterken, doğusunda yaşayanlar ise kendilerini Rusya’ya daha yakın görmüştür (Penkala, Derluyn, ve Lietaert, 2020, s. 133). Bununla birlikte kimlik düzeyindeki sorunun, Doğu-Batı zıtlığına ilaveten hem ulusal hem de uluslararası düzeyde yer alan tüm aktörler arasındaki farklı etkileşimlerden de etkilendiğine dikkat çekmek gerekir (Sakwa, 2022, s. 252-253).

Rusya-Ukrayna savaşının kök sorunlarını irdelerken, Sovyetler Birliği’nin dağılmasının ardından Rusya’nın ve Ukrayna’nın uygulamış olduğu bölgesel politikalara da değinmek gerekmektedir. Rusya 1993 yılında açıkladığı “Yakın evre Doktrini”yle bölgesel güvenlik ve ekonomik politikalarında özellikle Sovyetler Birliği sonrasında bağımsızlığını kazanan devletleri kapsayacak, “Avrasyacı Yaklaşım”ı içeren yaşamsal çıkar alanı ilan etmiştir (Sönmez, 2010, s. 278). Bu süreçte Rusya, temel olarak Rusça konuşan popülasyonun azınlık ve insan haklarının korunması ve çevresindeki ülkelerde ortaya çıkan çatışmaların durdurulması için yeni doktrinler

sunmuştur. Bununla birlikte Rusya gerektiğinde bu bölgelerde kendi ordusundan oluşturduğu “Barış Koruma Gücü”nü kullanarak bir güvenlik kuşağı oluşturma çabasında olmuştur. Rusya, Batı’nın eski Sovyet devletlerine yönelik yayılcı politikalarına karşı sert bir tutum sergilemiş ve bu bölgedeki güç boşluğunun herhangi bir uluslararası örgüt tarafından doldurulmayacağını belirtmiştir (Mearsheimer, 2014). Rusya ayrıca bu politikayla birlikte Start II (Stratejik Silahların Azaltılması Antlaşması) Antlaşması çerçevesinde eski Sovyetler Birliği sahasındaki nükleer silahların azaltılması ve silahsızlanma gibi eylemlerin sağlanması rolünü üstlenmiştir. Ayrıca bölgedeki kimyasal ve biyolojik silahlar ile ilgili anlaşmaların uygulanması ve füze teknolojisi ihracatının kontrol edilmesi için yeni politikalar belirlemiştir (Rubinstein, 1997, s. 43). Buradan da görüleceği üzere Rusya, kendi bölgesel güvenliğini sağlamak ve eski Sovyet devletlerinin kontrolünü kaybetmemek adına birtakım önlemler almıştır.

Bu süreçte Ukrayna ise 5 Aralık 1994 yılında “Budapeşte Memorandumu”nu imzalanmıştır. Amerika Birleşik Devletleri, Birleşik Krallık ve Rusya Federasyonu liderleri, Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşması’na bağlı bir devlet olarak katılımı adına Ukrayna’ya güvenlik güvenceleri vermek üzere Macaristan’ın Budapeşte kentinde bir araya gelmiştir. Budapeşte Memorandumu olarak adlandırılan anlaşmanın imzalanması, Ukrayna’nın eski Sovyetler Birliği’nden miras kalan dünyanın en büyük üçüncü nükleer cephaneliğinden vazgeçmesi ve tüm nükleer savaş başlıklarını sökülme üzere Rusya’ya devretmesi ile sonuçlanan zorlu müzakereleri tamamlamak için önemli bir adım olmuştur. Memorandumu imzalayan taraflar Ukrayna’nın toprak bütünlüğüne ve sınırlarının dokunulmazlığına saygı göstermeyi ve askeri güç kullanımından ya da tehdidinden kaçınmayı taahhüt etmişlerdir (Budjeryn ve Bunn, 2020: 1). Fakat Rusya’nın 2014 yılında Kırım’ı ilhak ederek ve Ukrayna’nın doğusuna saldırarak bu taahhütleri ihlal etmesi, Memorandum’da taahhüt edilen güvenlik güvencesinin anlam ve değerinin yeniden sorgulanmasına yol açmıştır.

Yukarıda vurguladığımız gibi, Ukrayna’nın iç siyasi dengelerinde ortaya çıkan sorunlar (Doğu-Batı yönlü politika çelişkisi) dış politikasını etkilemiştir. Bu durum sadece ülke genelini etkilemekle kalmamış, bu farklılıklar Rusya ve Batı’ya yakınlıkla

ilgili olduğu için siyasi kimlik sorununu da yaratmıştır. Dolayısıyla dış politikada da kimlik sorununa yol açmıştır, çünkü kimlik verili değildir ve inşa edilmesi gerekmektedir. Doğu ve Batı arasındaki gelgitler aidiyet duygusunu zedelemiş, dış politikadaki diplomatik girişimler Batıcılık ve Avrasyacılık arasında sıkışıp kalmıştır (Tecer, 2014: s. 114).

2004 yılına kadar Ukrayna, dış politikasında Rusya ve Batı arasında bir denge politikası kurmaya çalışmıştır. Ancak 2004 yılında yaşanan “Turuncu Devrim”le birlikte Rusya’dan uzaklaşarak, Batı yönlü bir stratejiyi öncelikli hedef hâline getirmiştir. Turuncu Devrim, o dönem gerçekleşen devlet başkanlığı seçimi ile yakından ilgili bir süreçtir. Seçimde Batı tarafından desteklenen Viktor Yuşçenko ve Rus yanlısı olarak bilinen Viktor Yanukoviç rakip olmuşlardır. Bu seçimi, Yanukoviç’in %3’lük bir farkla kazandığı ilan edilmiştir. Bunun üzerine Yuşçenko ve Batı taraftarları Donetsk ve Luhansk bölgelerinde seçimlere hile karıştırıldığı iddia etmiş, Kiev’deki Bağımsızlık Meydanı ve Ukrayna Parlamentosu önünde taraftarlarını gösteri düzenlemeye ve seçimi protesto etmeye teşvik etmiştir. Protestoların büyümesi sonucunda seçimler geçersiz ilan edilmiş ve Aralık 2004’te tekrarlanmış ve bu seçimleri Yuşçenko kazanmıştır. Yuşçenko’nun devlet başkanlığı sırasında Batı yanlısı bir politika tercih edilmiş, fakat Turuncu Devrim sonrasında istikrarın bozulması ve reformların hayata geçirilememesi sorunların giderek daha da büyümesine yol açmıştır. Ayrıca AB’nin üyelik teklifi yerine Ukrayna’yla ikili ilişkileri geliştirmeyi önermekle yetinmesi, 2013 sonrası ortaya çıkan siyasi krizin daha da büyümesinde etkili olmuştur (Tüysüzoğlu, 2011, s. 64-66).

Her ne kadar Turuncu Devrim ile iç siyasi dengeler değişse ve Ukrayna Batı’yla olan ilişkilerini güçlendirmeye çalışsa da hükümet bu anlamda istediği hedefe tam olarak ulaşamamıştır. Ukrayna’da 2010’da gerçekleşen seçimlerde Rusya taraftarı olan Yanukoviç devlet başkanı olarak seçilmiştir. Böylelikle dış politikada yeniden iki taraf arasında siyasi çelişki durumu ortaya çıkmıştır (Kuzio, 2012, s. 407).

Yanukoviç’in 2013’te AB’yle imzalanması beklenen “Ortaklık ve Serbest Ticaret Anlaşmasını” 10 gün kala imzalamaktan vazgeçmesi sonucunda, Rusya-Ukrayna savaşının kıvılcımı ateşlenmiştir. Yanukoviç’in bu anlaşmadan çekilmesinin en büyük nedeni ise Rusya’dan “Avrasya Ekonomik Birliği’ne” üyelik sözü ve ekonomik

yardımlar gibi birtakım teşviklerin gelmesidir. Ayrıca Ukrayna krizi, Rusya ile Batı arasındaki genel mücadelenin Ukrayna'daki yansımasının bir sonucu olarak patlak vermiştir. 2013 yılında Ukrayna Devlet Başkanı Viktor Yanukoviç'in AB ile müzakere etmekte olduğu ekonomik anlaşmayı reddederek Rusya'nın 15 milyar dolarlık karşı teklifini tercih etmiştir. Ancak Yanukoviç'in Rusya yanlısı politikalarını Kasım 2013'te Batı taraftarı vatandaşlar Kiev'de protesto etmiştir. Gösteriler, AB ile yakın bağları destekleyen "Euromaidan" siyasi hareketi tarafından düzenlenmiştir. Giderek artan tepkilere, yolsuzluk ve insan haklarıyla ilgili protestolar da eklenince can kayıpları yaşanmıştır. AB'nin 21 Şubat 2014 tarihinde Devlet Başkanı Yanukoviç ile muhalefet partileri arasında arabuluculuk yapma çabaları, Fransa (Laurent Fabius), Almanya (Frank-Walter Steinmeier) ve Polonya (Radoslaw Sikorski) dışişleri bakanlarının aracılık ettiği "Krizin Çözümüne İlişkin Anlaşma" ile sonuçlanmıştır. Bu anlaşma, diğer hususların yanı sıra, şiddet kullanımından kaçınılmasını, 2004 Anayasası'nın yeniden yürürlüğe girmesini, ulusal birlik hükümetinin kurulmasını, anayasal reform sürecinin başlatılmasını ve Aralık 2014'e kadar cumhurbaşkanlığı seçimlerinin yapılmasını öngörüyordu. Ancak anlaşma 22 Şubat 2014 tarihinde Cumhurbaşkanı Yanukoviç'in ülkeyi terk etmesi ve parlamento tarafından derhal görevinden alınması nedeniyle hiçbir zaman uygulanmamıştır. Yanukoviç'in görevden alınması anayasaya uygun olmamasına rağmen, AB kısa süre içinde yeni hükümeti ve geçici cumhurbaşkanını tanımıştır (Tolksdorf, 2014, s. 113).

Batı'nın desteğini alan yeni hükümet, Rusya ile ilişki kurmayacağını ve bu süreçten itibaren Batı ile olan ilişkilere yoğunlaşacağını belirtmiştir. Fakat bu sefer Ukrayna'nın doğusunda yaşayan Rusya yanlısı vatandaşlar hükümet aleyhine protestolar başlamıştır. Bu protestolar sonucunda Ukrayna'daki ekonomik ve siyasi düzen tamamen altüst olmuştur. Rusya ise yaşanan gelişmeleri kendi lehine çevirmek amacıyla Kırım'a yönelik yeni politikalar uygulamıştır. Rusya'nın Kırım'ı askeri müdahaleyle ilhak etmesi ise Ukrayna krizini tırmanışa geçirmiştir. Kırım'ın ilhakı ile Ukrayna'nın Batı yönlü politika izleme isteğine, Rusya tarafından yakın çevre doktrininde belirtilen güvenlik tehdidine karşı müdahale söylemiyle bir cevap verilmiştir (Treisman, 2016, s. 51).

Rusya'nın yakın çevre politikasında, kendi güvenliği için ve bölgesel politikalar adına Kırım ve burada bulunan Karadeniz filosu çok önemlidir. Çünkü bu bölge hem jeopolitik hem de jeostratejik olarak Orta Asya, Kafkaslar, Karadeniz ve oradan da Akdeniz'e açılan bir yol olması nedeniyle Rusya için vazgeçilemez noktadadır (Clarke, 2019: 18). Kırım krizi sürecinde kurulan Rusya yanlısı hükümet, bağımsız olmak ve Rusya'ya bağlanmak için bir referandum düzenlemiştir. Kırım Özerk Cumhuriyeti Parlamentosunun 16 Mart 2014'te düzenlediği bir halk oylaması sonucu katılımın %83 olduğu referandumda, katılım sağlayanların %97'si Rusya'ya katılma kararı almıştır. Ancak bu referandum uluslararası alanda geçerli kabul edilmemiştir. Buna rağmen Kırım tek taraflı olarak bağımsızlığını ilan etmiştir. Ardından 18 Mart 2014'te Putin tarafından yapılan düzenlemeyle Kırım'ın Rusya'ya bağlanması sağlanmıştır (United Nations, 2014).

Yaşanan gelişmeler üzerine ise AB ve Ukrayna arasında, AB'nin Ukrayna'ya desteği amaçlı "AB-Ukrayna Ortaklık Anlaşması" imzalanmıştır. Ayrıca Kırım'ın işgalinin durdurulması adına Rusya'ya birçok yaptırımda bulunulmuştur. Yaptırımlar, hedef alınan bir hükümet ya da kuruluşun davranışını değiştirmeye zorlamak için kullanılabilen bir ekonomik baskı biçimidir. AB'nin Rusya'ya yönelik yaptırımları mal varlıklarının dondurulması, seyahat yasakları ve ekonomik iş birliğine getirilen kısıtlamalar gibi tedbirleri içermektedir. Yaptırımların Rus ekonomisi üzerinde, özellikle de enerji ve finans alanlarında önemli bir etkisi olmuştur. Yaptırımlar çatışma çözme çabalarında bir araç olabilirken, genellikle çatışmaları çözmenin birincil aracı olarak görülmezler. Yaptırımlar daha ziyade tarafları müzakere masasına oturmaya veya daha geniş bir çatışma çözümü sürecinin parçası olarak belirli koşulları kabul etmeye zorlamak için bir araç olarak kullanılmıştır (Pfeil, 2015, s. 3).

Fakat bu durum Rusya'nın kararını etkilememiş ve çizmiş olduğu planı uygulamaktan alıkoymamıştır. Bu durumda Rusya'ya yakın bölgede bulunan devletler de tavır gösterme bağlamında çekimser kalmıştır. Rusya'nın kurucusu olduğu Şangay İşbirliği Örgütü'nde bulunan üyelerin tutumları buna somut örnek oluşturmaktadır. Sovyetler Birliği zamanındaki baskın atmosferin devam ettiği ve Rusya'nın öncü karar verici olduğu her ne kadar bilinse dahi bu devletler de sıra bize de gelebilir düşüncesi ile arabulucu olma ihtimalini bile üstlenmemişlerdir (Öztopal, 2018, s. 125). Diğer

yandan sadece Batı devletlerini değil Asya devletlerini kapsayan ve çeşitlilik içeren Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Teşkilatı (AGİT) da insan hakları, egemenlik hakları gibi ciddi konuları ele almasına rağmen etkili kararlar alamamıştır. Örgüt, Rusya ve Ukrayna arasındaki durumun daha kötüye gitmemesi için bazı kararlar alsa bile bu kararlar Minsk Protokolü çerçevesinin ötesine geçememiştir.

Rusya-Ukrayna krizinde, sorununun ortaya çıkması ve büyümesi süreçlerinde Batı'nın tepkisi, oynadığı roller ve aldığı kararlardan dolayı daha ön planda olmuştur. Bu süreçte Batı'nın olayları kendi çerçevesine göre yorumladığı ve bir bakıma şekil verdiği aşikârdır. Bunun yanında üçüncü taraf olarak Batı coğrafyası dışındaki devletlerin tutumu da bu çatışma sürecinde önemli yer tutmaktadır. Çünkü aslına bakılırsa uluslararası sistem denildiği zaman zihinde tüm devletlerin kararlarının yansıdığı bir kavram canlanmaktadır. Rusya-Ukrayna çatışmasında kritik nokta olan Kırım'ın ilhak edilmesinde İslam İşbirliği Teşkilatı Batı kadar görünür tepkiler vermemiştir. Bölgede yaşayan ve önemli nüfusa sahip olan Tatarlar düşünüldüğünde Müslüman devletler sadece çağrı yapmakla yetinmişlerdir. Böyle olunca bu devletlerin arabulucu konumu yetersiz kalmış hatta neredeyse hiçbir çözüm önerisi sunulmamıştır.

Rusya'nın Kırım'ı kendisine bağlamasının ardından, Ukrayna karşıtı ayrılıkçı bölgelerde de bu istek giderek büyümüş ve protestolara neden olmuştur. Ukrayna'nın doğusunda bulunan Donbass bölgesindeki Donetsk ve Luhansk eyaletlerinde de protestolar başlamıştır. Aynı Kırım'da olduğu gibi Mayıs 2014'te bu eyaletler de Ukrayna'dan bağımsız olup Rusya'ya bağlanmak için referandum oylaması yapmıştır. Donetsk bölgesinde seçmenlerin yüzde 80'inden fazlası bağımsızlığı desteklemiştir. Luhansk'taki referandumda ise seçmenlerin yüzde 96'dan fazlası bağımsızlığı desteklemiştir. Fakat bu referandum sonuçları Ukrayna, Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa Birliği ülkeleri de dahil olmak üzere hiçbir hükümet tarafından resmi olarak tanınmamıştır (Macfarquhar, 2014).

Ukrayna hükümeti ile Donbass bölgesindeki ayrılıkçılar arasındaki çatışmalar 2015 yılının Şubat ayına kadar devam etmiştir. Yaşanan çatışmaların sona ermesi ve ateşkes

ilan etmek adına, Minsk Protokolü imzalanmıştır. Minsk Protokolü olarak bilinen ilk anlaşma 2014 yılında Ukrayna, Rusya ve AGİT'ten oluşan Ukrayna Üçlü Temas Grubu tarafından Fransa ve Almanya liderlerinin arabuluculuğunda Normandiya Formatı olarak adlandırılan bir formatta hazırlanmıştır. Belarus'un Minsk kentinde yapılan kapsamlı görüşmelerin ardından anlaşma 5 Eylül 2014 tarihinde Üçlü Temas Grubu temsilcileri ve statüleri tanınmaksızın kendilerini bağımsız ilan eden Donetsk Halk Cumhuriyeti (DPR) ve Luhansk Halk Cumhuriyeti (LPR) liderleri tarafından imzalanmıştır. Fakat bu protokol, çatışmaları durdurmakta başarısız olmuş ve bu nedenle 12 Şubat 2015 tarihinde "Minsk II" adlı gözden geçirilmiş ve güncellenmiş bir anlaşma daha imzalanmıştır. Anlaşmada ateşkesin sağlanması için tüm ağır silahların geri çekilmesi kararı alınmıştır (United Nations, 2015). Ancak bu anlaşma her iki tarafça da sıklıkla ihlal edilmiştir. Çatışmaların çözümünde, temel nedenler gözardı edildiğinde ve taraflar arasında ortak bir paydada buluşmadığı takdirde bu tarz çatışmaların tekrardan başlaması kaçınılmazdır. Minsk protokolü, Rusya-Ukrayna arasındaki çatışma için alınan kararların aslında geçici olduğunu gösteren ve ayrıca üçüncü tarafların somut çözüm ortaya koymadan sorunların bittiğine dair bir düşünce ile hareket ettiklerini ima eden bir belge niteliğindedir. Yaşanan olayların sonrasında barışı sürdüremeyen anlaşmalara bir örnektir. Ateşkes uygulansa dahi çatışma çözümünde sürdürülebilirlik gerçekleşmemiş, barış için samimi tutum sergilenmemiş ve taraflar masaya oturmamıştır.

Rusya'nın Kırım'ı ilhakından sonra Ukrayna'nın Batı ile olan ilişkilerine daha fazla önem vermesi ve sonrasında özellikle NATO'yla olan ilişkileri, Rusya'nın kendi sınır güvenliğinin tehdit edildiğini beyan etmesine sebep olmuştur. Rusya, Ukrayna'nın Minsk Anlaşması'nı ihlal ettiğini öne sürerek Ukrayna'nın doğusundaki ayrılıkçı hareketleri desteklemeyi sürdürmüştür. Rusya, 2021 yılının Nisan ayında Ukrayna sınırına tatbikat amacıyla askeri sevkiyat başlatmıştır. Rusya'nın, Ukrayna sınırına, özellikle Kırım ve Donbass bölgesine yaklaşık 180 bin asker yığması ve NATO'nun Ukrayna krizi nedeniyle bölgeye asker ve silah sevkiyatını yoğunlaştırması gerilimin tırmanmasına yol açmıştır (BBC, 2021).

Rusya, NATO'nun uygulamış olduğu askeri sevkiyatları ve yayılcı politikaları bir tehdit ve çevreleme politikası olarak algılamaktadır (Harris, 2022). Bu sebeple askeri

sevkiyatlara devam etmiştir, ancak bu durum uluslararası sistemde yeni güvenlik ikilemelerine ve huzursuzluğa sebep olmuştur. Yaşanan krizin daha fazla büyümemesi ve önlenmesi adına, Rusya ve Ukrayna arasında arabuluculuk yapacak, her iki devletle ilişkileri iyi olan tarafsız bir hakem olarak Türkiye Kasım 2021’de arabuluculuk teklifi yapmıştır (TRTHaber, 2021). Ancak uluslararası sistemde ortaya çıkan bu krizin, daha büyük çatışmalara dönüşmeden çözüme kavuşturulmasına yönelik yapılan diplomatik girişimlerde de pozitif bir ilerleme sağlanamamıştır. Donbass bölgesindeki çatışmaların tekrardan alevlenmesi ve Putin’in 21 Şubat 2022’de Donbass bölgesinde bulunan Donetsk ve Luhansk’ın bağımsızlığını tanıdığını açıklaması durumu daha da çözümlenemez bir hâle getirmiştir (BBC, 2022).

24 Şubat 2022’de Putin, yapmış olduğu konuşmada 2015 yılında imzalanan Minsk Protokolü’nün geçersiz olduğunu söylemiş ve bağımsızlığını kabul ettiği bölgede askeri operasyon başlattığını duyurmuştur. Böylece iki devlet arasındaki kriz bir savaşa dönüşerek çözümün giderek zorlaştığı bir durum hâline gelmiştir. Putin bu müdahalenin “özel askeri operasyon” olduğunu dile getirerek bunun bir işgal olmadığını iddia etmiştir. Putin, bu “özel askeri operasyon”un temel hedefinin Ukrayna’nın silahsızlandırılması ve bölgenin Rus otoritesine karşı çıkan “Neo-naziler”den temizlenmesi, böylece Rusya’nın güvenliğinin tesis edilmesi olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca çatışmaların durması için birtakım koşullar sunmuştur (Aljazeera, 2022). Buna göre;

- 1) Ukrayna NATO’ya üye olmayacak ve tarafsızlık pozisyonunu koruyacak,
- 2) Kırım Rusya’nın bir toprağı olarak tanınacak,
- 3) Donetsk ve Luhansk Halk Cumhuriyetleri’ne bağımsızlık verilecek,
- 4) Ukrayna askerden arındırılacak ve silahsızlandırılacak,
- 5) Ukrayna, Putin’in Ukrayna yönetimi hakkındaki önceki sözlerine dayanarak esasen bir hükümet değişikliği anlamına gelecek olan bir “denazifikasyon” sürecinden geçecek,
- 6) Rusça Ukrayna’nın ikinci resmi dili olacak ve kullanımını yasaklayan tüm yasalar yürürlükten kaldırılacak (Marca, 2022)

Putin'in belirtmiş olduğu bu koşullara göre, Rusya yalnızca Donbass bölgesini değil bunun ötesinde Ukrayna'yı tamamen kendi kontrolü altına almak istemiştir. Elbette bu koşullar altında Ukrayna'nın çatışma çözümüne pozitif bir şekilde yaklaşmayacağı da anlaşılmaktadır. Sonuçta atışma çözümü kuramlarına göre, çatışmaların çözüme kavuşabilmesi için öncelikle her iki tarafın ortak bir söylemde bir araya gelmesi, gerekirse kendilerinden taviz vermesi gerekmektedir. Fakat Rusya'nın sert tutumu bu çatışmaların çözüme kavuşup, barış inşasının sağlanmasına olanak sağlamamaktadır. Rusya ve Ukrayna atışmanın iki tarafı olarak birbirlerinin çıkarlarını tam olarak görmemiş ve aslında bu çıkarları kabul etmemiştir. Çatışma zm kavramında tarafların birbirine olan yaklaşımı odak noktayı oluşturduğu için öncelikle bu adımın sağlam atılması bu açıdan önem taşımaktadır. atışmanın oluşmasının ardından üçüncü taraflar birey ya da kurum olarak önerilerini ortaya koymuşlardır.

Rusya-Ukrayna savaşının ortaya çıkmasının ardında birden fazla karmaşık faktör bulunmaktadır ve üçüncü tarafların müdahale edememesi veya çatışmayı engelleyememesi de çeşitli nedenlere dayanmaktadır. Öncelikle Ukrayna ve Rusya arasındaki ilişkiler, tarihsel olarak karmaşık ve derin köklere sahiptir. Sovyetler Birliği döneminden bu yana süregelen tarihi, kültürel ve siyasi faktörler, iki ülke arasında anlaşmazlıklara yol açmış ve çatışma riskini artırmıştır. Rusya'nın Sovyetler Birliği'nden gelen tarihsel bütünlük vurgusu ve Ukrayna'nın Batı'ya dönük olması taraflar arasındaki duvarı oluşturmuştur. Jeopolitik çıkarlar bir diğer nedeni oluşturmuştur. Hem Ukrayna hem de Rusya, jeopolitik olarak önemli bölgelerde bulunmaktadır. Bu nedenle, üçüncü tarafların da içinde yer aldığı uluslararası oyuncular, çatışmanın ortaya çıkmasında veya çözülmesinde kendi çıkarlarını dengelemek durumunda kalmışlardır. Diğer taraftan çatışma çözümüne yönelik kavramlar teorik çerçevede kolay gibi gözükse bile özellikle uluslararası ilişkilerde var olan karmaşıklıklar, üçüncü tarafların çatışmayı etkili bir şekilde çözmesini zorlaştırmıştır. Farklı ülkelerin farklı politika ve çıkarları, uluslararası iş birliğini engelleyebilir. Bu durum ise diplomatik iletişim eksikliğine veya taraflar arasındaki güvensizlik, çatışmanın tırmanmasına ve uluslararası müdahalenin etkisiz kalmasına neden olabilmektedir.

Bunun yanında uluslararası örgütlerin (örneğin BM veya AB gibi) çatışmaları çözme yetenekleri sınırlı olabilir. Üye ülkeler arasındaki anlaşmazlıklar veya çatışan çıkarlar, bu örgütlerin etkin çözümler sunma yeteneğini sınırlayabilir. Üçüncü tarafların çatışmayı engellemek adına askeri müdahale veya baskı yöntemleri gibi sert güç kullanmaları da çatışmanın tırmanmasına veya çatışma riskini artırmasına yol açabilir. Ayrıca, tarafların birbirlerine yönelik tehdit algıları da çözüm sürecini zorlaştırabilir. Yine çatışmanın bölgesel ve yerel dinamikleri, üçüncü tarafların etkisini sınırlamaktadır. Bölge ülkeleri ve etnik gruplar arasındaki ilişkiler, dış müdahalenin etkisini kısıtlamaktadır. Üçüncü tarafların Ukrayna-Rusya savaşını engellemekte veya çözüme başarısız olmalarının arkasında yatan nedenler oldukça karmaşıktır ve uluslararası politika, güvenlik, diplomasi ve çıkar dengeleri gibi bir dizi faktörü içermektedir. Bu nedenle bir sonraki bölümde birtakım öneriler ışığında bahsedilecek olan, üçüncü tarafların çatışma çözümü çabaları kısa vadede başarısız olmuş ve çatışmalar engellenememiştir.

3. Rusya-Ukrayna Savaşı'nda Üçüncü Taraflar ve Çatışma Çözümü Önerileri

Rusya-Ukrayna savaşına üçüncü aktörlerin katılımı, çatışmanın çözüm sürecine tarafsızlık, arabuluculuk becerileri, deneyim, kaynaklar ve uluslararası meşruiyet getirmeleri bakımından hayati önem taşımaktadır. Bu aktörlerin katkıları diyalogun teşvik edilmesine, ortak bir zemin bulunmasına ve çatışmanın barışçıl çözümüne giden yolun kolaylaştırılmasına yardımcı olabilir. Fakat her ne kadar üçüncü taraflar çözüm önerilerinde bulunsalar bile, o sırada yaşanan yeni gelişmelerin yaşanması ve aslında temel sorunların nedenleri çözümlenmeden önerilerde bulunulması arabulucuların etkisiz kalmasına neden olmuştur.

Çatışma çözümünün temel amaçlarından biri, daha önceki çatışmalarda işe yarayan önerilerden ders çıkarmak ve bu dersleri mevcut ve yeni çatışmalara uygulamaya çalışmaktır. Bu nedenle çatışma çözümüne dahil olan üçüncü tarafların, geçmişte başarılı olan önerilerin analizini yapıp yeni çatışmalara uyarlamaları önemlidir. Kent Üniversitesi Çatışma Analizi Araştırma Merkezi direktörü “Neophytos Loizides”,

Rusya-Ukrayna çatışmasının çözümü için birtakım önerilerde bulunmuştur (Loizides, 2022). Bu önerileri hazırlarken diğer çatışmalarda uygulanmış çatışma çözümü ve barış inşası unsurlarından yararlanmıştır. Bu öneri taslaklarının elbette hazırlanmasından günümüze kadar yaşanan olaylar ve Rusya-Ukrayna savaşı dikkate alındığında bu önerilerin güncellenmesi gerekecektir. Bununla birlikte plan, kabul edilmesi için tarafların mevcut pozisyonlarının ve çerçevelerinin değişmesi gerekse de her iki tarafın da temel çıkarlarını karşılama değerine sahip olacak sistematik birtakım öneriler içermektedir.

Çatışmaya birey olarak üçüncü taraf konumuyla yaklaşan Loizides'in çatışma çözümüne yönelik önerilerine göre, çözüm için öncelikle birtakım ön koşulların sağlanması gerekmektedir. Buna göre derhal ateşkes ilan edilmeli ve 24 Şubat 2022'deki sınırlara geri dönülmeli, geniş kapsamlı, çok bölgeli ve çok etnikli Ukrayna'ya bağlılık sağlanmalı ve son olarak kapsamlı bir çatışma çözümünü amaçlayan, çok taraflı çapraz müzakereler düzenlenmelidir. Bununla birlikte zarar gören altyapı ve binaların yeniden işlevsel hâle getirilmesi için yeniden yapılandırma fonlarının kurulması gerekmektedir (Loizides, 2022). Loizides, üçüncü bir göz olarak olaya yaklaşırken Rusya ve Ukrayna arasındaki durumu yeni bir olay gibi değerlendirmiştir. Bu değerlendirme, yaşanan çatışmanın derinliğine sığ bir bakış açısı getirmekle birlikte çatışma çözümündeki tarafların çıkarlarının daha derinlemesine düşünülmesini gerekli kılmaktadır. Üstelik, üniversite kurumunda çalışan birisi olarak önerisinin daha etkili olması adına sivil toplum kuruluşları ile hareket edebilir ve bunlarla fikir alışverişinde bulunarak alternatif çözümler üretebilirdi.

Bir diğer önemli öneri ise bölgesel düzenlemeler üzerine atılmıştır. Donetsk ve Luhansk bölgeleri için Ukrayna içerisinde özerk statü ya da Kosova'da olduğu gibi geçici statü düzenlemesi ve önümüzdeki beş yıl içerisinde müzakere edilmesi gerekmektedir. Sonrasında ise çevredeki belediyelerin yeni Donetsk ve Luhansk bölgelerine katılmalarına yeni referandumlar yoluyla ve özerk statü kabul edildikten sonra izin verilmesi bölgedeki tansiyonu azaltacaktır (İspanyol özerklik modeli). Kırım ile Ukrayna arasında, aynı İrlanda Cumhuriyeti/Kuzey İrlanda modelinde olduğu gibi güçlü ekonomik bağlara sahip ortak egemenlik-çifte vatandaşlık ve serbest seyahat/ticaret anlaşmasının yapılması gerekmektedir. Bununla birlikte rıza ilkesi

düzleminde, yani Kırımlıların gelecekte yapılacak bir referandumda Ukrayna'ya yeniden katılıp katılmamasına yönelik bir sonuç önem arz etmektedir (örneğin, Ukrayna parlamentosu ve siyasi otoritelerinin davetini takiben 15 yıl içinde) (Loizides, 2022). Bölgesel düzenlemeler siyasi kurumların işlemesi açısından faydalı öneriler olarak değerlendirilebilirken Kosova'ya uygulanan geçici statü önerisi başka sorunlara gebe olabilir ve çatışmanın boyutunu derinleştirebilir.

Çatışmaların yeniden başlamaması adına ise Bosna'da olduğu gibi geniş yetkilere sahip karşılıklı olarak kabul edilmiş bir BM barış misyonunun görev alması gerekmektedir. Fakat çatışmanın en büyük etmenlerden olan Ukrayna'nın NATO'yla olan ilişkileri durdurulmalı, mevcut olan anlaşmaların (Budapeşte memorandumu) ve siyasi garantilerin (AB üyeliği yoluyla) yinelenmesi gerekmektedir (Burchard, 2022). Bölgesel güvenliğin sağlanması ise Donetsk ve Luhansk'ın kendi karma etnik kökenli güvenlik/polis güçlerine sahip olmasıyla çözümlenecektir (örn. ABD/İrak). Ayrıca dil sorunu ile ilgili bir çözüm olarak iki dilli bir sisteme geçilmesi yani Kanada modelinde olduğu gibi Ukraynaca/Rusça kullanılması önerilmekte ve Ortak Kültürel Miras Komitesi'nin kurulmasının çatışmaları azaltacağı düşünülmektedir.

Bir başka öneri ise İtalyan hükümetinden gelmiştir. Çatışmanın sona erdirilmesi için dört maddelik bir plan önermiş ve bu plan Mayıs 2022'de BM Genel Sekreterine sunulmuştur. Plan (1) ateşkesi, (2) Ukrayna'nın tarafsızlığı ve AB üyeliğini, (3) Donbass ve Kırım için özerklik anlaşmalarını, (4) Rusya'nın 24 Şubat öncesi sınırlara çekilmesini ve Batı'nın Rusya'ya uyguladığı yaptırımların hafifletilmesini içeren bir Avrupa güvenliği anlaşması öngörmektedir. Plan hem Ukrayna hem de Rusya tarafından reddedilmiş ve İtalya Dışişleri Bakanı ise zamanın olgunlaşmadığını söyleyerek teklifi geri çekmiştir geçmiştir (Alcaro ve Mikhelidze, 2022). İtalya'nın bu önerileri bir bakıma uluslararası sistemin düşünce yapısını yansıtan bir parça özelliğini taşımaktadır. Şöyle ki Ukrayna ve Rusya çatışmasının anlaşılması ve büyümemesine dair uluslararası sistem, olaya dikkatle yaklaşmamış ve çözüm yollarını uygulamakta geç kalmıştır. Arabulucu olan aktörlerin bu sistemin bir parçası olması ve buna uygun hareket etmeleri kaçınılmaz olduğundan suni bir tutum oluşmakta gerçek çözüm sistem içerisinde ufalanmaktadır.

Bir diğerk önemli taraf ise Türkiye olmuştur. Her iki ülke ile ilişkilerini diplomatik olarak pozitif bir şekilde sürdürmeye çalışan Türkiye, ilk olarak Kasım 2021’de arabuluculuk çağrısında bulunmuştur. Bu çağrı üzerine 10 Mart 2022 yılında Antalya Diplomasi Forumu’nda Rus ve Ukrayna heyetleri bir araya gelmişlerdir. Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu bu görüşmede her iki tarafı dinleyerek, tarafların talepleri ve ihtiyaçlarının neler olduğunu gözlemlene imkânı yakalamıştır (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2022). Çatışmaların üçüncü taraflarca analiz edilmesi, çatışma çözümü için ortak bir diyalog ortamının şekillenmesi için önemlidir. Ancak Antalya’da yapılan bu görüşmeler somut bir çözüme ulaşılammamıştır.

Ukrayna hükümeti 29 Mart 2022’de gerçekleşen İstanbul görüşmelerinde ise 10 maddelik bir barış planı önermiştir. Ukrayna, uluslararası güvenlik garantileri karşılığında tarafsızlığı ve herhangi bir ittifaka bağlı olmamayı kabul edeceğini belirtmiştir. Ayrıca Türkiye’nin de dâhil olduğu 11 ülkeden (Rusya, Büyük Britanya, Çin, ABD, Fransa, Türkiye, Almanya, Kanada, İtalya, Polonya ve İsrail) oluşan bir garantör ülkeler grubu görmeyi arzu ettiklerini belirtmiştir. Ukrayna, Garantör güçlerin rızası olmadan topraklarında askeri tatbikat gerçekleştirmeyecektir. Ayrıca yabancı birliklere ya da üslere ev sahipliğı yapmayacaktır. Ukrayna ve Rusya, Kırım ve Donbass’ın geleceğı konusunda, bu meselelerin 15 yıl içinde çözüme kavuşturulması amacıyla ikili görüşmeler yürüteceklerdir (Meduza, 2022). Fakat Zelenskiy bu önerileri, Bucha’daki katliamın ortaya çıkmasının ardından geri çekmiştir. Garantör devletler burada üçüncü taraf olarak onlara verilen statüyü sorun çözmeye çalışmaktan ziyade Rusya’nın saldırı ihtimalini düşünerek kendi güvenlik endişelerini öne çıkartmak için kullanmaya meyletmışlerdir. Aslında her bir ülke kendi sorunlarını ön plana çıkarmak yerine koruyucu sıfatına odaklanmalı ve bunu Rusya’ya karşı güç birleşmesi olarak değil barışı-düzeni korumaya çabalayan birlik niteliğinde gerçekleştirmelidir.

Türkiye’nin Rusya-Ukrayna savaşında uzlaştırıcı olarak bir diplomatik girişimi ise Eylül 2022’de yaşanan esir krizinde olmuştur (Time, 2022). Özellikle üçüncü Cenevre Sözleşmesi’nde yer alan harp esirlerine yapılacak muameleye ilişkin sözleşme uyarınca, çatışma ve savaşlarda üçüncü taraflar bir güvenlik koridoru oluşturarak bu esirlerin değış-tokuş yapılmasına olanak sağlamaktadır. Her ne kadar Türkiye her iki

tarafı tarafsız bir ortamda bir araya getirmeye çalışsa bile, uygulamış olduğu diplomatik faaliyetler yalnızca günümüzde ortaya çıkan sorunları gidermeye yönelik olmuştur. Ancak çatışmaları durdurmak için yeterli diplomatik ortam sağlanamamıştır.

Türkiye, çeşitli yollarla girişimde bulunmaya çalışmış ve girişimleri bu çatışma için yeterli olmamıştır. Türkiye'nin arabuluculuk çağrısı ve denge siyaseti izleme tutumu üçüncü taraf olarak tutarlı bir siyasi karar olarak görünse bile uluslararası olayların gelişimi bu kararın zayıflamasına neden olmuş ve Türkiye'nin tavrını etkili şekilde ortaya koymasını engellemiştir. NATO'nun bünyesine dahil olmak isteyen ülkeler (İsveç, Finlandiya) ve bunların Türkiye'deki terör faaliyetlerine yaklaşımları Türkiye'nin Rusya'ya yakın durma ihtimalini artırmıştır. Bununla birlikte Ankara ve kamuoyunda Batı'ya karşı güven sorunu yaşansa dahi Türkiye'nin NATO'daki üyeliğinin sorumluluğu Rusya ve Ukrayna arasındaki çatışmada sert tavır koyma konusunda ya da etkili karar vermede temkinli yaklaştığını göstermektedir. Bu doğrultuda Türkiye, NATO içerisindeki yeni üye girişimlerine yönelik objektif tutumunu koruyup Batı'nın Rusya'ya karşı olan politikalarının sonuçlarını gerçekçi şekilde ortaya koyan üye rolünde olmalıdır. Böylece, çekimser tavrından dengeleyici güç olma ve üçüncü taraf olarak etkinliğinden söz edilebilir.

Bu çatışma çözümüne yönelik girişimler çoğunlukla çatışmanın başlangıcında ihtilafli olan konularla ilgilidir. Ancak çatışma süresince yeni sorunların ortaya çıkması, çözümün giderek olanaksız hâle gelmesine neden olmaktadır. Özellikle Rusya'nın sivillere karşı uygulamış olduğu savaş suçları, sivillerin yerlerinden edilmesi ve büyük çaplı maddi hasardan sorumlu olması, Ukrayna'nın Donbass'taki müdahaleleri ve Rus topraklarına saldırıları gibi sebepler her iki tarafı da çözümden giderek uzaklaştırmaktadır. Adaletin yerine getirilmesi için savaş suçları mahkemelerinin faaliyet göstermesi ve her iki tarafın da işledikleri savaş suçlarından dolayı hesap vermesi doğru görünmektedir. Aynı ilke doğrudan müdahalede bulunan diğer devletler için de geçerlidir. Örneğin, Nordstream doğalgaz boru hattının tahrip edilmesi uluslararası bir komisyon tarafından soruşturulmalı ve sorumlu bulunan devletlerin zararı ödemesi istenmelidir. Ancak barış anlaşmalarında genellikle barış talepleri ile adalet taleplerinin dengelenmesi ve tazminatların yeni savaşları başlatma riskini

önlemek için bağışçıların yeniden inşa masraflarını karşılaması gerekmektedir (Miall, 2023, s. 13-14). Bir çatışma yaşanırken, arabulucular (üçüncü taraflar) çözüm ve sonuca ulaşmak adına çatışmanın bir tarafından diğerine göre daha fazla beklenti içerisine girmektedir. Bu durumun istemeden dahi yapılması üçüncü tarafların gereken objektiflikten uzaklaşmasına sebep olabilir. Çözüm süreci adımlarının oluşumu ve değerlendirmenin sonuca ulaşabilmesi için tarafsızlık gerekli bir unsurdur.

Üçüncü tarafların Rusya-Ukrayna savaşı gibi uluslararası çatışmalarda tarafsız davranması sürecin barışa evrilmesi için gereklidir. Tarafsız bir pozisyon, üçüncü tarafların diplomatik itibarını korumalarına yardımcı olması için önemlidir. Çünkü taraflı bir tutum almak, diğer taraflarla olan ilişkileri zedeleyebilir ve gelecekteki diplomatik girişimleri olumsuz etkileyebilir. Bununla birlikte tarafsızlık, taraflar arasında yürütülen çözüm sürecinin güvenilirliğini artırabilir. Tüm tarafların adil bir şekilde ele alındığı ve tarafsız bir aracının arabuluculuğunu yaptığı bir süreç, sonuçların daha kabul edilebilir olmasına yardımcı olabilmektedir. Özellikle barış inşasının teşviki için tarafsız bir üçüncü taraf, çatışmanın sona erdirilmesi ve barışın sağlanması konusunda daha etkili bir aracı olabilir. Taraflar arasındaki güveni artırabilir ve tarafların taleplerini daha adil bir şekilde ele alarak kalıcı bir çözümün bulunmasına yardımcı olabilir. Sonuçta unutulmamalıdır ki taraflı bir yaklaşım, diğer ülkeleri de çatışmaya çekebilir ve çatışmanın daha da genişlemesine neden olabilir. Tarafsızlık, bölgesel istikrarı ve uluslararası güvenliği korumak için önemlidir. Elbette bu tutumu sergilerken, uluslararası hukukun ve insan haklarının üstünlüğünü vurgulamak gerekmektedir. Bu, çatışmanın çözümünde adil ve hukuki bir temel oluşturulmasına yardımcı olması adına önemlidir. Diğer yandan ise tarafsız bir aracı, taraflar arasında uzlaşma ve ortak çıkarlarını bulma konusunda daha fazla imkân yaratabilir. Tarafların farklı perspektifleri ve talepleri daha iyi dengeleyebilir.

Üçüncü taraflar kimi durumlarda çatışmaları durdurmak adına yaptırım yoluna da başvururlar. Yaptırımlar, hedef alınan bir hükümet ya da kuruluşun davranışını değiştirmeye zorlamak için kullanılabilen bir ekonomik baskı biçimidir. Yaptırımlar çatışma çözme çabalarında bir araç olabilirken, genellikle çatışmaları çözmenin birincil aracı olarak görülmezler. Daha ziyade, yaptırımlar genellikle tarafları müzakere masasına gelmeye veya daha geniş bir çatışma çözümü sürecinin parçası

olarak belirli koşulları kabul etmeye zorlamak için bir araç olarak kullanılır. AB'nin Rusya'ya karşı uyguladığı yaptırımlar, Rusya'ya davranışlarını değiştirmesi ve Ukrayna'nın egemenliğine saygı göstermesi için baskı yapmayı amaçlayan çeşitli tedbirlerden biri olmuştur (Caprile ve Delivorias, 2023).

Yaşanan çatışmalarla birlikte Rusya'nın savaş tazminatı ödemesi ve giderek daha sert ekonomik yaptırımlarla yüzleşeceğini söylemek mümkündür. Rusya, 2014 Kırım ilhakından günümüze kadar dünyanın en fazla yaptırıma (toplam 15 bin 311) uğrayan ülkesi hâline gelmiştir. 2014-2022 arası Rusya, 2 bin 695 yaptırıma maruz kalyorken, Şubat 2022 saldırıları sonrası ek 14 bin 887 yaptırımla zirveye oturmuştur (Castellum, 2023). Rusya'nın savaşı durdurması adına üçüncü taraflar bu sert önlemleri de almak durumunda kalmışlardır. Bu ülkelerden en fazla yaptırım uygulayan ülke olarak ABD 3152 yaptırım uygulamıştır, onu 2252 yaptırımla İsviçre, 2237 yaptırımla Canada, 1759 yaptırımla Avrupa Birliği ve 1757 yaptırımla İngiltere izlemiştir (Castellum, 2023). Ayrıca bu ülkelerin yanında Japonya (1123), Avustralya (1335) ve Fransa da (1693) yaptırımlarda bulunmuştur (Castellum, 2023). Yapılan bu yaptırımlarla Rusya'yı ekonomik olarak zor durumda bırakarak uzlaşmaya zorlanacağı bir diyalog ortamının yaratılması amaçlanmaktadır.

Avrupalı devletler, Donbass ve Kırım dikkate alındığında duruma daha çok ticari ve ekonomik ilişkiler üzerinden yaklaşım göstermiştir. Bu bağlamda özellikle doğal gaz açısından Rusya'ya bağımlı olmaları Rusya'nın bölgesel otoritesinin devam etmesine ve bunun artmasını sağlamıştır. Doğal gaz bağımlılığı bir bakıma bu otoriter tutumun ticaret yoluyla değişebileceği düşüncesini doğurmuş ve Avrupa'yı yanılığa sürüklemiştir. Bunun en somut örneği yaptırımların Rusya'nın izlediği politikaların değişmesinde çok etkili olmadığıdır. Üstelik Avrupa'nın kendi içerisinde yaşadığı Avrupa'nın ön plandaki devleti kim olacak endişesi ve bu endişe ile gelen AB içerisindeki sessiz rekabet Rusya'nın yarattığı tehlikenin ilerlemesini arka planda bırakmıştır. Bu duruma İngiltere'nin AB'den ayrılma sürecinin ardından Fransa ve Almanya'nın AB'yi temsil etme girişimleri örnek oluşturmaktadır. Ayrıca AB'nin geldiği bu nokta NATO'nun ön plana çıkmasını ve askeri girişimlerin ağırlığını hissettirmiştir. Böylece ABD'nin uluslararası alanda baskın olma geleneğini

canlandırmıştır. Böyle bir durum Soğuk Savaş öncesi ve sürecindeki askeri tehdit, sınır güvenliği gibi sorunların yeniden konuşulmasını gündeme getirmekle kalmamış aynı zamanda benzer olayların yaşanmasıyla bir kısır döngüye girilmesi ihtimalini de kuvvetlendirmiştir. Bununla birlikte, Çin uluslararası alanda Batı ve Rusya saflarında dengeleyici nitelikte görünse de daha çok Rusya'nın yanında yer almaktadır. Fakat ekonomi ve sanayi alanında ABD'nin yaptığı gelişimleri kendisi gösteremediği için çatışma çözümünde de dengeleyici özelliği geride kalmaktadır. Tüm bunlar, söz konusu güçlü aktörlerin üçüncü taraf olarak yaptırımlar eliyle çözüme katkıda bulunmakta zafiyet gösterdiklerini ve etkisiz kaldıklarını işaret etmektedir.

Ukrayna-Rusya Savaşı'nın çözümü için yaptırımların etkisi belirli faktörlere bağlıdır. Yaptırımlar, Rusya'nın Ukrayna'ya müdahalesini durdurması veya geri adım atması için uluslararası toplumdan gelen bir baskı ve ikna gücü oluşturabilmektedir. Ancak bu, Rusya'nın iç ve dış politika hedeflerine, liderlerinin tutumuna ve kamuoyunun algısına bağlı olarak değişebilmektedir.

Şu andaki stratejik tabloya bakıldığında zaman ise Ukrayna'nın nükleer silahlara sahip çok daha kalabalık bir devlete karşı kazanması pek mümkün görünmemektedir. Rusya'nın da direnmeye kararlı bir ülke olan Ukrayna'yı yenmesi pek mümkün görünmemektedir. Her iki taraf da birbirine çok zarar vermektedir. Ancak her iki taraf da henüz savaşı sürdürmenin maliyetinin uzlaşmanın maliyetinden daha fazla olduğunu düşündüğü noktaya ulaşmış değildir. Her iki taraf da eninde sonunda galip gelmeyi umduğu için karşılıklı olarak kabul edilebilir bir çözümün doğası henüz aralarında yeterince keşfedilmemiştir (Zartman, 1995).

Bu bağlamda üçüncü tarafların önerileri eşliğinde her iki devletin kaygı ve çıkarlarının farkına varması uluslararası sistemin de çok taraflı düşünmesine katkı sağlayacaktır. Dil için "Ortak Kültürel Miras" oluşumunun gerçekleştirilmesine dönük fikirler, çok taraflı müzakere çözümleri, ülkelerin diyalog ve ateşkes önerileri sorunlara çözümün kökten yaklaşım niteliğinde olduğunun ifadesidir. Fakat yine de üçüncü taraflar bu makalede açıklandığı gibi genel olarak çatışmanın çözümünde etkisiz kalmıştır. Öyle ki, referandum, kültür ve miras önerileri yapıcı adımlar olmakla birlikte sınırlara geri dönme, NATO ile daha fazla temas kurma önerisi, Kırım'ın direkt olarak Rusya'ya bırakılması düşüncesi geçici çözüm ve maddi yaklaşımı içermektedir. Halbuki

arabulucu olmak isteyen bir taraf çatışma alanını iyi okuyabilmeli ve değerlendirmelerini belirli bir süzgeçten geçirmelidir.

Ukrayna-Rusya savaşında arabulucuların çatışma çözümünde etkili olabilmesi için öncelikle, tarafsız ve adil bir tutum sergilemeleri gerekmektedir. Çatışmanın taraflarına taraf değiştirme veya çatışmayı kendi çıkarları doğrultusunda kullanma izlenimi vermemeleri gerekir. Bununla birlikte üçüncü taraflar, tarafları barışçıl müzakerelere teşvik etmeli ve diplomasi yoluyla çözüm arayışını desteklemelidir. Kendi diplomatik yeteneklerini ve ilişkilerini kullanarak taraflar arasında iletişimi kolaylaştırmalıdır. Elbette bunu yaparken üçüncü taraflar, uluslararası hukuka ve BM ilkelerine saygı göstermelidir. Çatışmanın çözümüne yönelik çabalar bu temel prensiplere dayanmalıdır. Burada karşımıza çıkan bir diğer sorun ise insani yardım ve kriz yönetiminin nasıl olacağıdır. Üçüncü taraflar, çatışma bölgelerine insani yardım ulaştırmalıdır. Sivil halkın korunması ve temel ihtiyaçlarının karşılanması için çaba göstermelidir.

Diğer taraftan üçüncü taraflar, çatışmanın temel nedenlerini ve tarafların önceliklerini anlamak için derinlemesine bir analiz yapmalıdır. Bu analiz temelinde sürdürülebilir çözüm önerileri sunulmalıdır. Bu analizleri yaparken, taraflar arasındaki güveni artırmak için samimi ve kalıcı önermeler sunulmalıdır. Ateşkesin sağlanması, askeri geri çekilme gibi adımlar güven oluşturabilir. Bunun yanında çatışmaları durdurmak adına nasıl uzlaşa sağlanabilir sorusu önemlidir. Arabulucular, taraflar arasında kabul edilebilir bir uzlaşma arayışında olmalıdır. Tarafların temel endişelerini anlayarak, çatışmanın temel nedenlerine yönelik çözüm yolları önermelidir. Bu uzlaşa yöntemlerini sağlarken sağduyulu davranmalı ve bireyler arasında ortaya çıkan nefret söylemlerinden kaçınılmalıdır. Bu nedenle üçüncü taraflar, toplumlar arasında iletişimi teşvik etmeli ve halk diplomasisini desteklemelidir. Bu, barışçıl çözümün halklar düzeyinde desteklenmesine yardımcı olabilir. Unutulmamalıdır ki barış inşası için uzun vadeli planlar yapılması gerekmektedir. Bu bağlamda üçüncü taraflar, çatışmanın temel nedenlerini ele alarak uzun vadeli istikrarı hedeflemelidir. Ekonomik kalkınma, siyasi reformlar ve demokratikleşme gibi alanlarda destek sağlamalıdır. Bu süreçte ise, uluslararası toplulukla iş birliği içinde hareket etmeli ve çözüm çabalarını koordine

etmelidir. Barış için atılacak bu adımlarda ortak strateji ve eşgüdüm, çözümün başarısı için önemlidir.

Ayrıca Rusya-Ukrayna savaşının çatışma çözümü için tahkim ve dava gibi hukuki mekanizmalar, taraflar arasındaki anlaşmazlıkları ve çatışmaları çözmek için kullanılabilir. Ukrayna-Rusya savaşı bağlamında tahkim, şu şekillerde kullanılabilir: Ukrayna ve Rusya arasında toprak anlaşmazlıkları varsa, taraflar bu anlaşmazlıkları tahkime sunmayı kabul edebilirler. Üçüncü taraflar, tarihsel, hukuki ve siyasi yönleri inceleyerek uygun çözümü belirleyebilirler. Ayrıca taraflardan biri ulusal veya uluslararası hukuk ihlalleri iddia ederse, bir tahkim mahkemesi bu iddiaları değerlendirebilir ve bağlayıcı bir karar verebilir. Çatışma nedeniyle ekonomik zararlar meydana gelmişse, taraflar tahkim yolunu seçerek bu zararları değerlendirebilirler. Bu, etkilenen tarafa tazminat verilmesine yol açabilir. Bu durum öncesinde bahsettiğimiz yaptırımlarla doğru orantılı bir şekilde kullanılabilmektedir. İnsani endişelerle ilgili anlaşmazlıklar varsa, sivil veya savaş esiri muamelesi gibi konuları çözmek için tahkim kullanılabilir.

215

Ukrayna-Rusya savaşı bağlamında dava şu şekillerde kullanılabilir. Savaş suçları, insanlığa karşı işlenen suçlar gibi ciddi uluslararası suç iddiaları varsa, bireyleri sorumlu tutmak için Uluslararası Ceza Mahkemesi (UCM) gibi uluslararası mahkemelerde dava açılabilir. Uluslararası anlaşmalar veya antlaşmaların yorumlanması konusunda anlaşmazlıklar varsa, taraflar bu anlaşmazlıkları çözmek için dava yolunu seçebilirler ve mahkemelerin her tarafın yasal yükümlülüklerini açıklığa kavuşturmasına izin verebilirler. Ayrıca dava açarak, bir devletin uluslararası hukuk altındaki yükümlülüklerini ihlal edip etmediği ve hangi tür tazminatların uygun olduğu gibi devlet sorumluluğuna ilişkin konular ele alınabilir. Özellikle çatışmalar sonucunda insan haklarına yönelik ihlaller oluşmuşsa, etkilenen bireylerin tazminat ve adalet taleplerini ele almak için hem ulusal hem de uluslararası mahkemelerde dava açılabilir. Unutulmaması gereken önemli bir nokta hem tahkim hem de davanın avantajlarının ve sınırlamalarının olduğudur. Bu mekanizmaların tercihi, uyumsuzluğun doğası, tarafların katılım isteği ve kararların uygulanabilirliği gibi faktörlere bağlıdır. Tahkim ve dava, her ne kadar tarafların katılımı ile gerçekleşen araçları ifade etse bile, üçüncü tarafların başarıya ulaşmasında en etkili unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çünkü atılan adımlarda arabulucuların ne kadar etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Fakat Rusya-Ukrayna krizinin, odak sorunların büyümesi, çatışma sürecinin uzaması atılan adımların yetersizliğini ortaya koymaktadır. Arabulucular, sorunu görme, çözüm arayışına girme, bu arayış sırasında uluslararası alanda olabilecek sonuçları ortaya koyma adımlarını ekonomik ilişkiler, geçici anlaşmalar ve öncelikli ülke çıkarlarının gerisinde tutmuştur. Doğal olarak bu tutum, onları dava ve tahkim gibi büyük sorumluluk içeren ve aktif olmayı gerektiren çözüm sürecinden uzak tutmuştur. Dolayısıyla üçüncü taraflar, genel itibarıyla diplomasinin etkili işletilmesi, yaptırım ve tarafsızlık konularında etkisiz kalıp çatışmanın çözüme kavuşturulması bakımından zafiyet göstermiştir. Rusya-Ukrayna Savaşı'nın seyri bu vahim durumun ciddiyetini ortaya koymaktadır.

Sonuç

Çatışma çözümüyle alakalı örneklere baktığımızda çözüme kavuşmuş süreçlerin çok az olduğunu görmekteyiz. Bunun en büyük sebebi üçüncü tarafların çatışmaları analiz ederken temel kök sorunları göz ardı etmeleridir. Bunun yanında çatışan tarafların değerlerini yanlış tanımlayarak yeni çözüm önerileri sunmak çözümü zorlaştırmaktadır. Diğer taraftan çatışma çözümünde genel algı çözümün hemen gerçekleşeceği düşüncesidir, halbuki zıt kutuplar arasında empatinin kurulabilmesi için zamana ihtiyaç duyulmaktadır. Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemi etkileyen Rusya'nın 2014'te Kırım'ı ilhak etmesinden sonra ortaya çıkan en büyük krizlerden biri olarak görülen Rusya-Ukrayna Savaşı'nın çözüme kavuşturulması adına birçok girişimde bulunulmuştur. Rusya-Ukrayna Savaşına üçüncü taraf olarak dahil olan bireyler, devletler ve uluslararası örgütler çatışmaları durdurmak ve çözüme kavuşturmak adına birçok fikir ve öneri sunarak iki taraf arasında barışı inşa etmeye çalışmışlardır.

Rusya-Ukrayna Savaşı'nın ortaya çıkma nedenleri arasında NATO'nun genişleme süreci ve Ukrayna'nın Batı ile olan ilişkilerini sürdürmesi meselesi önemlidir. Bu nedenle, eğer NATO genişlemeyi durdurmayı taahhüt ederse ve Ukrayna tarafsızlığı kabul ederse, Rus işgalinin belirtilen nedeninin ortadan kalkacağı ve Rusya'nın

güçlerini Ukrayna'dan çekebileceği varsayılabilir. Ancak böyle bir durumda her iki taraf da askeri çatışmayı tırmandırmayı bırakabilir ve gerilimi azaltmaya başlayabilir. Böylece ateşkesler üzerinde anlaşmaya varılabilir ve müzakerelerin önü açılabilir. Ancak diğer taraftan savaşın bu denli zarar vermesi ve kayıplara yol açması nedeniyle her iki tarafta da güvensizlik algısı mevcuttur. Sonuçta Rusya, Soğuk Savaş sonrasında Ukrayna'ya karşı Nükleer silahları teslim aldıktan sonra vermiş olduğu saldırıya ve karışmama sözünü bozmuştur.

Bu sebeple çatışma çözümü sürecinde üçüncü tarafların rolü çok önemlidir. Şu ana kadar üçüncü tarafların çatışmayı çözmede birtakım girişimleri olmuşsa da bunlar başarıya ulaşmamıştır. Bu makalede gösterildiği gibi, üçüncü taraflar açık bir şekilde çatışmayı çözüme kavuşturmak noktasında zafiyet göstermiştir.

Çatışmalar devam ederken, üçüncü taraf arabulucular çok aşamalı bir süreç yoluyla çözüm olasılıklarını araştırmalıdır. Nihayetinde Ukrayna'nın ulusal bir diyaloga ve savaştan tarafların üzerinde mutabık kalacağı bir anlaşmaya ihtiyacı vardır. Mart 2022'de İstanbul'da başlayan barış görüşmeleri Nisan ayında durma noktasına gelmiştir. Ancak Putin bu görüşmeleri Ekim 2022'de yeniden canlandırmak istediğine dair işaretler vermiştir. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Erdoğan, Putin'in yeniden çatışmaları durdurmak için pazarlık noktasına geldiğini ve Batı ile yeni bir anlaşma istediğini söylemiştir. Bu söylem tek taraflı olmuştur çünkü Rusya'nın, Ukrayna'da ilhak edilen dört vilayeti elinde tuttuğu sürece bir anlaşmanın mümkün olmayacağı açıktır. Eylül ayında Zelenskiy, "Putin ile müzakere yapmanın imkânsız olduğunu" ileri süren bir kararname imzalayarak çatışmaların zaten tek taraflı durdurulamayacağını belirtmiştir (TRTHaber, 2022).

Bununla birlikte, Loizides'in önerileri doğrultusunda makul bir uzlaşma anlaşması sunmanın Ukrayna'ya siyasi avantajları olabilir. NATO'nun genişlemesini durdurma anlaşmasıyla birlikte böyle bir planın sunulması Rusya'nın Ukrayna'ya karşı mücadelesinin temelini sarsacaktır. Bu bağlamda ateşkes ilanı, çok taraflı müzakere ve yapıların işlevsellik kazanması için iki tarafın odak istekleri tekrar gözden geçirilmelidir. Ukrayna, Batı ile olan ilişkilerinde kararları Rusya'nın hassas noktalarını dikkate alarak vermeli, Rusya ise yakın çevre doktrininin bağlantısında baskı politikalarını rafa kaldırmalıdır.

Bu süreçte üçüncü tarafların yapmış olduğu öneriler genellikle kısa vadeli sorunları çözmeye yönelik olmuştur. Çatışmanın nedenleri düzgün bir şekilde analiz edilmemiş ve tarafsız bir yaklaşım sergilenmemiştir. Zaten her iki tarafında ortak noktada bulunmadığı bir diyalog ortamı sağlanmadan üçüncü tarafların önerileri askıda kalacaktır ve çatışmaların çözümü konusunda yetersiz olacaktır. Üçüncü tarafların tutumu ise çatışmanın derinliğini görmek, çıkış ve kapsadığı zamanı iyi analiz etmek olmalıdır. Üçüncü taraflar çatışma çözümüne dair hadiseyi iyi analiz etme, diplomasiyi işletme ve tarafsızlık gibi hususlara dikkat ederek davranmalı ve meseleye dikkatle yaklaşmalıdır. Üçüncü taraflar nezdinde bir arabuluculuk yaklaşımının gereği olarak tarafların güvenlik hassasiyetleri dikkatle gözetilmelidir. Bu çerçevede Rusya'nın Batı'ya olan karşıtlığı NATO'nun çevreleme politikası açısından daha fazla ele alınmalı, Batı tarafının uluslararası olaylara yaklaşımı dikkate alınarak ve Rusya'nın tavrı daha objektif değerlendirilmelidir. Ukrayna'nın çekinceleri ve Rusya'nın baskılarına karşı endişeleri de gözetilmelidir. Tarafsız yaklaşım amacıyla olan arabulucular bu analizle karşılıklı çıkarların ne olduğunu daha net şekilde ortaya koymuş olacak ve söz konusu çatışmanın çözümüne daha fazla katkıda bulunacaklardır.

Kaynakça

Alcaro, R., & Mikhelidze, N. (2022). *Not Yet Time for Diplomacy. Lessons from Italy's Ill-Conceived Peace Plan for Ukraine*. Rome: Istituto Affari Internazionali (IAI).

Aljazeera. (2022, 02 24). 'No other option': Excerpts of Putin's speech declaring war. <https://www.aljazeera.com/news/2022/2/24/putins-speech-declaring-war-on-ukraine-translated-excerpts>

BBC. (2021, 04 15). *Rusya, Ukrayna sınırına neden askeri yığınak yapıyor?* <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-56746772>

BBC. (2022, 02 21). *Ukraine: Putin announces Donetsk and Luhansk recognition*. <https://www.bbc.com/news/av/world-europe-60470900>

- Benjamin, M., & Davies, N. J. (2022, 11 30). *The Ukraine Crisis Is a Classic “Security Dilemma”*. Fairobserver: <https://www.fairobserver.com/world-news/the-ukraine-crisis-is-a-classic-security-dilemma/>
- Bercovitch, J., & Jackson, R. (2009). *Conflict Resolution in the Twenty-first Century: Principles, Methods, and Approaches*. Michigan : University of Michigan Press.
- Beriker, N. (2008). Conflict resolution: the missing link between liberal international relations theory and realistic practice. D. J. Sandole, S. Byrne, I. S. Staroste, & J. Senehi içinde, *Handbook of conflict analysis and resolution*. NewYork: Routledge.
- Brown, W. (2004). Third-party intervention reconsidered an international perspective. *Journal of Industrial Relations*, 448-458.
- Budjeryn, M., & Bunn, M. (2020). Budapest Memorandum at 25: Between Past and Future. *Belfer Center for Science and International Affairs* (s. 1-28). Harvard: Harvard Kennedy School.
- Burchard, H. V. (2022, 07 22). *Ukraine can't have NATO-style security guarantees from the West, Germany says*. <https://www.politico.eu/article/ukraine-cant-have-nato-style-security-guarantees-scholz/>
- Caprile, A., & Delivorias, A. (2023). *EU sanctions on Russia: Overview, impact, challenges*. Strazburg: European Parliament.
- Castellum. (2023, 04 15). *Russia Sanctions Dashboard*. <https://www.castellum.ai/russia-sanctions-dashboard>
- Clarke, J. (2019). Crisis in Crimea: A Case Study in Geopolitics . *Independent Study Project Collection*, s. 1-31.
- Constantin, S. (2022, 03 21). *Ethnic and linguistic identity in Ukraine? It's complicated*. <https://www.eurac.edu/en/blogs/mobile-people-and-diverse-societies/ethnic-and-linguistic-identity-in-ukraine-it-s-complicated>
- Dağcı, K., & Çaman, E. (2012). Uluslararası Çatışma Çözümleri Yaklaşımları - Müzakere ve Arabuluculuk. *10th International Conference on Knowledge, Economy and Management; 11th International Conference of the ASIACapter*

of the AHRD & 2nd International Conference of the MENA Chapter of the AHRD PROCEEDINGS, (s. 1137-1146). İstanbul.

Fearon, J. D. (2017). Civil War & the Current International System. *American Academy of Arts & Sciences*, 18-32.

Fisas, V. (2011). *Dünyada Barış Süreçleri – Kürt Sorunu İçin İpuçları*. İstanbul: Agora Kitaplığı.

Fisher, M. (2022, 02 24). *Putin's Case for War, Annotated*. <https://www.nytimes.com/2022/02/24/world/europe/putin-ukraine->

Fisher, R. J. (2001). *Methods of Third-Party Intervention*. Berlin: Berghof Research Center for Constructive Conflict Management.

Fisher, R. J. (2009). Interactive conflict resolution Dialogue, conflict analysis, and problem solving. D. J. Sandole, S. Byrne, I. SandoleStaroste, & J. Senehi içinde, *Handbook of Conflict Analysis and Resolution*. New York: Routledge.

Fisher, R. J. (2012). Comparing a Problem-Solving Workshop to a Conflict Assessment Framework: Conflict Analysis Versus Conflict Assessment in Practice. *Journal of Peacebuilding & Development*, 66-80.

220

Harris, S. (2022, 08 16). *Road to war: U.S. struggled to convince allies, and Zelensky, of risk of invasion*. <https://www.washingtonpost.com/national-security/interactive/2022/ukraine-road-to-war/>

Kappeler, A. (2014). Ukraine and Russia: Legacies of the Imperial past and Competing Memories. *Journal of Eurasian Studies*, 107-115.

Knoop, C. D. (2014, Kasım). The Third Party in Conflict Resolution: As Facilitator, Mediator or Arbitrator. *ISPSW Strategy Series: Focus on Defense and International Security*, s. 1-6.

Kriesberg, L. (2008). The Evolution of Conflict Resolution". J. Bercovitch, V. Kremenyuk , & I. W. Zartman içinde, *The SAGE Handbook of Conflict* (s. 15-32). Londra: Sage Yayıncılık.

- Kuzio, T. (2012). Ukraine's Relations with the West since the Orange Revolution. *European Security*, 395-413.
- Lasswell, H. D., & Arens, R. (1967, 03). The Role of Sanction in Conflict Resolution. *The Journal of Conflict Resolution*, s. 27-39.
- Loizides, N. (2022). *Ukraine's Peace Settlement: A Comprehensive Set of Ideas*. Kent.
- Marca. (2022, 03 16). *Vladimir Putin lays out six conditions for ending the war in Ukraine*. <https://www.marca.com/en/lifestyle/world-news/2022/03/16/6231e91022601ddc368b4593.html>
- Masters, J. (2023, 02 14). *Ukraine: Conflict at the Crossroads of Europe and Russia*. <https://www.cfr.org/backgrounder/ukraine-conflict-crossroads-europe-and-russia>
- Mearsheimer, J. J. (2014). Why the Ukraine Crisis Is the West's Fault: The Liberal Delusions That Provoked Putin. *Council on Foreign Relations*, 77-89.
- Meduza. (2022, 03 29). *Ukraine's 10-point plan Journalist Farida Rustamova obtained the full list of Kyiv's proposals to Moscow on March 29*. <https://meduza.io/en/slides/ukraine-s-10-point-plan>
- Miall, H. (2023). *Can Conflict Resolution Principles Apply in Ukraine?* Tokyo : Toda Peace Institute.
- Miller, C. E. (2005). *A Glossary of Terms and Concepts in Peace and Conflict*. University for Peace.
- Özerdem, A. (2013). *Barış İnşası - Kuram ve Uygulaması*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Özerdem, F. (2019). *Çatışma ve Barış Üzerine Temel Kavramlar İçsel, Kişilerarası, Toplumsal ve Küresel Çatışma ve Barış Terminolojisi*. İstanbul: Kriter Yayınları.
- Özkeçeci-Taner, B. (2019, Ekim 19). İç Savaş. *Güvenlik Yazıları Serisi*, s. 1-7.
- Öztopal, M. K. (2018). Önde Gelen Uluslararası Örgütlerin Kırım'ın Yasadışı İlhakına Tepkileri. *Uluslararası Suçlar ve Tarih Dergisi*, s. 105-135.

- Penkala, A., Derluyn, I., & Lietaert, I. (2020). The Ukrainian divide: The power of historical narratives, imagined communities, and collective memories. *Regions & Cohesion* , 125-139.
- Pfeil, J. (2015, 01). *EU Updates Sanctions Against Russia and Crimea*. https://www.bakermckenzie.com/-/media/files/insight/publications/2015/01/eu-updates-sanctions-against-russia-and-crimea/files/read-publication/fileattachment/al_germany_sanctionsrussiacrimea_jan15.pdf
- Regan, P. M., & Aydın, A. (2006). Diplomacy and other forms of intervention in civil wars. *Journal of Conflict Resolution*, 736-756.
- Rubinstein, A. (1997). The Transformation of Russian Foreign Policy. K. Dawisha içinde, *The International Dimension of Post-Communist Transition in Russia and the New States of Eurasia*. New York: M.E. Sharpe.
- Sakwa, R. (2022). *Frontline Ukraine: Crisis in the Borderlands* . Bloomsbury Academic: London.
- Sanson, A., & Bretherton, D. (2007). Conflict Resolution : Theoretical And Practical Issues. D. D. Winter içinde, *Peace, Conflict, and Violence: Peace Psychology for the 21st Century* (s. 194-200). New Jersey: Pearson College Div.
- Shonk, K. (2023, 07 31). *What is Conflict Resolution, and How Does It Work? How to manage conflict at work through conflict resolution*. <https://www.pon.harvard.edu/daily/conflict-resolution/what-is-conflict-resolution-and-how-does-it-work/>
- Sönmez, S. (2010). Yakın Çevre Doktrini Bağlamında Yeltsin Dönemi Rusya Federasyonu'nun Bağımsız Devletler Topluluğu Ülkeleriyle İlişkileri. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 277-290.
- Tecer, Ö. Ç. (2014). Jeopolitik ve Tarihsel Bir Rekabet Sahası Olarak Ukrayna Ve Dış Politika Parametreleri. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi* , 97-125.
- Macfarquhar, N. (2014, 03 15). *Russia Keeps Its Distance After Ukraine Secession Referendums*. <https://www.nytimes.com/2014/05/13/world/europe/ukraine.html>

- Time. (2022, 09 22). *kraine Hands Over Key Putin Ally, Among Others, in Exchange for Hundreds of Prisoners of War*. <https://time.com/6215671/ukraine-russia-swap-prisoners-of-war>
- Tolksdorf, D. (2014, Fall). The European Union to Ukraine's Rescue. *politique étrangère*, s. 109-119.
- Treisman, D. (2016). Why Putin Took Crimea: The Gambler in the Kremlin. *Foreign Affairs*, 47-54.
- TRTHaber. (2021, 10 21). *Cumhurbaşkanı Erdoğan: Rusya-Ukrayna barışında ara bulucu olabiliriz*. <https://www.trthaber.com/haber/gundem/cumhurbaskani-erdogan-rusya-ukrayna-barisinda-ara-bulucu-olabiliriz-647456.html>
- TRTHaber. (2022, 10 04). *Zelenskiy, Ukrayna'nın Putin ile savaşı müzakere edemeyeceğine dair bir kararname imzaladı*. <https://www.trthaber.com/haber/dunya/zelenskiy-ukraynanin-putin-ile-savasi-muzakere-edemeyeceğine-dair-bir-kararname-imzaladi-713457.html>
- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. (2022, 03 10). *Türkiye-Rusya-Ukrayna Üçlü Dışişleri Bakanları Toplantısı, 10 Mart 2022*. <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-rusya-ukrayna-uclu-disisleri-bakanlari-toplantisi--10-mart-2022.tr.mfa>
- Tüysüzoğlu, G. (2011). Ukrayna'da Turuncu Devrim'in Sonu. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 62-79.
- United Nations. (2014, 03 27). *General Assembly Adopts Resolution Calling upon States Not to Recognize Changes in Status of Crimea Region*. <https://press.un.org/en/2014/ga11493.doc.htm>
- United Nations. (2015, 02 24). *Annex II to the letter dated 24 February 2015 from the Permanent Representative of Ukraine to the United Nations addressed to the President of the Security Council*. https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/UA_140919_MemoImplementationPeacePlan_en.pdf
- Ury, W. (2000). *The Third Side: Why We Fight and How We Can Stop*. London: Penguin Books.

Wallensteen, P. (2007). *Understanding Conflict Resolution: War, Peace and the Global System*. New York: SAGE Publications.

Weinstein, R. J. (2000). *Mediation in the Workplace: A Guide for training, practice, and administration*. Virginia: Praeger Publishers Inc.

Zartman, I. W. (1995). *Elusive Peace: Negotiating an End to Civil Wars*. Washington D.C.: Brookings Institution Press.

Beyan ve Açıklamalar (Disclosure Statements)

1. Bu makalede etik kurul izni gerekmemektedir. (Ethics committee approval is not required for this manuscript).